

ЧЕТВЕРТІ ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

10 червня 2020 року

ТЕРНОПІЛЬ – 2020

УДК 001: 37(091)

Т 66

Т 66. Четверті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 29 квітня 2020 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Т. В. Магера, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна. Тернопіль: ТОКІППО, 2020. 283 с.

T 66 The fourth of Geretivski reading: Materials of All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Ternopil, Ukraine, June 14, 2019). Scientific, methodological, information articles collection of Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education / Editorial Board: O. Petrovskyi, V. Mysyk, I. Vitenko, O. Kohut, Yu. Shainiuk, A. Yanovskyi, F. Polianskyi, T. Mahera, M. Martyniv, T. Serhunina. Ternopil: TRCIPPE, 2020. – Vol. 20 – 283 p.

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 3 від 12 червня 2020 р.)

УДК 001: 37(091)

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2020

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

ЧЕТВЕРТІ ГЕРЕТІВСЬКІ ЧИТАННЯ

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

10 червня 2020 року

З М І С Т

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

<i>Бабовал Н. Р.</i> Використання додатків GOOGLE в професійній діяльності педагога.....	с. 8
<i>Борисюк З. В.</i> Формування критичного, креативного та логічного мислення.....	с. 13
<i>Буняк С. М.</i> Науково-краєзнавча діяльність Ігоря Герети у контексті розвитку музейної справи на Тернопільщині.....	с. 22
<i>Герасимчук Г. І.</i> Роль громадської організації «Молода Просвіта» у вихованні підростаючого покоління.....	с. 27
<i>Городецька О. В.</i> Інформаційно-психологічна безпека особистості.....	с. 31
<i>Грещук Я. Б.</i> Нейробіологічний погляд на педагогічну систему навчання.....	с. 36
<i>Гринюка Б. М., Кльоц В. І.</i> Співпраця Володимира Охримовича з українськими громадськими організаціями (до 150-ліття з Дня народження).....	с. 40
<i>Дацків М. В.</i> Зоряна людина.....	с. 52
<i>Демидась С. Р.</i> Професійне становлення педагога: самоосвіта, саморозвиток, самовдосконалення.....	с. 55
<i>Демянцева А. В.</i> Психологічна допомога дитині, якій надаються послуги сімейного патронату, у подоланні травмивного досвіду.....	с. 58
<i>Деревінський В. Ф.</i> Тернопіль у депутатській діяльності В'ячеслава Черновола у 1994–1998 рр.	с. 62
<i>Дишлюк О. М.</i> Пацифікація на теренах Тернопільського воєводства у 1930 році.....	с. 67
<i>Дідух Т. Г.</i> Заходи ієрархів російської православної церкви з утвердження православ'я серед «возз'єднаного» духовенства на території Станіславської області у 1959–1964 роках.....	с. 71

<i>Довгань О. З.</i> Культурно-музична діяльність родини Теленків та її роль у національно-патріотичному відродженні Тернополя.....	с. 84
<i>Жизномірська О. Я.</i> Професійний успіх педагога: реалії сьогодення....	с. 88
<i>Коненко Л. Б., Іваночко О. В.</i> Патріотичне виховання учнів початкових класів у контексті освітніх інновацій.....	с. 92
<i>Костюк С. В.</i> Споминальне слово – Ігореві Гереті: фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.....	с. 95
<i>Кохан О. О.</i> Київ у 1920-х роках.....	с. 97
<i>Кучер Л. А.</i> Упровадження здоров'язбережувальної технології «Навчання у русі» в освітній процес як один із інноваційних аспектів сучасної парадигми Нової української школи.....	с. 101
<i>Кушнікова С. В.</i> Філософія освіти: роль і місце виховання в освітньому процесі.....	с. 108
<i>Магера Т. В.</i> Історико-краєзнавчий нарис «Бережани» крізь призму життя та творчості І. П.Герети.....	с. 112
<i>Мамус М. П.</i> Ігор Герета як найвизначніша постать кінця ХХ ст.	с. 121
<i>Маркевич Т. М.</i> Життєвий і творчий шлях Леся Курбаса (За документами і матеріалами Державного архіву Тернопільської області).....	с. 127
<i>Мартинів М. А.</i> Нетикет як основа віртуального спілкування в контексті дистанційного навчання.....	с. 131
<i>Мигуля В. В.</i> Патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами українських народних прислів'їв та приказок.....	с. 134
<i>Мудрик Л. Є.</i> Цінності родинних традицій і виховання в житті Романа Шухевича.....	с. 139
<i>Петриченко К. В.</i> Закордонні паспорти діячів УНР як джерело дослідження їхніх біографій.....	с. 146

Петровський О. М. Академічна добродієність як обов'язкова складова управлінських процесів у закладах освіти.....	с. 150
Полянський Ф. І. Архівні орієнтовані довідки 1945–1948 рр. за документами Державного архіву Тернопільської області: тематичний огляд.....	с. 156
Сергуніна Т. О. Змістовно-тематична специфіка Книги Псалмів.....	с. 162
Сесик О. О. Особливості використання мотиваційних технік у співпраці вчителя та учнів.....	с. 180
Сидорська О. Я. Роль медіаосвіти у формуванні патріотичних почуттів учнівської молоді.....	с. 185
Стромилюк Л. В. Дослідження, реставрація та реконструкція брами Заборовського в історіографії 1940-х рр. – початку ХХІ ст.	с. 188
Ткач О. І. Електронне навчання як засіб формування цифрової компетентності учителя початкової школи.....	с. 194
Урманець О. Д. Історія спротиву екіпажу морського тральщика «Черкаси» як приклад мужності....	с. 197
Федорів І. О. Публіцистична спадщина Мирона Кордуби у буковинський період життя (1900–1919).....	с. 205
Федотова О. О. Методологічні підходи до розуміння сутності державної політики у сфері культури.....	с. 211
Хома С. О. Формування активного прояву соціальної позиції патріота-громадянина через організацію діяльності учнівського самоврядування.....	с. 216
Христенко О. М. Проблема світоглядних цінностей у сучасній українській освіті.....	с. 222
Чистух В. Я. Зразок учителя та патріота. Ігор Євгенович Сиван (1933–1996).....	с. 226
Яковишин Р. Я. Педагогічні ідеї у творчості Григорія Сковороди.....	с. 244

Ярмолицька С. О. Християнські цінності як джерело духовного та морального розвитку зростаючої особистості..... с. 250

Яценко Д. С. Авторська школа як один із напрямів інноваційної освітньої діяльності у реалізації компетентнісного навчання через дослідно-експериментальну роботу школярів..... с. 255

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Вітенко І. М. Формування екологічної компетентності особистості в умовах сучасної української школи..... с. 259

Лопатка Г. Ф. Формування здорового способу життя (ЗСЖ) у молодого покоління..... с. 262

Пришляк І. М. Визначні постаті Тернопілля: Чайковський Микола Андрійович – український вчений-математик, педагог, громадський діяч..... с. 267

Туркот Т. І., Коновал О. А. STEM-освіта як орієнтир модернізації навчання фізико-математичних дисциплін..... с. 278

СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 378.147:004.588

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук, викладач
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВИКОРИСТАННЯ ДОДАТКІВ GOOGLE В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

В епоху цифрових трансформацій, зростання потоків та обсягів інформації підвищуються вимоги до професіоналів у всіх сферах діяльності. Цифрова грамотність стає невід'ємною складовою освіти та виховання сучасної особистості, а її формування потребує відповідних компетенцій у працівників освітянської сфери.

Базові сервіси Google мають безмежні можливості не лише для організації освітнього процесу, але й для професійного розвитку педагогів та адміністрації закладів освіти, підвищення їх компетентності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Такий підхід дає можливість контролювати час, місце, темп і шлях засвоєння навчального матеріалу. Зазначена форма освіти уможливорює поєднання традиційних методик та актуальних технологій. Завдяки сервісам Google стає можливим використання веб-технологій, що дає змогу не лише отримати доступ до освітніх матеріалів різного вигляду (текстових, графічних, мультимедійних), але й виконувати спільну роботу [2, с. 94].

Серед основних переваг сервісів Google варто відзначити такі: безкоштовність; надійність (надійне збереження даних, захищеність тощо); зрозумілий інтерфейс, простота у використанні; наявність універсального облікового запису, що забезпечує доступ до всіх сервісів; наявність широкого

функціоналу, що постійно оновлюється і здатен забезпечити підтримку практично всіх видів діяльності установи; доступність із будь-якого цифрового пристрою, підключеного до мережі Інтернет (за принципом «будь-де», «будь-коли»); можливість використання на різних платформах (Windows, Android та ін.).

До складу пакету Google Додатки належить низка сервісів:

- сервіси підтримки комунікації (Gmail, Групи, Hangouts);
- сервіси для планування та організації роботи (Google Календар, Google Keep);
- офісний пакет (Google Документи, Презентації, Таблиці);
- електронне сховище даних (Google Диск);
- сервіс для проведення онлайн опитувань (Google Форми);
- сервіси для поширення педагогічних ідей і створення позитивного іміджу (Google Sites, Google+, Blogger) [3].

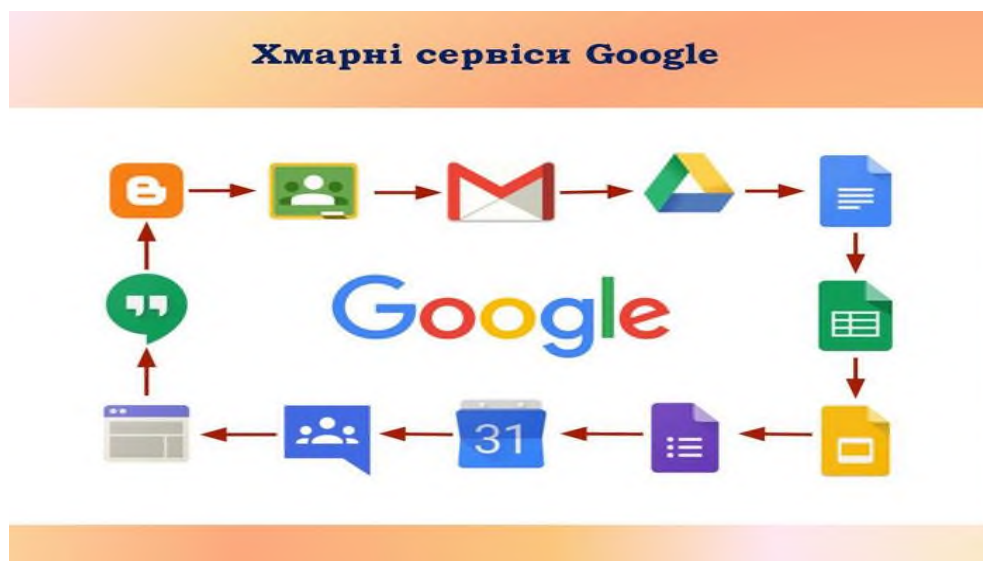

Рис. 1. Хмарні сервіси Google

Одним із важливих процесів педагогічної діяльності є комунікація та зворотній зв'язок з усіма учасниками освітнього процесу. *Gmail* – послуга електронної пошти від Google, яка має низку переваг: можливість зберігати

листи і вкладені файли у хмарному сховищі; високий рівень надійності, безпеки та захисту; можливість вкладати в листи файли різного формату (зображення, відео, документи тощо), а також файли великих обсягів (до 5 Гб за умови їх попереднього завантаження в електронне сховище Google Drive); перевірка орфографії багатьма мовами (необхідно додатково інсталиувати потрібні словники); широкі опції форматування тексту листа; вбудований пошук, що дозволяє швидко віднайти необхідні відомості у власній скриньці; можливість налаштування переадресації листів із інших поштових скриньок користувача; можливості упорядкування листів шляхом створення системи каталогів і підкаталогів, присвоєння листам особливих міток; синхронізація з іншими сервісами Google (Контакти, Google Drive, Календар, Hangouts, Google+) тощо.

Gmail, що визнана однією з найбільш надійних у світі, є невід'ємним складником та інструментом підтримки професійної комунікації. Під час організації освітнього процесу інформацію доводиться надсилати не окремим працівникам, а багатьом адресатам. У додатку *Контакти* можна створити окремі групи і при написанні листа в поле *Кому* ввести назву групи. Тоді до вказаного поля будуть внесені всі електронні адреси учасників групи.

У стратегічному менеджменті важливе місце відводиться плануванню. У додатку *Google Календар* здійснюється планування освітнього процесу. За допомогою календаря можна: створювати події, заходи, вказуючи годину і день, місце проведення заходу; розсилати запрошення або надавати доступ педагогічним працівникам, батькам, учням; вставляти посилання на відповідний інформаційний документ. Календар також вміє відправляти нагадування про події через електронну пошту або в мобільному додатку, знаходити заходи в Інтернеті. Після створення події відбувається процес запрошення відповідних учасників освітнього процесу через надсилання автоматичного листа, вказуючи електронну пошту особи. Запрошені підтверджують або відхиляють участь у події. При підтвердженні в Календарі

створюється позначка «зайнятості», також за певний період вони отримують нагадування про подію. У разі участі online колеги до зустрічі приєднуються з використанням сервісу Hangouts. Одна з головних переваг Календаря – можливість спільного використання. Важливим є те, що всі події можна експортувати за допомогою доповнення Calendar Event Importer в Google Таблицю, роздрукувати інформацію на день, тиждень, місяць або зберегти в форматі pdf [1].

У педагогів досить часто виникає потреба в занотовуванні поточних завдань, цікавих думок, ідей тощо. *Google Keep* – це безкоштовний сервіс, призначений для створення і зберігання електронних нотаток. Завдяки мобільному застосунку створювати нотатки можна на будь-якому цифровому пристрої (планшеті, смартфоні тощо). На відміну від записів на традиційних паперових носіях (блокнотах, органайзерах тощо), електронні записи в *Google Кеер* мають низку переваг: нотатки знаходяться завжди «під рукою» (доступні з будь-якого цифрового пристрою, що підключений до мережі Інтернет і навіть офлайн); майже не обмежені в обсягах; надійний захист від знищення чи пошкодження (за рахунок автоматичного збереження в хмарному сховищі); можливість візуалізувати нотатки для кращого сприйняття (шляхом додавання зображень, виділення різними кольорами тощо); можливість знайти потрібні нотатки за лічені секунди (за рахунок вбудованої пошукової опції); можливість налаштовувати нагадування; можливість співавторства [3].

Для збору інформації від учасників освітнього процесу створюються опитувальники (сервіс *Google Форми*). Сервіс дає можливість сформулювати зведені дані для звітності та подальшого аналізу в *Google Таблицях*. Також сервіс *Google Форми* автоматично будує аналітичні діаграми відповідно до результатів опитування. Спільна робота учасників освітнього процесу організовується також у *Google Документах*. У *Google Презентаціях* організована спільна робота творчих груп педагогів щодо створення матеріалів для виступів, доповідей на педагогічних радах, засіданнях методичних рад та

інших заходах. Презентації можна вбудувати у сайти чи блоги у режимі перегляду для їх представлення в Інтернет-спільнотах.

На *Google Диску* розміщуються документи, дані тощо та надаються доступи до них.

Таблиця 1

Застосування хмарних технологій на етапах уроку	
Етап уроку	Додаток що використовується
Перевірка домашнього завдання	Google Документ, он-лайн дошка, Google-форми
Актуалізація опорних знань	Google Рисунок (інфографіка, схеми, графіки)
Мотивація навчальної діяльності	Google Таблиці, Google Документ, Google Рисунок
Виклад нового навчального матеріалу	Google Презентація
Закріплення знань і умінь	Google-форми
Домашнє завдання	Он-лайн дошка

Google Classroom є додатком Google, в якому проводиться дистанційне навчання. Цей сервіс розроблений компанією для освітніх потреб. *Google Classroom* – це інструмент, що зв’язує *Google Drive* і *Gmail*, допомагає створювати і впорядковувати завдання, коментувати і організовувати ефективне спілкування з учасниками курсу в режимі реального часу або в режимі дистанційного навчання. Приєднання до групи можливе через ключ доступу або запрошення на електронну пошту. Автоматично при створенні курсу або приєднанні до нього створюється папка з назвою групи на *Google Диску*. Можна використовувати в Групі дописи 4-х типів: «Створити оголошення» – створення повідомлень, «Створити завдання» – створення індивідуальних завдань, «Створити запитання» – створення запитання з короткою відповіддю або запитання, що має варіанти відповіді, «Використати наявний допис» – використання завдання чи запитання, створене в іншому

курсі (в своєму чи тому до якого він має доступ). Ця програма допомагає налагодити комунікацію педагога і здобувачів знань, а також організувати процес отримання знань в цілому. Google Клас дозволяє створювати завдання, коментувати і контролювати хід їх виконання, виставляти оцінки. Google Classroom в умовах карантину став відмінним інструментом дистанційного навчання.

Отже, Google сервіси надають можливість активно використовувати їх у професійній діяльності педагога. При цьому, види роботи можуть бути абсолютно різними: від підготовки звітної документації – до спільної роботи над проектами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Комарницька О. М. Стратегічний менеджмент в сучасній школі засобами хмарних та мобільних технологій. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні навчальними закладами*: зб. матеріалів І регіональної наук.-практ. конф. з міжнародною участю. Тернопіль, 2017. С. 58–59.

2. Олійник Л. М. Застосування базових сервісів Google у системі післядипломної педагогічної освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. № 22. С. 93–102.

3. Хмарні сервіси і технології у науковій і педагогічній діяльності: метод. реком. / Ю. Г. Носенко, М. В. Попель, М. П. Шишкіна. К.: ІТЗН НАПН України, 2016. 73 с.

УДК 373.5.02:373.5.015.31

Борисюк Зоряна Володимирівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
Інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО, КРЕАТИВНОГО ТА ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Цільовим мейнстримом (англ. *Mainstream* – основна течія) освіти сьогодення є формування нової людини, що володіє «мисленням вищого порядку», яке має бути *критичним* (особливий спосіб мислення, характерними

ознаками якого є здатність оцінювати та аналізувати твердження та факти стосовно будь-якого об'єкта чи явища; робити об'єктивні висновки та приймати обґрунтовані рішення на основі здобуття й опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, оцінних), *креативним* (прагнути до постійного саморозвитку, генерувати нові ідеї та приймати нестандартні рішення, бути здатним до вибору із численних альтернатив, що пропонує сучасне життя) і *логічним* (грамотно та чітко формулювати власні думки, знаходити та висловлювати аргументи на підтримку своєї позиції, знаходити прості та безпечні виходи з будь-яких проблемних ситуацій, мінімізувати вірогідність помилок як у навчанні, так і у житті в цілому).

Ключові слова: *мислення, креативне, критичне, логічне, навички, прийоми, методи.*

Постановка проблеми. В умовах непередбачуваності та інтенсивних соціальних змін, які відбуваються в країні, одним із основних завдань соціальних та освітніх інститутів є розвиток критичного, креативного, логічного мислення у сучасних дітей та молоді.

Якщо людина володіє навичками критичного мислення, це означає, що вона вміє перемагати сумніви, аналізувати інформацію, протистояти впливам і маніпуляціям, тобто володіє необхідними інструментами, щоб зробити власне життя більш осмисленим та успішним.

Основні навички критичного мислення (основні характеристики логіко-аналітичної компетентності):

- гнучкість мислення;
- зосередженість, аналіз та запам'ятовування інформації;
- визначення ключових аспектів, що містяться у явному або прихованому вигляді нової інформації;
- порівняння та спостереження (виявлення рис подібності й відмінностей об'єктів);
- генерування ідей, розробки виважених рішень;

- ефективне комбінування знань;
- формулювання критеріїв оцінювання інформації або ідей, перевірка правильності тверджень;
- терпимість до невизначеності та багатоваріативності;
- відкритість для інших ідей, терпимість до інших точок зору, відмінних від власних;
- уміння будувати прогнози, логічність висновків;
- активне сприйняття інформації.

Основні навички креативного мислення:

- уміння експериментувати і використовувати наявні знання у нетрадиційних для них сферах застосування;
- здатність формувати нові патерни, оперувати складними поняттями;
- гнучкість, оригінальність мислення, уникнення шаблонів у прийнятті рішень;
- орієнтованість не лише на організацію та переробку знань, а на їх створення;
- уміння змінювати структуру зовнішньої інформації та внутрішніх уявлень за допомогою формування аналогій і поєднання концептуальних прогалин;
- орієнтація на переформулювання поставленого завдання;
- пошук нестандартних рішень, нових можливостей; формування гіпотез, їх перевірка і модифікація;
- застосування конкурентно здатних підходів;
- орієнтація на створення нових або удосконалення наявних процесів, продуктів, послуг.

Основні навички логічного мислення:

- урахування інтересів та почуттів інших людей;
- орієнтація на діалог у спілкуванні;

- орієнтація на самоосвіту, саморозвиток;
- здатність до поповнення та генерації знань;
- уміння оцінювати, наскільки власні дії є корисними для суспільства і держави.

Поради, що допоможуть дітям розвинути КМ:

1. ***Запитуйте й цікавтесь.*** Виявляйте повагу до відповідей дитини незалежно від того, чи вважаєте ви їх правильними. Ви можете сказати: «Це цікаво. Розкажи, чому ти так думаєш». Використовуйте такі фрази, як «Мені було цікаво почути твою думку про це», «Як би ти вирішив цю проблему?» тощо. Образно кажучи, ви кидаєте дитині м'яч, а вона пасує його назад.

2. ***Цікавтесь тим, звідки дитина знає.*** Це просте запитання допомагає дітям усвідомити їхню здатність міркувати. Якщо казати дітям, що вони помиляються, це одразу ж паралізує їх мислення.

3. ***Переконливі й непереконливі аргументи.*** Якщо інша дитина на перерві наказала вашій дитині віддати їй гроші, бо «так тут зведено», допоможіть своїй дитині сформулювати захисну відповідь про те, чому такий аргумент поганий.

4. ***Гіпотези та припущення.*** «Якщо ми зробимо це, як ти гадаєш, що станеться?», «Спрогнозуймо, що буде далі». Дозвольте дітям думати по-іншому. Надихайте їх придумувати інші варіанти: «Придумаймо всі можливі рішення».

5. ***Інформація не є істиною.*** Допоможіть дитині зрозуміти, що жоден веб-сайт або стаття самі по собі не можуть дати їй повну та правдиву інформацію. Допоможіть визначитись, вибрати потрібні думки.

6. ***Пошук додаткової інформації.*** «Як ми можемо більше дізнатись про це? Твоя мама багато знає про це? Можливо спитаємо в неї? Пошукаємо в Інтернеті?»

7. ***Повага до опонентів.*** Виказуйте повагу до людей, чиї ідеї відрізняються від ваших, тоді це допоможе дитині зрозуміти, що можна

мислити критично і при цьому успішно соціально взаємодіяти з іншими людьми.

8. *Забезпечте можливості для гри.* Під час гри діти тестують можливості свого мислення та з'ясовують, що станеться, якщо опустити крейду у воду або змішати кукурудзяний крохмаль із водою та зробити пасту. Застосовуючи ігрові методи просто неба або в приміщенні та рольові ігри, ви тим самим забезпечуєте дітям можливість пробувати нове і спостерігати їхню реакцію, пробувати щось ще й визначати, наскільки змінюється ця реакція. Цей неформальний процес дослідження має вирішальне значення для КМ.

На сьогодні відомі найпопулярніші прийоми критичного мислення (актуальні для різного віку), здебільшого це стосується навчальних предметів, але елементи цієї технології доречно використовувати у позашкільній роботі:

Приєм «Плакат думок»

Цей прийом педагоги люблять найбільше. Напевне, секрет у тому, що його потрібно виконувати у повній тиші. Уявіть собі: клас навчається, мислить, робить висновки та відшукує істину у повній тиші. Адже остання, разом із письмом, є інструментом для сповільнення мислення, у свою чергу це можливість зосередитись на проблемному питанні та знайти на нього відповіді з урахуванням думки іншого учня. Школярі можуть зосередитись на точках зору інших. Потрібно об'єднати учнів у пари чи групи (3–4). Гарний різновид вправи для інтровертів, тих, хто не любить публічно виступати чи краще сприймає інформацію візуально.

Обладнання: ватман чи аркуші А4, кольорові ручки чи фломастери.

Метод критичного мислення «Думай, збирайся, ділись»

Класичний інструмент для побудови ефективної дискусії та для взаємодії між однокласниками. Діти навчаються думати, перш ніж говорити, оформлювати думки у письмовому форматі, вести конструктивний діалог, брати до уваги чужі думки та корегувати власні висновки на основі цього, виступати перед публікою, виголошуючи командне рішення.

Обладнання: аркуші для записів та ручки.

Метод для критичного аналізу інформації Fishbone

Дослівно Fishbone перекладається як «Риб'яча кістка» або «Скелет риби». І дійсно, в основі методики – схематична діаграма у формі риб'ячого скелету. Така нестандартна та водночас проста схема дозволяє провести швидкий та точний аналіз певної проблеми, виявивши її причини та наслідки. А потім потрібно лише зробити правильні висновки. Використання схеми Fishbone дає можливість розвивати критичне мислення, організувати роботу учнів в парах та групах, візуалізувати причинно-наслідковий зв'язок, розподіляти етапи роботи по рівню значущості.

Обладнання: папір та ручки, можна використати шаблони у вигляді скелету риби.

Приєм критичного мислення «Лицарі Круглого столу»

Використовуючи цей формат, учні можуть розкрити власні погляди, зробивши висновки з групової бесіди. Результат використання такого методу – розширення світогляду шляхом аналізу різних думок. Додатково діти вчитимуться командній роботі. Учні мають усвідомити, як відсутність діалогу, однобокий погляд на проблему можуть обмежити цілісність сприйняття ситуації. Слухаючи ідеї інших, школярі розширюють межі сприйняття світу, в якому вони живуть.

Обладнання: ручка та папір. Зауважимо, що вправа вимагає особливої організації робочого простору.

Вправа «Акваріум»: для критичного мислення та вміння вести дискусію

Вправа допоможе навчити робити висновки з урахуванням точки зору співрозмовників, покаже, як переосмислити власні думки після отримання нової інформації. Ця стратегія особливо корисна, коли потрібно залучити до бесіди увесь клас та важливо налагодити продуктивну комунікацію серед школярів. Вправа може стати опорною точкою, підготовчим етапом виконання більш складного завдання.

Обладнання: папір та ручки. Ця вправа вимагає особливої організації робочого простору кабінету.

Прийом критичного мислення «Читацький театр»

Це один із найскладніших прийомів критичного мислення. Передбачається, що учні зможуть переосмислити ситуацію, певний історичний чи літературний сценарій, зігравши його перед класом. На відміну від типової інсценізації п'єси, ця вправа вимагає розігрування міні-вистави у довільному форматі. На основі поданого матеріалу демонструється конфлікт, розкривається тема чи передається певне повідомлення. Учні самі обирають, на чому зробити акценти. Такий тип роботи доцільно використовувати у процесі вивчення нової теми, на позакласних заходах та тематичних зустрічах, присвячених певним подіям.

Обладнання: роздаткові матеріали з текстами, фрагментами документів. У статті є зразок використання цієї вправ.

Поради для розвитку логічного мислення:

1. розв'яжуйте з учнями під час уроку будь-які логічні задачі, ребуси. Також можна попрацювати з малюнками «Знайди відмінності»;
2. грайте з учнями у логічні ігри, шахи;
3. навчіть учнів дискутувати, спираючись на факти та підтверджуючи свою позицію аргументами;
4. запропонуйте їм читати детективи;
5. розвивайте інтуїцію;
6. навчіть учнів давати пояснення усім їхнім діям.

Навички логічного мислення стануть у пригоді дітям у будь-якій сфері життя: на уроках, вдома, при виборі майбутньої професії, а особливо під час проходження ЗНО. Для успішного складання іспитів просто необхідно не тільки володіти матеріалом, а й мати розвинені навички логічного, критичного та креативного мислення. Від рівня нашої логіки залежить і швидкість реагування на життєві виклики.

Розв'язування логічних задач – це давно відомий, добре перевірений метод розвитку мислення учнів. Його робота базується на здійсненні мисленнєвих процесів, які пов'язані з використанням різноманітних понять, логічних конструкцій і мовних засобів.

Гра «Додаємо-віднімаємо» – запропонуйте дітям цікаве заняття, яке поєднує елементи математики і філології, а також тренує логічне мислення. Замість звичних чисел тут використовуються слова. І саме з ними діти мають здійснити математичні дії (наприклад «додавання», завдання: бу + відтінок = квітка, що не розпустилася; відповідь: бу + тон = бутон).

Вправа «Співвіднесені вирази». Фразеологізми – це універсальний засіб для тренування мислення. Вони розвивають не лише логіку, а й критичне і креативне мислення, фантазію, уяву дітей. Крім того, усталені вислови допомагають нам висловлюватися лаконічно, яскраво і дотепно. Наведіть дітям сталий вираз і попросіть обрати з декількох запропонованих ту фразу, яка б найкраще відображала зміст фразеологізму. Наприклад, знов за рибу гроші (якщо хочеш щось отримати – треба платити; настирливо домагатися чогось; риба коштує дорого). Правильна відповідь: настирливо домагатися чогось.

Вправи для розвитку креативного мислення:

Асоціації (5+5)

Мета: розвивати образне мислення, тренуватися шукати та знаходити асоціації.

Хід вправи: учасники уважно оглядають кабінет, у якому знаходяться. Далі обирають один із предметів, що привернув увагу. Наступний крок – потрібно записати п'ять прикметників, що характеризують предмет (наприклад, цукерка може бути улюбленою, солодкою, імпортною, калорійною і тощо). Далі трохи складніше: потрібно дібрати п'ять прикметників, що абсолютно не підходять цукерці: скляна, смажена, пухнаста, невидима тощо. Останній етап цієї вправи: учасники мають порівняти прикметники та обрати незвичайні варіанти.

Нова інтерпретація

Мета: навчати по-новому сприймати звичні речі, бачити незвичайне у буденному.

Хід вправи: учителі мають візуалізувати абстрактні слова (зобразити їх у вигляді малюнків на аркушах). Наприклад: лінь, вірність, кохання, свобода тощо. Далі кожен учасник перед групою пояснює, чому на його думку саме такий вигляд має абстрактне слово.

А що якби...

Мета: навчитися знаходити нестандартні способи вирішення буденних завдань.

Хід вправи: учителі обирають ведучого, який ставить питання, що починається словами «а що якби...». Наприклад: «А що якби люди вели нічний спосіб життя?» або «А що якби кожен міг читати чужі думки?». Після цього кожен учасник має кількома реченнями трохи помріяти вголос щодо відповіді на питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зубрити – не вихід, або критичне мислення у школах. *Сучасна школа України*. 2016. № 8.
2. Журба К. О. Сучасні програми та концепції, орієнтовані на виховання смисложиттєвих цінностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* (Кн. 1). 2017. № 21. С. 214–226.
3. Назаренко Г. А. Використання сучасних виховних технологій у процесі ціннісного становлення учнівської молоді. *Педагогіка і психологія*, 1 (82). 2014. С. 37–45.
4. Пометун О., Сущенко І. Основи критичного мислення: методичний посібник для вчителів. Д.: Ліра, 2017. 156 с.
5. Шкільна І. М. Чи відповідальна ти людина. Тренінгові заняття для учнів 9–11-х класів. *Шкільний світ*. 2015. № 23 (727). С. 14–15.
6. Шкільна І. М. Як подолати роздратування та поганий настрій. *Шкільний світ*. 2015. № 18 (722). С. 25–28.
7. Шкільна І. М. Теоретичний аспект формування національно-культурної ідентичності у старших підлітків. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. (Кн. 2). 2017. № 21, С. 345–357.

Буняк Світлана Миколаївна,
методист центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІГОРЯ ГЕРЕТИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Витоки наукового краєзнавства Тернопільщини сягають кінця ХІХ століття. Відтоді ця галузь сильно змінилася і розвинулася, особливо після будівництва музеїв у 1960–1980 роках, що надало особливий поштовх розвитку краєзнавства. 1960–1980 роки також відзначені діяльністю талановитого організатора та професійного краєзнавця Ігоря Герети, завдяки старанням якого музейна справа на Тернопільщині перейшла на якісно вищий рівень.

Метою статті є розкриття процесу створення та функціонування музейних інституцій Тернопільщини та участь у ньому Ігоря Герети.

Ігор Герета народився 25 вересня 1942 року у селі Скоморохи, нині Тернопільського району, в родині священника. Навчався в школі села Велика Березовиця, де батько отримав нову парафію. У 1962 році закінчив історичний факультет Чернівецького державного університету. І вже від 1963 року і до кінця життя Ігор Герета працював на різних наукових посадах у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї [2].

Одним із ключових напрямків діяльності І. Герети було створення на Тернопільщині історико-культурних музеїв. І. Герета, працюючи в Тернопільському краєзнавчому музеї, зацікавився долею українських митців, педагогів, громадських діячів рідного краю. У молодого мистецтвознавця виник грандіозний задум створити низку державних музейних установ, присвячених їхній пам'яті.

На посаді наукового працівника Тернопільського обласного краєзнавчого музею Ігор Герета став засновником і автором експозицій:

- музею-садиби Соломії Крушельницької у селі Біла Тернопільського району (1963);
- картинної галереї Тернопільського обласного краєзнавчого музею (1978; у 1991 р. перетворено на обласний художній музей);
- знищеного музею обласного музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка (нині академічний драматичний театр);
- музею-садиби Леся Курбаса в Старому Скалаті Підволочиського району (1987), боротьба за який тривала 20 років;
- історико-меморіального музею політв'язнів (1997, у підвалах колишнього приміщення обласного управління КДБ);
- мистецького музею приватних збірок (сучасного українського мистецтва) на вулиці Медовій у Тернополі;
- музею-садиби Патріарха Йосипа Сліпого в селі Заздрість Тербовлянського району [1].

Він першим підтримав ініціативу Остапа Черемшинського і став співавтором експозиції етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка у с. Велеснів Монастириського району. Щоб зрозуміти, наскільки відповідально Ігор Герета ставився до краєзнавчої роботи, розглянемо його вклад у становлення музею у с. Велеснів. Отож, експонати, покладені в основу експозиції музею, відібрали і сформували за хронологією. Важливими та цінними матеріалами, що їх виокремили дослідники, були: фотографії, на яких зображені пейзажі природи села Велеснів, а також фотографії мовознавця і його близьких родичів, шкільні й гімназійні свідоцтва, з яких можна дізнатися про успіхи видатного етнографа у вивченні наук, оригінальні видання книг, якими В. Гнатюк користувався під час навчання: Г. Ількевича «Галицькі приповідки і загадки» (Відень, 1841 р.); П. Куліша «Крашанка русинам і полякам на

Великдень 1882 року» (Львів, 1882 р.); О. Партацького «Темні місця в «Слові о полку Ігоревім»» (Львів, 1883 р.) та ін. [6, с. 15]. Підхід до зібрання відомостей про творчість видатного етнографа України був глобальним. Завдяки особистим і дружнім зв'язкам із родинами видатних діячів, І. Гереті та О. Черемшинському вдалося віднайти й отримати в результаті копіткої пошукової праці найцінніші матеріали, що лягли в основу виставкової експозиції музею [6, с. 4–5].

Не менш важливою була співпраця І. Гереті із інститутами, що надавали різноманітні матеріали про В. Гнатюка. Так, значний внесок у поповнення фондів музею зробила Львівська бібліотека ім. В. Стефаніка АН УРСР. Вона подарувала п'ятдесят прижиттєвих видань літературознавця, багато присвячених відомому етнографові книг інших авторів, а також надала велику кількість фотографій. Співпрацюючи з Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського й Інститутом літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, «архівами та музеями України, науковими установами Москви, Ленінграда, а також Чехословаччини, Сербії, Польщі, Болгарії» [6, с. 5], І. Герета й О. Черемшинський отримали для музею оригінальні документи, фотографії, особисті речі та фольклорні збірники етнографа.

Перед відкриттям музею І. Герета розробив детальний експозиційний план виставкових залів і у кінцевому варіанті музей В. Гнатюка нині виглядає так: Розділ 1. Дитинство і юнацькі роки (1871–1893) – Зал I; Розділ 2. Університетські роки (1894–1898) – Зал I; Підрозділ: Дослідження В. Гнатюка в рідному краю (1895–1897) – Зал II; Розділ 3. Дослідження В. Гнатюка в Закарпатті, Східній Словаччині та Південній Угорщині (1895–1903) – Зал III; Розділ 4. Наукова та громадська діяльність В. Гнатюка в 1898–1904 рр. – Зал III; Розділ 5. Наукова та громадська діяльність В. Гнатюка в 1904–1926 рр. – Зал IV; Розділ 6. Вшанування пам'яті В. Гнатюка – Зал V; Розділ 7. Велеснів і Залісся – Зал VI; Розділ 8. Меморіальна кімната В. Гнатюка – Зал VI [3, арк. 1].

Таким чином, згідно з описами І. Герети, які він навів у нарисі-путівнику «Музей Володимира Гнатюка у Велесневі», в музеї представлено 965 експонатів, із яких 410 є оригіналами, ще 1300 перебувають у фондах. Під час оформлення було використано 15 художніх робіт. Сама ж експозиція побудована за чітким науковим методом. «Тут розміщено ряд унікальних матеріалів: книги і документи В. Гнатюка, його особисті речі, які зібрані в окремій залі, прижиттєві видання праць ученого, предмети етнографії і народного мистецтва Західного Поділля, Гуцульщини, Закарпаття», – зазначив начальник Тернопільського обласного управління культури Г. Свінних [3, арк. 4]. Із вищезазначеного бачимо, що Ігор Герета професійно і палко підходив до своєї роботи.

Слід зазначити, що Ігор Герета – співавтор трьох академічних монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині (1981–1982); спецвипуску журналу «Тернопіль», «Художники Тернопільщини» (1994); нарисів про Тербовлю (1971); Бережани (1979, 1989); Чортків (1985); художників І. Хворостецького (1978); І. Марчука (1985); Я. Омеляна (1993) [5, с. 183].

Як археолог, Ігор Герета відкрив сотню та вів дослідження майже двадцяти пам'яток старожитностей України. Знаковою є могильник Черняхівської культури (III–IV ст. н. е.) у Чернелеві-Руському (Тернопільська область), який найбільш досліджений в Україні.

За звітом Ігоря Герети з останнього його сезону за 2000 р., що зберігається у фондах обласного краєзнавчого музею, у Чернелівському могильнику відкрито 288 черняхівських поховань (усіх – 315 із похованнями княжої Русі й Поморської культури), що більше, ніж у могильнику в с. Черняхів. Артефакти з цієї пам'ятки, а також із с. Романівка Тернопільського району в 1995 р. експоновано на пересувну постійно діючу Світову археологічну виставку. Її побачили або побачать в багатьох країнах [2]. Тому цілком виправдано можемо говорити про краєзнавчий вклад І. Герети не тільки на регіональному і державному рівнях, а й на загальносвітовому.

Планів і амбіцій в І. Герети було б достатньо для кількох поколінь, але смерть 5 червня 2002 року обірвала чимало вже розпочатих проєктів. Завданнями, які прагнув довершити за життя краєзнавець, залишилися: створення Першого археологічного парку-музею на могильнику як пам'ятки європейського значення у Чернелеві-Руському; видання трьох монографій з археології, мистецтва і книги спогадів; створення Академії мистецтв у Тернополі [1].

Щоб осягнути геній Ігоря Герети, звернемося до спогадів про нього. Ось, що писав Лесь Танюк, відомий український режисер театру і кіно: «Він ніби колекціонував не лише картини й речі українського вжитку, не лише рідкісні книжки й унікальні публікації, не лише мистецькі раритети, а й друзів – завше талановитих, яскравих, незалежно від фаху й віку, географії, походження й ерудиції; самим фактом свого щоденного життя він був збирачем усього національно-свідомого, етичного, оригінального, людяного... Ігор Герета, зокрема, був переконаний, що з Москви треба потай вивезти назад до України все, що там опинилося нашого, – законно чи незаконно – українську букіністику, старі українські журнали, українські архіви, ікони, малярство, український антикваріат» [2].

Домагаючись створення та розвитку різноманітних культурних і наукових закладів: від садіб-музеїв видатних особистостей Тернопілля до Тернопільського обласного художнього музею, І. Герета самовіданною працею намагався зберегти й примножити культурну і національну спадщину краю та України загалом [4, с. 137]. Важливість громадської роботи діяча на ниві створення музеїв не можна переоцінити. Підтвердженням цього є здобутки, отримані в результаті ретельної та скрупульозної праці, що закладають фундамент для вдосконалення й утворення нових культурно-національних ідей, які ляжуть в основу створення української самобутності. Турбота про великих попередників й віддання їм глибокої шани у вигляді творення інституцій зі

збереження пам'яті про них є неперевершеним досягненням як, власне, І. Герети, так і нації загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герета Ігор Петрович. *Тернопільщина*: регіональний інформаційний портал. URL: <http://irp.te.ua/2010-03-19-16-55-09/> (дата звернення: 03.06.2020).
2. День в історії – народився археолог Ігор Герета. *galinfo*: веб-сайт. URL: https://galinfo.com.ua/news/den_v_istorii__narodyvsya_arheolog_igor_gereta_326847.html (дата звернення: 03.06.2020).
3. Державний архів Тернопільської області. м. Тернопіль. Ф. 3484, оп. 1, спр. 17, 21 арк.
4. Ігор Герета: невеликий штрих до осягнення феномена. *Не перервати б духовності нитку*: Вибрані статті, виступи, бібліографія / за ред. Я. Гайдукевича. Тернопіль, 2009. С. 127–138.
5. Мисик В. С. Музейна діяльність Ігоря Петровича Герети в 60–80-х рр. ХХ ст. *Україна-Європа-Світ*: Міжнар. зб. наук. праць. Сер. Історія, міжнародні відносини / гол. ред. Л. М. Алексівець. 2010. Вип. 4. С. 180–186.
6. Музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / Черемшинський О., Бачинський В., Черемшинська Р., Герета І. Тернопіль: Збруч, 2006. 93 с.

УДК 37.035

Герасимчук Галина Ігорівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «МОЛОДА ПРОСВІТА» У ВИХОВАННІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. У статті автор аналізує, як і коли виникла громадська організація «Молода Просвіта», яку роль відіграють просвітяни у вихованні підростаючого покоління, яку роботу вони проводять в м. Тернополі та за його межами.

Наше місто здавна було осередком різноманітних молодіжних організацій. Нещодавно на усіх заїздах в Тернопіль встановили нові дорожні

знаки «Молодіжна столиця України – Тернопіль». Це означає, що наше місто у 2020 році здобуло перемогу у національному конкурсі «Молодіжна столиця України», який проходив уже втретє (попередні роки перемагали м. Львів та Кам'янець-Подільський). Отож, з'ясуємо, яку роль вони відіграють у житті молодого покоління. Свою увагу зупинимо на Всеукраїнській молодіжній громадській організації «Молода Просвіта».

Загальновідомо, що Ігор Герета у 1988 році був співзасновником «Товариства української мови» (сьогодні «Просвіта» імені Тараса Шевченка) у м. Тернополі. Ця організація була і залишається осередком культурно-освітнянського спрямування, основна мета якої – утвердження української національної ідеї, української мови, розвиток культури, відродження історичних пам'яток, формування національної свідомості, піднесення духовності і добробуту народу. Серед наших земляків, які сприяли розвитку національно-патріотичного, культурно-духовного розвитку нації постать Ігоря Герети займає особливе місце. Тішить те, що його ідеї підтримуються і сьогодні. Саме молоде покоління, на нашу думку, повинно продовжувати шлях національного відродження держави.

Чималу роль в цьому плані відіграє обласний осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Молода Просвіта», який відновив свою діяльність на Тернопільщині ще у 1993 році, хоча офіційно зареєстрований у 2008 р. Просвіт'яни мають на меті сприяти патріотичному та ідейному вихованню молоді, здійснювати культурно-освітню роботу. Очолує «Молоду Просвіту» у м. Тернополі Ірина Вонс. Вона наголошує в інтерв'ю: «Правила та норми просвіт'янина – бути активним, творчим, відповідальним, культурним, шанобливим, жертвним та економним» [1].

«Молода Просвіта» – це молодіжне крило товариства «Просвіта», мета якого – виховання національної свідомості у молоді, політичної та правової культури, сприяння розбудові державності України та відтворення історичного минулого. Учасниками організації проводяться різноманітні акції, що сприяють

відновленню звичаїв та традицій нашого народу, культурно-історичного минулого. Серед них можна виділити такі:

1. Щорічна Всеукраїнська акція «Ми ідемо з колядою»;
2. Всеукраїнський фестиваль трудових загонів «Ми працею славимо тебе, Україно!»;
3. Всеукраїнський фестиваль національної вишивки та костюму «Цвіт вишиванки»;
4. Молодіжна патріотична акція «Пам'ятаймо минуле заради майбутнього»;
5. Літературно-мистецький вечір «Золотий пензель Шевченка»;
6. Фольклорний вечір «Андріївські вечорниці».

Слід відзначити і те, що молодь організації проводить із найменшими мешканцями нашого міста різноманітні заняття до Св. Миколая (виготовлення листівок, іграшок тощо). З вертепним дійством молоді просвітяни побували у різних містах України (Київ, Херсон, Львів, Донецьк, Черкаси, Чернігів, Одеса, Запоріжжя, Кіровоград), пропагуючи звичаї та традиції Різдва Христового. Мета цих заходів не лише популяризація української культури, а й намір довести, що Схід і Захід – разом! При «Молодій Просвіті» діє школа писанкарства, що сприяє відтворенню та збереженню цієї техніки, розвитку навичок малювання, зменшенню психологічного напруження, прищеплює любов до народного мистецтва, української культури, дає можливість цікаво і корисно провести дозвілля, поспілкуватись із новими людьми, знайти однодумців та друзів. Ними було проведено майстер-клас із писанкарства для молоді у м. Лисичанськ (Луганщина, 2016 р.) з метою поширення українських традицій писанкарства на Сході. Навчання проходили як молоді люди міста, так і вчителі малювання, щоб в подальшому навчати цього мистецтва своїх учнів. Перед початком писанкарства проводяться розмови з учасниками про символи, кольори, техніку виконання і про все, що потрібно знати для того, щоб розпочати роботу.

Вертепне дійство на Сході (2016 р.)

Майстер-клас з писанкарства для молоді у м. Лисичанськ (2016 р.)

Учасники організацій беруть активну участь у благодійних акціях (Всеукраїнська акція «Серце до серця»), що привчає молодих людей до того, що треба допомагати іншим у скрутну хвилину життя, навчає бути милосердними і небайдужими до чужої біди. Великий вклад у збереження історичних та культурних місць рідного краю зробила «Молода Просвіта», долучившись до впорядкування території на горі Бона у м. Кременець, до акції «Пам'ятаймо минуле заради майбутнього» (30 представників разом із іншими молодіжними організаціями впорядкували майже сотню могил Українських Січових стрільців).

У грудні 2011 року «Молода Просвіта» ініціювала флешмоб «Хочу мати де читати!» з нагоди 43-ої річниці Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка як реакція молоді на ситуацію щодо будівництва нового приміщення Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Також учасники громадської організації долучилися до підтримки військовослужбовців на Сході, відвідали їх з виступами. Просвіт'яни разом із іншими молодіжними організаціями нашого міста об'єдналися у волонтерський рух «Західний тил» у 2015 році, коли почули у звіті інформацію, що волонтерство у Тернополі впало на 95%. Ними проводяться різноманітні акції з метою підтримки бійців АТО. Активісти вважають, що їхня місія – запалювати інших! Вони стали тими іскорками, від яких загоряється вогонь.

Отож, можемо зробити висновок, що без активного включення молодіжних об'єднань у державотворчі процеси неможливий подальший розвиток суспільства. За соціологічними дослідженнями, саме громадським молодіжним організаціям молоді люди виявляють найбільшу довіру. Завдяки їм культурно-історична спадщина рідного народу буде збережена! Молодь – це наше щасливе і радісне майбутнє!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бути активним, культурним, жертвним та економним. URL: pressclub.te.ua/новини/бути-активним-культурним-жертвним/
2. Вечорниці на Андрія у школі № 18. URL: youtube.com/watch?v=JSyIxYgc9hw
3. Ігор Петрович Герета. URL: ua.wikipedia.org/wiki/...
4. «Молода Просвіта» – Тернопільщина. URL: irp.te.ua/2011-11-22-11-46-55/
5. Молодь Тернополя «Хоче мати де читати!». URL: realno.te.ua/zhyttya/
6. У Тернопільській області відбулася молодіжна патріотична акція «Пам'ятаймо минуле заради майбутнього». URL: zik.ua/news/2007/10/30/u

УДК 340.12 (007.316.42)(477)

Городецька Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ

Сучасна людина стала залежною від інформації. Вона щодня повинна адаптуватися до нових викликів і ризиків, які породжують медіа. Не маючи знань, як це робити без шкоди для себе, легко розгубитися. Результатом хаотичного накопичення різних відомостей, у яких неясно, що важливе, а що ні, де правда, а де вигадка, стають втрата світовідчуття, спотворення сприйняття, зміна ціннісних орієнтирів. Усе це дає змогу маніпулювати особистістю. Недаремно говорять, що сучасні війни перейшли у сферу свідомості народу.

Лише одиниці перевіряють почуте чи побачене в кількох джерелах, більшість не вважає за потрібне це робити. Парадокс полягає в тому, що шукати інформацію є де, вона відкрита й доступна кожному, але ми не хочемо цього робити, нам легше повірити комусь, хто це не дуже відповідально зробив за нас. Тобто в суспільстві взагалі не сформовані навички пошуку, відбору, створення, поширення, сприймання й усвідомлення інформації, і це насамперед результат того, що освіта не забезпечила людей системою знань такого типу. Проте успішну самореалізацію особистості сьогодні не можна уявити без розвитку високого рівня медіаграмотності, медіаосвіченості та медіакомпетентності [1, с. 272–273].

Інформаційно-психологічна безпека особистості – це стан захищеності психіки людини від негативного впливу деструктивної інформації на свідомість та підсвідомість людини, що призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності. Інформаційно-психологічна безпека особистості та суспільства є складовою частиною інформаційної безпеки держави та посідає важливе місце в державній політиці. Об'єктом інформаційно-психологічного захисту особи є стан її духовного, душевного та фізичного комфорту [2, с. 12].

У наш час виникає необхідність постійної готовності до впливу різноманітних форм маніпулятивного характеру, які проявляються як у безпосередньому спілкуванні, так і в засобах масової комунікації (інтернет, друк, телебачення, кіно, радіо), в різних виступах у масовій аудиторії, свідомо чи ні, цілеспрямовано або мимоволі. Використовуються психологічні засоби маніпулятивного характеру значною мірою не на нашу користь. Усе це впливає на перебіг соціальних процесів та й відбивається на особистості, на її включеності до інформаційного простору, утворює новий феномен «інформаційної (інформаційно-психологічної) безпеки особистості». Даний феномен постає одним із найважливіших чинників забезпечення безпеки держави, тому що має відношення до свідомості людини, її переконань, ідеалів

і впливає на її поведінку, життя та діяльність. Тим самим визначаючи ступінь корисності людини для суспільства [3, с. 215].

Інформаційну небезпеку створюють інформаційні загрози, що поширюються в інформаційному просторі. Інформаційні загрози – сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства, держави в інформаційній сфері [5].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» розглядаються основні напрями гарантування безпеки в інформаційній сфері, під якою часто розуміють інформаційну безпеку як складову національної безпеки України [6, с. 239–240].

У змістовному плані під **інформаційною безпекою** розуміється:

по-перше, здатність держави, суспільства соціальної групи забезпечити з визначеною імовірністю достатні і захищені інформаційні ресурси, надійність функціонування інформаційно-комунікативних систем в інтересах стійкого розвитку суспільства;

по-друге, протистояти інформаційним небезпекам і погрозам, негативним інформаційним впливам на суспільну й індивідуальну свідомість, психіку людей, а також на інформаційні структури;

по-третьє, виробляти особистісні і групові навички й уміння безпечного поведіння;

по-четверте, підтримувати постійну готовність до адекватних мір в інформаційному протиборстві [6, с. 239–240].

До суб'єктів інформаційної безпеки відносяться: громадяни, громадські або державні організації, які наділені повноваженнями гарантування інформаційної безпеки: державні органи, здатні гарантувати інформаційну безпеку. Об'єктами інформаційної безпеки можуть бути окремі особистості, колективи, суспільство, держава, світове співтовариство [6, с. 240].

Інформаційно-психологічна безпека особи (в широкому розумінні) – це:

- належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, за якого досягається захищеність і реалізація її життєво важливих інтересів та гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз;
- здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз;
- гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості;
- захищеність від різного роду інформаційних небезпек [2, с. 13].

Богущ В. визначає, що інформаційна безпека – це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання і розвиток в інтересах громадян, організацій, держави.

Вплив інформаційного простору на особистість здійснюється у різні способи, серед яких варто виділити: дезінформацію, поширення чуток, залякування, емоційне придушення, ініціювання агресивних емоційних станів, демонстрацію, маніпуляцію [5].

Сучасна особистість для успішної життєдіяльності не може бути осторонь інформаційних потоків. Але головна складність нині не в тому, щоб отримати певну інформацію, а в тому, щоб визначити, який саме контент якісний, достовірний, актуальний та потрібний. Величезний надлишок інформаційної пропозиції призводить до того, що сучасна людина ризикує «потонути» в безмежному інформаційному океані. До цього додається загроза повірити неправдивій інформації. На жаль, багато сучасних медіа не перевіряють достовірність оприлюднених даних, нормою стало використання численних маніпулятивних технологій, спрямованих на досягнення того чи іншого результату [4, с. 5].

Особливого значення надається питанню свідомого та грамотного сприйняття інформації, коли йдеться про дітей та підлітків. У них нема ще життєвого досвіду, вони ще схильні до сліпого наслідування привабливих

образів. Велика проблема пов'язана з віртуальними інтерактивними іграми. В усьому світі звертають увагу на те, що діти нерідко ототожнюють себе з образами (аватарами) в цих іграх [4, с. 5]. Підвищуючи власну медіаграмотність, людина отримує чіткіше уявлення про межу між реальним світом і світом, що створили для неї мас-медіа.

Медіакомпетентна людина здатна ефективно протистояти небезпечному впливу, маніпулюванню, дезінформації, інформаційній агресії, терору. Вона важко піддається інформаційному зомбуванню, критично мислить, аналізує різні джерела, формує незалежне судження [5].

Медіаграмотна особистість:

- звертає увагу і на власника засобу масової інформації, і на відомості про автора, і на дату повідомлення;
- розуміє мету матеріалу, ретельно обдумує ключові поняття тексту, щоб виявити, чи немає в ньому нейролінгвістичного програмування з прогнозованою метою;
- відрізняє факти від коментарів та інтерпретацій;
- визначає пропаганду в журналістських матеріалах;
- знає все про альтернативний факт, феномен постправди, ефекти комунікації і бар'єри розуміння;
- скрупульозно вивіряє інформацію, яка видається їй неправдивою чи такою, що містить маніпулятивні елементи;
- не переймається тим, фейк чи не фейк вона прочитала, а просто тверезо проводить паралелі з реальністю;
- володіє методиками фільтрування інформації і не дозволяє комусь вплинути на її свідомість;
- свідомо вибирає, що їй читати, слухати, дивитися і знає, як самостійно створювати інформаційний продукт [1].

Така людина здорова. Вона озброєна, захищена від руйнівних інформаційних впливів, а також уміє в потоці надлишкової інформації

оперативно оцінити її корисність і надалі цілеспрямовано і свідомо використовувати при вирішенні поставленого конкретного завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки: навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор.: О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/25595/1/Markiv%20272-289.pdf>
2. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти): підручник / Остроухов Б. В., Петрик Б. М., Присяжнюк М. М. та ін.; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. Київ: КНТ, 2010. 776 с.
3. Катаєв Є. С. Інформаційно-психологічна безпека особистості в умовах сучасного суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 2 (39). С. 215–220. URL: <https://www.bing.com/search?q=2.+%D0%>
4. Медіаосвіта. Основи медіаграмотності: навчально-методичний посібник для курсу «Основи медіаграмотності» / укл. Троян С. О., Ткачук А. В. Умань: ПП Жовтий О. О., 2014. 128 с.
5. Петрик В. Соціально-правові основи інформаційної безпеки: навчальний посібник. URL: <https://pidru4niki.com/18430605/politologiya/sotsialno-pravovi-osnovi-informatsiynoyi-bezpek>
6. Пучков О. О. Інформаційна безпека у контексті сьгоднішніх реалій: філософський аспект. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2015. № 60. С. 239–245. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/gvzdia_61_239_245.pdf

УДК 577.3

Грещук Ярослав Богданович,
голова циклової комісії викладачів
народних інструментів, викладач,
концертмейстер Калуського коледжу
культури і мистецтв,
Івано-Франківська область

НЕЙРОБІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПЕДАГОГІЧНУ СИСТЕМУ НАВЧАННЯ

«Cogito ergo sum»

Актуальність теми продиктована новими вимогами часу. Сьгоднішньому перенасиченому інформаційному просторі важко визначати важливе від другорядного. Дистанційне навчання підсилило проблему інформаційної чистоти наявного освітнього контенту. Сучасні реалії життя

диктують нові погляди на процес і систему навчання. Мета досліджуваної теми полягає у розкритті процесу сучасного навчання із нейробіологічної сторони.

Нейробіологія – це вибір мозком конкретної стратегії поведінки через мислення. Головна ціль мозку – запам'ятати. Наша модель світу формується на нейронах. Із самого народження дитина пізнає світ. Із її дорослішанням кількість нейронних зв'язків збільшується. Коли людина споглядає на зелений помідор, її мозок вже має певне уявлення (тобто сформовані нейронні зв'язки), які подають інформацію: зелена – кисла, несмачна, недоспіла. Таким чином, мозку не потрібно кожного разу створювати зв'язки з даною інформацією. Він економить час на її формування: у нашому мозку ростуть так звані дендритні шипики – це мембранні вирости на нейронах, що й утворюють **синапси**. Останні прокладають шлях для запам'ятовування та подальшого використання інформації. Але цьому процесові потрібен час. Тому великі об'єми нової інформації людина не може засвоїти.

Іншими словами, **синапс** – це місце, де один нейрон контактує з іншим, і вони передають одне одному інформацію, яка нібито перестрибує через щілинку; відростки нейронів проростають одне до одного й утворюють нові контакти. Здатність нейронів створювати нові зв'язки називається нейропластичністю.

Нейромедіатор – хімічна речовина, задача якої – перестрибувати з одного нейрона на інший і передавати інформацію далі нейронною мережею. Для нейронів, що лише час від часу між собою взаємодіють, електрична активність буде досить посередньою. Але якщо ті ж самі нейрони взаємодітимуть регулярно, що й відбувається під час навчання (коли ми вивчаємо матеріал, ми повторюємо його не один, а кілька разів, звертаємось до нього, використовуємо), цей контакт між ними теж розвиватиметься. Що більше ви залучаєте одні й ті самі нейрони, то сильніші стають між ними контакти, ефективніше передавання інформації між ними [3].

Утім під час навчання процес втрачання старих синапсів можна компенсувати утворенням нових. А процес повторення є не що іншим, як відновленням нейронних зв'язків. Відомі факти, події, рухи не перевтомлюють головний мозок і стають **стереотипами**. Стереотипи покликані допомагати людині від моменту її еволюції. Тому формування правильних стереотипів, позитивного досвіду покликане на вибудовування фундаменту генерації молодого покоління. Адже, за словами Уолстера Ліппмана, «Нам кажуть про світ до того, як ми пізнаємо його з досвіду». Стереотип однозначний, що поділяє світ на дві категорії – на «знайоме» і «незнайоме». «Знайоме» – добре, «незнайоме» – погано.

Стереотип є невід'ємним елементом пізнання і свідомості в сучасному суспільстві. Щодня людина стикається з великою кількістю інформації, яку стереотип спрощує і схематизує, і цей процес необхідний та корисний для психологічної регуляції діяльності людини. Таким чином, таке спрощення робить мислення однотипним, стандартним і неоригінальним. Людина засвоює головні естетичні, етнічні та інші стереотипи поведінки з дитинства, не усвідомлюючи їх [2, с. 70].

Якщо говорити про пам'ять, то її поділяють на короткострокову, робочу та довгострокову. Чим частіше ми збуджуємо взаємозв'язок між нейронами, тим краще і якісніше інформація запам'ятовується. Варто зазначити, що вночі інформація сортується: створюються нейронні зв'язки та імпульси. Якість її залежить від двох факторів: генетики та натренованості. Яскравим прикладом функціонування пам'яті і ролі в ній, згаданих нейронних зв'язків є вивчення вірша [1]. Коли учень вивчав вірш напам'ять подумки, не виголошував його в живу, йому під час відтворення на уроці було важко. Ми повинні розуміти, що розум, за словами Чернігівської Т., набагато складніший, чим ми уявляємо [5]. Крім того, що він регулює роботу внутрішніх органів, даючи імпульси: серце повинно переганяти кров, легені – дихати, язик повертатися так, щоб відтворити слова вірша.

Цікавим є те, що, знаючи, як утворюються нейронні зв'язки, які є основою запам'ятовування, можна пояснити так званий ефект «ілюзії правди». Ефект вперше отримав назву та означення за результатами дослідження 1977 року в США. Учасникам дослідження надали 60 фактоїдів, що виглядали можливими, але які швидше за все були їм невідомі. Там були такі твердження, як: «Перша військова авіабаза була створена в Нью Мехіко» або «Баскетбол став олімпійським видом спорту в 1925 р.». Учасники мали оцінити свою віру у ці твердження за шкалою від одного до семи [4].

Це повторювалось три рази з інтервалом у два тижні між разами. Двадцять тверджень (третина) залишались однаковими всі три рази, а решта кожен раз були новими. Правдивими твердженнями вважалися найчастіше почуті. Натомість, оцінка решти тверджень якоїсь вираженої тенденції та оцінки не мала [4].

Отже, з вищесказаного випливає, що чим частіше нам повторяють якусь певну інформацію у формі упередження (наприклад, національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького – основою якого було селянство, а гладіаторами у Стародавньому Римі – були раби), вона приймається, бо така найпоширеніша думка. У першому твердженні основою повстання була українська православна шляхта, а в другому – гладіаторами могли ставати і вельможі, і ми вважаємо її правдивою. Аналогічно із процесом навчання у школі. Для мозку важко переосмислити, піддати критичному мисленню відомий факт і побудувати нові зв'язки.

Особливістю і неповторністю людського мозку, за дослідженнями Чернігівської Т., є наявність «дзеркальних нейронів». Вперше дзеркальні нейрони були виявлені та описані в 1990 році Джакомо Ріццолатті. Відсутність цих нейронів виявлено у хворих із діагнозом «аутизму», «шизофренії». Ці нейрони дають змогу увійти у свідомість іншого індивідуума і поглянути на ситуацію з його точки зору. Таку можливість надають «дзеркальні нейрони». Вони є не у всіх приматах. Наявні у шимпанзе, ворон, слонів, дельфінів та

інших вищих приматів. Був проведений експеримент, що полягав у тому, що коли поставити перед дзеркалом слона – він розумів, що це він, факт пізнаваності. Коли поставили кота, якому намалювали чорну точку на мордочці, він на неї не реагував. Тому, коли на нас чекають важливі переговори, ми моделюємо сценарій і можливі дії, аргументи, теми для суперечок і тим більше прогнозуємо результат [5]. Тому, граючи у шахи, активізуються дзеркальні нейрони.

Отже, сьогодні у роботі закладу освіти варто акцентувати свою увагу на зміну підходу до процесу навчання. Освіта не стоїть на місці, а виконує суспільний запит. Свого часу утворенням народних шкіл передувала потреба у кваліфікованих працівниках, які могли б працювати за технічними станками. Науково-технічна революція XVIII століття породила необхідність у поширенні освіти у народ. У наш час, в епоху комп'ютеризації, віртуальної реальності та інформаційної перенасиченості, виникла потреба у розвитку критичного мислення та дослідженні сприйнятті інформації на нейробіологічному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вишневецька Я. Як працює наш мозок у сприйнятті інформації. Нейронауковий погляд на критичне мислення. URL: https://www.youtube.com/watch?v=G5HAXwgYr8&list=PL0OmqsHe_kB9jN5qPKwr2yGga5MskIfQR&index=13
2. Самкова О. М. Соціальні стереотипи і стереотипізація: аналіз сучасних теоретичних підходів. URL: file:///D:/downlad/nvkhp_2013_1_21.pdf
3. Ліббез про мозок. Основні принципи нейронауки. URL: <https://www.welldone.org.ua/likbez-pro-mozok-osnovni-pryntsypy-nejronauky/>
4. Ефект ілюзії правди. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki...>
5. Черниговская Т. Как научить мозг учиться?. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nEGmdlJEr8M>

УДК 94 (477.83/86)

Гринюка Богдан Михайлович,
кандидат історичних наук, науковий
співробітник науково-дослідного відділу
«Адміністрації історико-культурного
заповідника «Давній Пліснеськ», м. Львів,

вчитель історії Тернопільської
загальноосвітньої школи I–III ступенів
№ 22, м. Тернопіль;
Кльоц Василь Ігорович,
історик, краєзнавець

СПІВПРАЦЯ ВОЛОДИМИРА ОХРИМОВИЧА З УКРАЇНСЬКИМИ ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ (ДО 150-ЛІТТЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Розвиток історичної науки в Україні на сучасному етапі визначається необхідністю розширення вузькопрофільних та малодосліджених тем із вітчизняної історії. Передусім історики зосереджують увагу на вивченні життєвого і творчого шляху тих осіб, які були організаторами й безпосередніми учасниками українського національно-визвольного руху кінця XIX – початку XX ст., які перебували у складі двох імперій: Російської та Австро-Угорської. У цей час на горизонті українського національного відродження яскраво засяяла зірка Володимира Охримовича – доктора права, видатного громадського і політичного діяча, науковця, мецената та безпосереднього учасника багатьох українських товариств і організацій.

Народився Володимир Юліанович Охримович 27 травня 1870 р. в українській родині Юліана та Марії Охримович у с. Велдіж Долинського повіту на Станіславщині (нині с. Шевченкове Долинського р-ну Івано-Франківської обл.), був тісно пов'язаний родинними зв'язками з духовним станом [16, с. 159]. Як зазначав у автобіографії сам В. Охримович, його батько був священником, і взагалі всі предки по батьківській і материнській лінії з діда-прадіда були священниками [8, арк. 16–17].

Його батько, сенечольський парох, о. Юліан Охримович, вславився як ідейний діяч-романтик. Він залюбки брав участь у прогулянках, які влаштовувала академічна молодь львівського університету та які відіграли велику роль в українському національно-культурному житті другої половини XIX ст. У домі о. Юліана в Сенечолі бувало завжди на вакаціях багато

визначних людей і студентів університету. Частим гостем у Сенечолі був також Іван Франко, серце якого тягнуло до одної з місцевостей Долинщини [9]. Мати, Марія Кобилянська, також походила з сім'ї греко-католицьких священиків [10, с. 180–181]. Звідси очевидно, що родинне оточення мало визначальні впливи на формування передусім духовної сфери Володимира, а також відданості і любові до української мови та культури, традицій і звичаїв свого народу.

Зі студентської лави у Львівському університеті (1888 р.) В. Охримович входив до українського студентського товариства «Академічне братство», яке ставило собі за мету бути осередком наукового і громадського життя «русинів-академіків» і фактично поєднувало функції читальні й самодопомогового товариства. Товариство мало читальню і бібліотеку, організовувало читання лекцій, наукові гуртки, літературні й артистичні вечори, мандрівки по краю та ін. [2]. Це була одна з форм громадської активізації студентської молоді, яка іноді переходила в різноманітні, часто приховані форми політичної боротьби. Тут варто згадати, що саме в «Академічному братстві» В. Охримович особисто познайомився з І. Франком і М. Драгомановим та іншими українськими національно-культурними і громадсько-політичними діячами і з цього часу він позиціонує себе як активний громадський діяч та серйозний в усіх починаннях науковець.

Після закінчення університету і виїзду зі Львова В. Охримович не припиняє листування з діячами цієї організації, яка у 1896 р. влилася у новостворене студентське товариство «Академічна громада» [1], яке також продовжувало широку освітню роботу серед українського населення, спрямовану на пробудження національної самосвідомості. При громаді діяли драматичний, правничий, літературний, філософський, економіко-соціальний та інші гуртки. Товариство організовувало курси з історії України, географії, права, німецької мови для робітників, наукові доповіді у сільських та міських читальнях, забезпечувало їх книжками й виданнями серії «Дешева бібліотека».

У 1897 р. «Академічна громада» створила Допомоговий фонд для незаможних українських літераторів. Із листування В. Охримовича до діячів «Академічної громади» дізнаємося про досить серйозні пожертвування як самого діяча, так і інших свідомих українців у цей фонд [19, арк. 10].

У подальшій своїй діяльності, як громадський діяч, він підтримує зв'язки із молодіжними українськими організаціями «Січ», «Луг», «Сокіл» [18, арк. 13–16]. Тут об'єдналася значна частина української молоді, яка з часом стала силою, що позитивно вплинула на розвиток української політичної думки та наклала свій відбиток на формування національної психології та свідомості.

Із початком ХХ ст. в українському студентському академічному середовищі на перші місця виходить справа заснування українського університету. У зв'язку з цим практично на всіх студентських зборах це питання займало важливе, а іноді й ключове місце в обговоренні.

Із новою силою українсько-польське протистояння розгорілося в 1910 р., коли у травні польські студенти, спровоковані часописом «Słowo polske», упродовж майже десяти днів не допускали українських студентів у приміщення університету. Тільки завдяки втручання українських послів і за посередництвом австрійської влади вдалося припинити блокаду та запобігти конфлікту між українською та польською молоддю [4, с. 308].

Щоб проаналізувати та дати оцінку ситуації, що склалася, на 1 липня 1910 р., було скликане нелегальне віче студентської молоді. У цей день в одній із університетських аудиторій між українськими та польськими студентами відбулася збройна сутичка, під час якої був смертельно поранений слухач правничого факультету, член Української соціал-демократичної партії та лідер радикального крила студентського товариства «Академічна громада» Адам Коцко. Майже відразу після цього в приміщенні університету з'явилися поліцейські. Ними у I, II та IV залах було затримано близько 300 осіб, із яких 127 зазнали «превентивного арешту» (попереднього затримання до з'ясування

обставин) [14]. При цьому склалася парадоксальна ситуація: серед арештованих були тільки українці, тоді як поляки фігурували лише в якості свідків.

Події 1 липня 1910 р. дають підстави припускати, що в цей день проти української молоді була здійснена добре спланована акція, що мала на меті дискредитувати студентів перед галицьким суспільством та завдати відчутного удару їхньому рухові. Суд над студентами, що відповідно до кількості осіб отримав назву «процесу 101», розпочався 14 лютого 1911 р. Серед дванадцяти адвокатів, які захищали представників української молоді, були такі чільні галицькі діячі, як Сидір Голубович, Анатолій Кос, Кость Левицький, Володимир Охримович, Володимир Старосольський, Кирило Трильовський та ін. [11].

Щодо інших товариств та організацій, з якими співпрацював В. Охримович, перебуваючи в Заліщиках, він займався, поряд із адвокатською й економічною діяльністю, наданням кредитів від Товариства взаємних забезпечень «Дністер» на будівництво по населених пунктах краю читалень товариства «Просвіта» та українських народних домів, кредитових кас, оформленням кредитів на ім'я фізичних осіб на ці потреби [18, арк. 5].

У Заліщиках його заочно обирають 19 червня 1903 р. делегатом від товариства «Просвіта» на Заліщицький повіт (див. фото 1). Він здійснював від імені «Просвіти» ревізійні функції щодо фінансової діяльності та дотримання статуту товариства у читальнях Заліщицького повіту. У його повноваження входило також закриття читалень у разі їх невідповідності статуту товариства, можливість звільнення з посади директора читальні чи його заступників [18, арк. 7].

Фото 1. Листи від товариства «Просвіта» до В. Охримовича

Уже з початку 1908 р. В. Охримович проживає у Львові і займається переважно політичною діяльністю як посол до австрійського парламенту та дійсний член кредитового товариства «Дністер», а уже влітку 1908 р. його обирають директором цього кредитного товариства.

Протягом 1918–1919 рр. до складу Надзірної Ради Товариства взаємних забезпечень та взаємного кредиту «Дністер» входили 11 депутатів УНРади. Директором в той час залишався адвокат В. Охримович [12], який у цій

установі працював аж до 1925 р., а пізніше повернувся до адвокатської практики.

Також В. Охримович належав до засновників «Земельного Банку Гіпотечного» (1908 р.) [7, с. 78]. «Земельний Банк Гіпотечний» розпочав свою діяльність у Львові 1 квітня 1910 р. Однак до офіційного відкриття була проведена велика організаційна робота. Комітет засновників був створений у 1908 р., він об'єднав найбільш відомих діячів Галичини, представників релігійних, державних і ділових кіл. До складу комітету входили: митрополит Андрей Шептицький; єпископи Константин Чехович і Григорій Хомишин; священник Тит Войнаровський; послы до Галицького сейму: Микола Василько, др. Кость Левицький, др. Євген Олесницький, др. Володимир Охримович та інші визначні українські діячі Галичини [20, с. 556–557].

Перші установчі загальні збори «Земельного Банку Гіпотечного» відбулись 8 грудня 1909 р. за участю 180 осіб, які репрезентували разом 2 139 акцій (капітал у сумі 865 тис. корон). На зборах було прийнято статут і обрано першу Надзірну Раду, до якої ввійшли: Т. Дембицький, К. Левицький, Т. Кормош, Є. Олесницький, В. Охримович, І. Макух, О. Саєвич, Ю. Січинський, С. Смаль-Стоцький і Й. Жук. Найкрупнішими акціонерами «Земельного Банку Гіпотечного» стали: митрополит Андрей Шептицький – 100 акцій; Товариство «Дністер», очолюване В. Охримовичем – 100 акцій; «Краєвий Союз Кредитовий» – 25 акцій; «Народна торгівля» – 25 акцій [15].

Перший український іпотечний банк – «Земельний Банк Гіпотечний», упродовж свого існування був елементом світової банківської системи і об'єднував господарство західноукраїнських земель із економікою Америки і Європи через кореспондентів «Земельного Банку Гіпотечного» в Амстердамі, Антверпені, Берліні, Брюсселі, Відні, Вінніпегу, Гданську, Харкові, Лондоні, Мілані, Мукачеві, Нью-Йорку, Парижі, Празі, Ужгороді, Чернівцях, Цюриху [20, с. 558].

За допомогою цієї установи українська діаспора мала змогу матеріально підтримати народну освіту, шкільництво, книговидання та українські національно-культурні товариства та організації в Галичині. Через «Земельний Банк Гіпотечний» у 1923 р. В. Охримович отримував і реалізовував на місці кошти благодійників із США, Канади для потреб видання українських газет «Діло» та «Заграва» [18, арк. 36], а також для підтримки Українських Високих Шкіл – діяльності таємного українського університету в Львові [18, арк. 30].

Завдяки своїй громадській та редакційно-публіцистичній діяльності, серйозним науковим дослідженням В. Охримовича було обрано 1899 р. дійсним членом Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) у м. Львові. Також він входив до історико-філософської секції НТШ та був членом правової та заступником завідувача етнографічної комісії товариства [5, с. 709]. Після повернення до Львова у 1908 р. його обирають головою Статистичної комісії НТШ [6, с. 393]. У наступні два роки В. Охримович готує низку розвідок зі статистики чисельності українського населення Галичини та ряд інших наукових робіт, що друкуються на сторінках «Записок НТШ» – основного друкованого видання товариства.

У цьому контексті варто згадати й обрання 21 жовтня 1908 р. В. Охримовича членом Статистично-економічної комісії новоствореного Українського Наукового Товариства (УНТ) в Києві та прохання керівництва УНТ надсилати наукові праці, дослідження, реферати для їх подальшої публікації [18, арк. 21].

Потрібно зазначити, що участь В. Охримовича у НТШ не обмежувалася лише публіцистичною та науковою працею. Він також займався питаннями фінансової діяльності товариства і неодноразово обирався членом контрольної комісії, яка займалася ревізією фінансової звітності НТШ [18, арк. 40].

У цьому контексті варто згадати і про адвокатську роботу діяча, який представляв майнові права та інтереси товариства протягом 1924–1929 рр. Як

адвокат, В. Охримович представляв інтереси товариства в 1924 р. у справі про будівництво кам'яниці державної Поштової Ощадної Каси при вулиці Панській ч. 21. і відшкодування 43 злотих НТШ та забезпечення відповідного технічного супроводу будівництва під час виконання цих робіт [17, арк. 1]. Також В. Охримович представляв інтереси НТШ і у справах проти приватних осіб. Так, у 1925–1926 рр. він вів судові процеси щодо матеріальних претензій до товариства проти Кароліни, княгині Любомирської [17, арк. 5–6], Стефанії Кравсової [17, арк. 7–8] та ін. Так, В. Охримович, будучи членом товариства, представляв НТШ на судових засіданнях у ряді зазіхань щодо майна та грошової компенсації як від самого товариства, так і майнові претензії НТШ, при цьому старався максимально зменшити витрати на судовий процес зі сторони товариства та виграти позови на користь Наукового товариства імені Шевченка.

На початку 1899 р. у Львові виникло одне з найбільших українських видавництв – Українсько-руська Видавнича Спілка (далі – УРВС). Її було засновано як акціонерне товариство, що діяло під управою дирекції, до складу якої входили протягом її існування М. Грушевський, І. Франко, В. Будзиновський, В. Гнатюк, В. Охримович, Н. Кобринська, М. Мочульський, І. Раковський та ін. Спілка ставила собі за мету організувати систематичний випуск творів українських письменників та перекладів зі світової літератури й забезпечити авторам систематичну оплату їхньої праці: першим українським видавництвом, що платило гонорар авторам, було Наукове товариство ім. Шевченка у Львові [21, с. 16–17]. Загалом УРВС, ставши серйозним видавництвом української книги поряд із НТШ та «Просвітою», відіграла важливу роль у національно-культурному поступі українського народу цього періоду.

Після того, як Галичина знову була повернута Польщі, порушення прав українського населення з боку польської влади було настільки масовим, що виникла потреба створення і діяльності спільної організації українських

адвокатів для координування своїх дій та кращого захисту українського населення. Засновниками такої організації виступили адвокати: Степан Федак, Макс Левицький, Володимир Охримович, Михайло Волошин, Євген Давидяк, Маріян Глушкевич, Ізидор Голубович, Ярослав Олесницький, Лев Ганкевич, Альфред Говикович, Степан Шухевич, Мирослав Янкевич, Юліан Лещій, Іван Голубовський, Іван Бандель, Євген Гвоздецький, Іван Волошин, Іван Кміцикевич та Микола Шухевич [13, с. 101]. Статут Союзу Українських Адвокатів (далі – СУА) було зареєстровано Львівським воєводством 5 травня 1923 р. і з цього часу почали відбуватися щорічні загальні збори членів цієї організації. Варто зазначити, що четверті загальні збори СУА, що відбулися 13 лютого 1926 р., та сьомі, що відбулися 23 березня 1929 р. в присутності 45 та 42 членів відповідно, обрали до контрольної комісії в числі інших і В. Охримовича [13, с. 102–103]. І це не дивно, адже будучи активним громадсько-політичним діячем, дипломованим юристом, маючи великий досвід організаційної та економічної роботи, В. Охримович майже завжди входив до управління та контрольних-ревізійних структур новостворених українських установ та організацій задля налагодження їхньої діяльності на найважчому – початковому етапі функціонування.

Серед інших громадських організацій, куди також входив В. Охримович, варто згадати засновану 4 серпня 1925 р. у Львові Українську християнську організацію (далі – УХО), яка досягла найбільших успіхів в організаційно-видавничій сфері. Вирішення організаційних питань займало вагомим місце у діяльності цієї організації, і на початку 1928 р. вона запланувала підготувати власний статут, для роботи над проектом якого створили спеціальну комісію, до складу якої увійшли: Т. Галушинський, В. Охримович, І. Гладилевич. У травні 1928 р. проект статуту, підготовлений В. Охримовичем, було вручено для ознайомлення усім членам центрального комітету УХО і його було прийнято організацією за основу своєї діяльності [3, с. 97].

Наприкінці свого життя він підтримував тісні зв'язки з відомим українським художником Іваном Трушем, котрий намалював портрет В. Охримовича (див. фото 2). Останній викупив портрет, аби хоч якось допомогти художникові в його скрутному матеріальному становищі.

Фото 2. Портрет В. Охримович роботи І. Труша

У контексті бачення цілісної програми розвитку українського руху В. Охримович зосереджував велику увагу на матеріальне забезпечення діяльності українських громадсько-культурних організацій не випадково, адже допомоги від місцевої польської влади годі було й чекати, а видавнича сфера, шкільництво, наука та інші сторони життя українців краю вимагали концентрації зусиль і коштів усього українського населення.

Отже, у процесі становлення та поширення українських національно-культурних і громадських інституцій та кооперативних товариств

В. Охримович займався меценатством та благодійництвом протягом усієї діяльності, водночас залучав широкі верстви населення до цієї роботи. Він вбачав в цьому єдину можливу основу стабільного функціонування всього українського на території Галичини та всієї Західної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «Академічна громада» [Електронний ресурс] / Енциклопедія історії України: У 10 т. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2003. Т. 1: А–В. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?encyclor&termin=Akademichna_hromada_tov.
2. «Академічне братство» [Електронний ресурс] / Енциклопедія історії України: У 10 т. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2003. Т. 1: А–В. 688 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Akademichne_bratstvo_tov.
3. Гладюк Т. Організаційно-видавнича діяльність Тимчасового організаційного комітету Української християнської організації (УХО) 1925–1928 рр. : *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка*. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль, 2009. Вип. 3. С. 94–98.
4. Гурак І. Студентство у боротьбі за відкриття українського університету у Львові та події 1 липня 1910 року: *Українознавчі студії*: науково-теоретичний журнал Інституту українознавства при Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаника / за заг. ред. проф. В. Грещука. Івано-Франківськ, 2007–2008. № 8–9. С. 305–315.
5. Енциклопедія історії України: У 10 т. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. Київ, 2010. Т. 7.: Мл–О. 2010. 728 с.
6. Крип'якевич І. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894–1913 роках: *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Том ССХХІІ. Праці Історико-філософської секції. Львів, 1990. С. 392–411.
7. Левицький К. Д-р Володимир Охримович. *Українські політики Галичини*. Тернопіль, 1996. С. 77–79.
8. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. Ф. 167. Біографічний словник Левицького І. /К – П/. Оп. 2. Спр. 2412. Лист до Левицького І. О. 27.VII. 1897 (автобіографія), вирізки і виписки з періодичних видань, бібліографія (1892–1901). 36 арк.
9. Мазур О., Патер І. Львів у роки Першої світової війни. Статті про Львів. URL: <http://map.lviv.ua/statti/mazur.html>.
10. Максимчук І. Нариси історії роду Петрушевичів. Чикаго, 1967. 228 с.
11. Масовий процес українських студентів перед польським судом. *Діло*. 1911. 14 лютого. Ч. 34–45.
12. Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини та Буковини в революції 1918–1919 років [Електронний ресурс]. *Україна Модерна*. 2000. №4–5. URL: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Statti/8-PAVLYSHYN%20Oleh.htm>.
13. Петрів М. Сторінки історії адвокатури України: Союз українських адвокатів у Львові 1923–1940 рр. *Адвокат* / за заг. ред. Л. Л. Лазебного. Київ, 2002. № 4–5. С. 98–106.
14. Польський суд почався. *Діло*. 1911. 14 лютого. Ч. 34.
15. Творидло М. Земельний Банк Гіпотечний. Львів, 1935. 88 с.

16. Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.: вип. 1–4 / [під ред. М. М. Романюка]. Львів, 1995. Вип. 2. 338 с.
17. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 309. Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, м. Львів. Оп. 1. Спр. 506. Письма доверенного адвоката Охримовича Владимира о состоянии судебник дел с Краве Стефанией, Любомировской Каролиной, Гнатюк Оленой и др. (1 августа 1924 – 21 января 1929). 30 арк.
18. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 372. Охримович Володимир – адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ (1885–1931). Оп. 1. Спр. 23. Листи від товариств «Просвіта», «Академічна громада», «Дністер», «Січ» та ін. про співпрацю (1891–1923). 43 арк.
19. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 372. Охримович Володимир – адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ (1885–1931). Оп. 1. Спр. 95. Листи Шухевича М., Шухевича С., Яворського В. і Янчука Н. до Охримовича В. (1897–1915). 19 арк.
20. Швець В. Досвід емісії цінних паперів українськими інституціями міста Львова у першій половині ХХ століття. *Вісник Львівського університету*. Серія економічна / за заг. ред. проф. С. М. Панчишин. Львів, 2008. Вип. 39. С. 556–560.
21. Якимович Б. Іван Франко: творець та ідеолог Українсько-руської Видавничої Спілки. *Мандрівець* / за заг. ред. Ф. І. Полянського. Тернопіль, 2007. № 1. С. 16–19.

УДК 908 (477.84)

Дацків Марія Володимирівна,
провідний архівіст Державного архіву
Тернопільської області, м. Тернопіль

ЗОРЯНА ЛЮДИНА

17 січня 2020 року виповнилося 87 років живій легенді нашого краю, всесвітньовідомому вченому-астроному, професору, академіку, релігієзнавцю, педагогу Івану Антоновичу Климишину. Народився вчений в селі Кутиська Лановецького району в 1933 році в родині простих хліборобів.

Батько Антін передав синові своє захоплення зоряним небом: він, з дитинства маючи зір 2% на одне око, навчився визначати час по зорях із точністю до 10 хвилин. Неабиякий вплив на малого Івана мала природа: у 1942 році сім'я перебралася жити на хутір: навколо лише поля і поля, квіти і птахи, до школи у Верещаках – 6 км, обов'язково в один бік «при сяйві зір».

У дев'ятий клас хлопець ходив до райцентру, але провчився там лише півроку, бо весною 1949 р. у нього виявили вогнищевий туберкульоз легень, та й батьки не мали можливості утримувати сина там, тому у 1950 р. Іван закінчив екстерном середню школу у Львові. У 1950–1955 рр. навчався на фізико-математичому факультеті Львівського університету, а в 1955–1958 рр. – в аспірантурі за спеціальністю «астрофізика». Ще студентом він почав працювати: спочатку обчислювачем та нічним сторожем в астрономічній обсерваторії, потім – молодшим науковим працівником (1958–1961 рр.).

Після закінчення навчання він пролежав в лікарні майже три роки, та, незважаючи ні на що, у 1960 р. зумів захистити кандидатську дисертацію, а в 1971 р. – докторську. Зараз вчений працює завідувачем кафедри теоретичної фізики Прикарпатського університету ім. В. Стефаника і водночас – професором Теологічної Академії УГКЦ в Івано-Франківську.

Наукову роботу Іван Климишин розпочав ще студентом. Зараз він є автором більше 50 книг, у тому числі двох підручників із астрономії, навчальних посібників і монографій, і більше 100 наукових статей в українських та зарубіжних виданнях. Є також спеціалістом із теорії та історії календаря.

Іван Климишин – ще й людина-планета, бо в серпні 1994 р. його прізвиськом названо планету, що обертається між Марсом і Юпітером. Двічі (у 1994 та 1995 роках) Американський біографічний інститут визнавав вченого «Людиною року».

Разом з тим, вчений багато уваги приділяє громадській діяльності. Зокрема, він член ради з підготовки астрономічних кадрів Академії наук України, член координаційної ради «Астрономія» при Академії наук України, член-консультант з історії астрономії Міжнародного Астрономічного Союзу, голова колегії астрономії НТШ ім. Т. Шевченка.

Яскравою сторінкою діяльності відомого науковця і громадсько-політичного активіста можна по праву вважати його палке прагнення

прислужитися незалежній Україні ще з початку дев'яностих. Донині Іван Антонович – ревний поборник утвердження власної національної держави, що, на його погляд, передусім полягає в усвідомленні нами християнської істини: «Творець усього покликав нас бути у цьому світі українцями. Він очікує від кожного з нас примножування добра. І праця наша – святий обов'язок перед Ним».

Не забуває Іван Антонович і про свою малу батьківщину: тут, на хуторі, він проводить свої щорічні відпустки, тут черпає енергію для нових відкриттів; у старій батьківській хаті народжуються його книги і рукописи, власноруч надруковані на машинці.

Івану Антоновичу ще змалку прищепили віру в Бога, і зараз, кожного літа, учений приділяє багато уваги церковним справам, веде аматорський церковний хор рідного села.

У Державному архіві Тернопільської області зберігаються чимало цікавих документів, що висвітлюють життя та багатогранну діяльність нашого знаменитого земляка. Вони, зокрема, оформлені в особовий фонд вченого. У фондах архіву зберігається і метрична книга церкви с. Печірна Кременецького повіту за 1933 рік, де є запис про народження і хрещення Івана Климишина. Серед документів особового фонду – світлини вченого, біографія, газетні інтерв'ю з ним у різні роки. Цікавими для дослідників будуть і повідомлення про присвоєння Івану Антоновичу звання «Людина року»; таблиця планет, де зазначена планета Климишин, названа на честь вченого; статті і матеріали вченого на релігійну та освітню тематику; біографічні документи, листи, матеріали наукових документів, авторські книги.

Нехай же Бог допомагає пану Іванові Антоновичу в усьому, додає сил і наснаги до праці!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ф. 486, оп. 1, спр. 586;
2. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 71;
3. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 72;
4. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 9;

5. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 82;
6. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 12;
7. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 260;
8. Ф. Р- 3451, оп. 1, спр. 281;
9. Климишин І. Астрономія вчора і сьогодні. Київ, 1976.
10. Климишин І. Наука і релігія. Протистояння чи взаємодоповнення. Івано-Франківськ, 1982.
11. Климишин І. Атлас зоряного неба. Львів, 1985.
12. Климишин І. Шкільний астрономічний довідник. Київ, 1990.
13. Шпичка І. Чи потрібна астрономія у школі? *За вільну Україну*. 1997. 18 вересня.

УДК 371.13

Демидась Світлана Романівна,
методист навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА: САМООСВІТА, САМОРОЗВИТОК, САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

*Учитель живе доти, доки він вчиться, щойно він
перестає вчитися, в ньому вмирає вчитель.*

К. Ушинський

Сьогодні освіта потребує удосконалення та трансформації. А освітнім закладам потрібні педагоги, що прагнуть до саморозвитку, самоосвіти та самовдосконалення. Запит на фахівців, здатних до професійного зростання, – це вимога часу. Лише висококомпетентні та всебічно освічені педагогічні працівники зможуть задовольнити потреби суспільства в умовах реалізації концепції Нової української школи та Закону України «Про освіту».

Історія розвитку педагогіки засвідчує, що з античних часів до людини, що обрала для себе педагогічну професію, висувалися достатньо жорсткі вимоги, серед яких, як правило, виокремлювалися педагогічне покликання, любов до дітей, наявність певних здібностей (вроджених чи набутих), а також цілий

перелік бажаних рис і якостей особистості, які розвиваються і вдосконалюються протягом життя.

Так, на думку Платона, на посаду вчителя «можуть бути допущені стійкі натури, а не так, як це буває нині, коли будь-яка людина, навіть цілком непридатна, береться за неї» [2].

Зокрема, досить великого значення вчителю надавав і Я. Коменський. Він зазначав, що «вчителі – душа і серце виховання і тому вони поставлені на високому почесному місці; їм вручена почесна посада, вище якої нічого не може бути під сонцем». Умовою успішного виконання почесного обов'язку вчителя Я. Коменський вважає його покликання і любов до цієї професії [2, с.133–163].

О. Духнович стверджував, що «всякий, хто посвящається в наставлення юнацтва, повинен бути вже від природи для цього обраним, бо не всякий, хто вчить і наставляє, може назватися учителем і наставником. Той, хто не має належної якості, більше шкодить людському суспільству і громадянству, ніж приносить користь» [1, с. 217–218].

На думку видатного вітчизняного педагога К. Ушинського, вчитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання і виховання, уміти викладати свої знання визначено і точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем. Пропонуючи проект учительської семінарії, К. Ушинський радив приймати до неї лише тих, у кому можна передбачити хороших учителів [3, с. 162–172].

Отож, одні вчені твердять, що майстерним педагогом можна стати вже працюючи, набуваючи вміння і досвід, а інші зазначають на необхідності володіти педагогічним талантом – і тоді успіх у роботі забезпечено, але

твердження, що у педагогічній діяльності головне не талант, а майстерність, заснована на умінні займатися самоосвітою та саморозвитком для підвищення педагогічної кваліфікації, є найбільш слушним сьогодні, таким, яке відповідає потребам і вимогам сучасної освіти.

Таким чином, поняття «педагогічна кваліфікація» означає підготовленість особистості до педагогічної діяльності, тобто наявність у неї спеціальних знань, умінь та навичок, що необхідні для здійснення цієї діяльності. Тут ключовим словом є «підготовленість». Порівнюючи ці поняття, можна дійти висновку, що здібності особистості як індивідуальні її особливості, які є умовою успішного здійснення вчительської роботи, не можна звести тільки до наявних знань, умінь та навичок, які є у педагога. [5, с. 52–53]. Оскільки становлення вчителя в особистісному та професійному плані відбувається, коли він приступає до самостійної роботи.

Отже, реформування системи педагогічної освіти вимагає від вчителя вибору стратегії неперервної освіти на основі саморозвитку та самовдосконалення, невід'ємною складовою якого є самоосвіта, що дає можливість вдосконалювати знання, вміння та досвід педагогічного працівника.

Зауважимо, що самоосвіта педагога не повинна зводитися до відновлення знань, якими він оволодів у закладі вищої освіти. Необхідними умовами професійного самовдосконалення вчителя є ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці та організації освітнього процесу, розгляд на високому науковому рівні психолого-педагогічних проблем, що виникають в процесі професійної діяльності.

Отже, для педагога робота над собою – необхідна передумова набуття та збереження професіоналізму. Це цілеспрямований процес оволодіння науковими знаннями та вміннями, розвиток у собі тих якостей, які допомагають у становленні сучасного педагогічного фахівця і охоплюють значну частину

онтогенезу людини – період з початку формування і до завершення професійної кар’єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Духнович О. В. Народна педагогія в пользу училищ й учителів сельських. *Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки*: навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. К.: Вища школа, 2004. С. 217–218.
2. Ильина Т. А. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1968. 572 с.
3. Коменский Я. А. Великая дидактика. *Избранные педагогические сочинения*. М., 1955. С. 164–392.
4. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки (курс лекцій): навч. посіб. для студентів педагогічних навчальних закладів та ун-тів. Тернопіль, 1994. 358 с.
5. Макаренко А. С. О воспитании. М.: Политиздат, 1990. 415 с.
6. Квадріціус Л. В. Професійна самоосвіта вчителя. *Управління школою*. 2006. № 13. С.35–38.
7. Соф’янц Е. Структура професійної компетентності сучасного педагога. *Управління освітою*. 2006. № 17. С. 4–5.
6. Стецюк Л. І. Методологічні основи діяльності вчителя. *Все для вчителя*. 2005. № 23–24. С. 11–28.

УДК 364.62-47-058.6(072)

Демянцева Анастасія Володимирівна,
магістрантка Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДИТИНІ, ЯКІЙ НАДАЮТЬСЯ ПОСЛУГИ СІМЕЙНОГО ПАТРОНАТУ, У ПОДОЛАННІ ТРАВМІВНОГО ДОСВІДУ

Анотація. Розглянуто сутність та мету сімейного патронату в Україні. Охарактеризовано основні методи та форми психологічної допомоги дитині у подоланні травмівного досвіду відповідно до її віку та проблем.

Пріоритетом нашої країни є захист прав та інтересів вразливих категорій населення, й особливо дітей. Сучасні трансформаційні процеси в Україні, а також міжнародні зобов’язання нашої країни щодо забезпечення прав дітей

вимагають оновлення стратегії й тактики дій державних і неурядових організацій в інтересах юних громадян. Зокрема, для модернізації системи забезпечення прав дітей, підтримки сімей з дітьми на рівні громади, створення стабільного безпечного середовища для кожної дитини необхідно активізувати розвиток спеціалізованих соціальних послуг для дітей та сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до їхніх потреб та потреб громади.

Однією з новітніх послуг, які надаються дитині, що опинилась у складних життєвих обставинах і залишилася без піклування батьків, вважається сімейний патронат.

Сімейний патронат – це професійна комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилась в складних життєвих обставинах і потребує захисту, в сім'ї патронатних вихователів [2], та одночасне надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримувальних послуг сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування [4, с. 32].

Метою патронату є забезпечення права на сімейне виховання дитини, яка через складні життєві обставини не може проживати разом зі своїми біологічними батьками або іншими законними представниками, надання комплексу послуг, враховуючи найкращі інтереси дитини в період подолання її сім'єю таких обставин або пошуку найбільш оптимальної форми влаштування дітей та захист її прав [2].

Для того, щоб допомогти дитині пережити втрату, переміщення, насильство, жорстоке поводження, патронатний вихователь має надавати дитині відповідно до її віку фактичну інформацію, ясні та відкриті пояснення, допомогти у вираженні почуттів – через розмову, гру, арт-терапевтичні техніки подолання травмівного досвіду.

За наявності психотравми дитина, як правило, замикається в собі або, навпаки, проявляє не притаманну їй активність; залежно від віку відтворює в іграх ситуації власного травматичного досвіду. Інколи спостерігаються

порушення сну, втрата апетиту або патологічно підвищене відчуття голоду, агресивна поведінка або апатія, регресивна поведінка (регрес на ранні етапи розвитку: смоктання пальця, у ліжку постійне перебування в «позі ембріона», підвищена плаксивість і не притаманна дитині потреба в поглажуванні та фізичному контакті, виражене почуття провини і труднощі з увагою та зосередженістю). Всі зазначені сигнали свідчать про те, що дитина потребує допомоги [1, с. 100].

Щоб надана допомога була дійсно ефективною, варто врахувати як вікові й психологічні особливості дитини, так і її провідну діяльність, а також, якщо є можливість, співпрацювати з практичним психологом.

Для маленьких дітей провідною діяльністю їхнього віку є гра. Тобто з ними варто відрегулювати негативні емоції та напруження через рухливі, ритмічні, танцювальні, імітаційні, тілесно-орієнтовані та сюжетно-рольові ігри. Перевтілюючись або ж наділяючи власними переживаннями іграшки, дитина може сказати, що її турбує, чого їй не вистачає, а, найголовніше, завдяки грі дитина може безпечно виразити власні негативні емоції шляхом позитивного завершення ситуації, що допоможе зберегти її психічне здоров'я [1, с. 103; 3].

Для того, щоб допомогти дитині впоратись із травмивним досвідом, трансформувати напруження, надати відчуття контролю, варто використовувати такі ігри: «Скринька страху» (намалювати, написати, уособити у якомусь предметі свій страх і заховати його у скриньку, яку потрібно закрити на ключ), «Ліплення» та «Невгамовні рученята» (ліпимо із глини, тіста, слаймів, пластиліну), «Долоньки» та «Ніжки» (пальчикові ігри, обмальовування відбитків рук та ніг на папері, крупі, глині), «Баночка щастя» (кожен день записуємо чи малюємо, що гарного сталося за сьогодні, і складаємо у баночку) [1, с. 202–204].

Для дітей підліткового віку провідною діяльністю є навчання, але гра залишається способом власного самовираження. У грі такі діти мають змогу реалізувати дії, які вони не можуть здійснити у реальному житті, виразити

ретельно приховувані почуття, як от страх, агресія, тривога, розчарування, незахищеність, сором. Виражаючи ці почуття, підліток усвідомлює їх, вчиться керувати ними і навіть позбуватися них, стаючи впевненішим у собі, своїх можливостях [3].

Отже, *гра* дає дитині змогу зняти напругу, тривогу, страх перед оточенням, підвищити самооцінку, перевірити себе у різних ситуаціях спілкування, без ризику викликати соціально значущі наслідки, та стати одним із методів розв'язання найрізноманітніших дитячих проблем, зокрема таких, як: емоційна нестійкість, страхи, тривожність, негативізм, демонстративність, конфліктність, агресивна поведінка, дефіцит уваги, недостатньо сформована я-концепція (невпевненість у собі).

Ще одним ефективним методом, який застосовується у соціальній роботі з дитиною для зняття психологічного напруження, є казкотерапія. Цей метод більше підійде для маленьких дітей, але для підлітків його також можна застосовувати, проводячи терапевтичну бесіду з елементами казкотерапії.

Завдяки казці вдається створити зону безпеки для дитини дошкільного віку або підлітка. Дитина ототожнює себе з головним героєм, але коли розповідь доходить до болючої теми, вона стає на позицію спостерігача. Таким чином дитина отримує можливість спостерігати за своїм «двійником», не даючи збентеженню взяти гору над розумом. Історії дозволяють дитині відчувати, що вона не самотня в своїх страхах і переживаннях, що інші переживають те ж саме. Це діє заспокійливо. Дитина позбавляється від комплексу неповноцінності, в неї закріплюється впевненість у собі [1, с. 106].

У нагоді стануть такі казки: «Пташенята» (діагностично-терапевтична казка визначення ресурсу, який є у дитини, щоб пережити травму), «Терапевтична казка для невпевнених в собі, тривожних, несамостійних діток», «Казка про образу», «Казка про Петрика, який не вмів дружити, а вмів лише битися» та інші.

Процес самовираження через казки прямо пов'язаний зі зміцненням психічного здоров'я дитини й може розглядатися як значущий психопрофілактичний чинник. Використання елементів казкотерапевтичних технологій дасть змогу дитині впоратись зі своїми проблемами, відновити емоційну рівновагу або усунути наявні порушення поведінки, а також засвоїти соціально прийнятні способи вираження емоцій [3].

Отже, психологічна допомога у подоланні психотравмівного досвіду дитині, влаштованій у сім'ю патронатних вихователів, має надаватись патронатним вихователем та практичним психологом відповідно до віку дитини та враховуючи її провідну діяльність, інтереси. Така допомога надається, щоб безпечно зняти емоційне напруження та негативні емоції, сформувати соціально-прийнятні моделі поведінки для відновлення її здорового функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. 236 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми: Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/936-19> (дата звернення: 20.04.2020)
3. Психолого-педагогічна допомога дітям, які пережили втрату: методичний посібник. Красій Т.І., м. Хмельницький, 2015 р.
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.І. Сучасні орієнтири та ключові технології. З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

УДК 94(477): 329

Деревінський Василь Федорович,
професор, доктор історичних наук,
професор кафедри політичних наук і
права Київського національного
університету будівництва і архітектури,
м. Київ

ТЕРНОПІЛЬ У ДЕПУТАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА У 1994–1998 РР.

Анотація. У статті йдеться про причини балотування В. Чорновола на одному з виборчих округів м. Тернополя до Верховної Ради України у 1994 р. Мовиться також про передвиборчий перебіг агітаційної роботи та результати виборів. Розглянуто діяльність В. Чорновола як народного депутата України з виборцями тернопільського округу.

На момент проведення першої виборчої кампанії у 1994 р. до Верховної Ради України після відновлення державності В. Чорновіл був в трійці провідних українських політичних діячів [7, с. 6]. Очолював найпотужнішу національно-демократичну партію – Народний Рух України. Тому під час цих парламентських виборів йому, як голові партії, доводилося працювати на своєму виборчому окрузі та агітувати за кандидатів від партії в різних областях України.

До початку виборів він припускав, що балотуватиметься в рідному Звенигородському районі Черкаської області або в Києві, та після консультацій у Центральному проводі НРУ обрав із майже 30 округів, де його було висунуто кандидатом у народні депутати, Подільський виборчий округ № 357 м. Тернополя [5]. Мотивував своє рішення інтересами Руху, що потребували його активної участі в партійній виборчій кампанії на всеукраїнському рівні. Тому для нього, як для голови партії, визначили округ, де він міг щонайменше відволікатися від керування рухівським передвиборчим процесом. У нього були доволі серйозні шанси на перемогу у своєму попередньому Шевченківському виборчому окрузі № 264 м. Львова, однак його залишив для голови Секретаріату Руху М. Бойчишина, котрий був там особливо авторитетним. Після його зникнення В'ячеслав Чорновіл підтримав висунення по цьому

округу дружини М. Бойчишина – Любомири Бойчишин, активістки Союзу українок і Товариства української мови [2].

Заяву про балотування по Подільському виборчому окрузі № 357 м. Тернополя В. Чорновіл написав 25 січня 1994 р., а 7 лютого 1994 р. окружна виборча комісія зареєструвала його кандидатом у депутати [11, арк. 180–181]. Разом із ним по цьому округу балотувалося 16 осіб, серед яких найбільше симпатій виборців, зокрема ієрархів УГКЦ, мав В'ячеслав Чорновіл [10]. За даними соціологічного опитування, напередодні виборів його кандидатуру підтримувало 23% виборців округу, а інші претенденти суттєво відставали. На другому місці в рейтингу перебував А. Кучеренко з 8% довіри виборців округу [6].

Під час поїздок на свій виборчий округ В'ячеслав Чорновіл проводив максимально можливу кількість зустрічей з виборцями. Так, під час прибуття для реєстрації кандидатом в народні депутати він відвідав найбільші підприємства міста Тернополя: комбайновий завод, «Текстерно», «Оріон», а після того, як передав привезену ним гуманітарну допомогу для Тернопільської міської лікарні № 2, своє подальше перебування присвятив поїздкам у райони області, де балотувалися кандидати від Руху [8]. Під час зустрічей з виборцями В. Чорновіл розкривав засади своєї передвиборчої програми, зазначаючи, що він є складовою організованої і дисциплінованої команди однодумців, яка здатна змінити ситуацію в країні на краще. Його передвиборча платформа ґрунтувалася на передвиборчій платформі Руху, розробленій на основі «Концепції державотворення в Україні». Не агітуючи проти представників національно-демократичних партій, він рішуче виступав проти так званих «незалежних» кандидатів, які не мають чіткої ідеологічної позиції [9].

У Тернополі було сформовано групу підтримки В'ячеслава Чорновола. Його довіреними особами стали член секретаріату обласної організації НРУ Й. Шостак, голова виконкому ТО УАТІ «Світ культури» М. Осадца, завідувач

кафедри географії України ТДПІ Б. Заставецький і працівники обласного управління народної освіти Р. Пастушенко та О. Куриш [1].

У ході голосування 27 березня 1994 р. більшість виборців обрали В. Чорновола виразником своїх інтересів у Верховній Раді України. Із 66 377 осіб, що взяли участь у виборах, його кандидатуру підтримало 41 498 (або 62,52%). Другим став А. Кучеренко, набравши 7 606 голосів (або 11,45%).

У Верховній Раді В. Чорновіл свою діяльність спрямовував на ухвалення законопроектів, що сприяли розбудові українських інституцій, впровадженню необхідних реформ різних сфер життєдіяльності країни, розвитку свободи слова та засобів масової інформації, утвердженню прав громадян, відстоюванню інтересів держави на міжнародній арені тощо.

Обраний на мажоритарному окрузі народним депутатом, В'ячеслав Чорновіл не тільки регулярно зустрічався з виборцями, читав листи і звернення, проводив прийоми громадян із особистих питань, але й щорічно звітував у своєму Подільському виборчому окрузі № 357 м. Тернополя про роботу у Верховній Раді. Щомісячно на прийом до нього приходило багато відвідувачів; окрім того, приймали громадян його помічники [4]. Тематика звернень була найрізноманітнішою: від помилування засуджених, допомоги в лікуванні рідних до пенсійного забезпечення, гуманітарної допомоги та розгляду конфліктів з приводу скорочення на роботі тощо.

В'ячеслав Чорновіл намагався приймати всіх охочих і при можливості вирішити їхні питання. Крім того, допомагав у розв'язанні конкретних господарських проблем керівникам промислових підприємств та організацій, надавав особисту фінансову допомогу. Так, за кошти Шевченківської премії, яку отримав у 1996 р., він на 1500 гривень (\$2640 за курсом 1996 р.) придбав дефіцитний лазерний апарат та інше обладнання для тернопільського Сиротинця, матеріально допоміг санаторному дитячому садку № 1 [3]. Зазначимо, що В'ячеслав Чорновіл не обмежувався підтримкою громадян лише

свого виборчого округу, а відповідав на звернення тих, хто до нього писав, надсилаючи в різні інстанції листи та депутатські запити [12, арк. 129].

Таким чином, під час свого другого балотування до українського парламенту В. Чорновіл обирався по тернопільському виборчому округу. Подібно, як і під час балотування у Львові у 1990 р., за нього проголосувало понад 60 відсотків виборців. Результат засвідчив високий рейтинг довіри до В. Чорновола серед громадян. Завдяки підтримці тернополян депутатський мандат отримав один із найактивніших депутатів попереднього парламентського скликання, що працював як на національному рівні, так і з питаннями виборців мажоритарного округу. Впродовж 1994–1998 рр. В. Чорновіл систематично продовжив працювати в своєму виборчому окрузі. Особливості цієї його діяльності варто продовжувати розглядати в нових студіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. В'ячеслав Чорновіл балотується в Тернополі. *Тернопіль вечірній*. 1994. 9 лютого.
2. В'ячеслав Чорновіл відповідає на запитання виборців. *Тернопіль вечірній*. 1994. 19 березня.
3. Грещук Г. «Тільки в єдності подолаємо наші негаразди...». На запитання тернополян відповідає голова НРУ В. Чорновіл. *Тернопіль вечірній*. 1997. 9 квітня.
4. Грещук Г. Національно-державницькі позиції В'ячеслава Чорновола дружно підтримали тернополяни. *Тернопіль вечірній*. 1996. 27 листопада.
5. Дорога ложка до обіду / [інтерв'ю з В. Чорноволом] / Д. Добровольська. *Високий замок*. 1993. 5 червня.
6. За даними соціологічної служби TV-4 (у відсотках до опитування). *Тернопіль вечірній*. 1994. 19 березня.
7. Король Л. Політичні лідери України: хто там крокує попереду? *Вибори-94. Прес-центр*: зб. інформ. аналіт. мат. 1994. № 2.
8. Криворотько А. Зустрілися тернополяни з В. Чорноволом. *Свобода*. 1994. 12 лютого.
9. На чому стоїмо? (Виклад програмових засад кандидата в народні депутати України по Подільському виборчому окрузі № 357 В. Чорновола). Рух-прес. 1994. Ч. 35.
10. Список кандидатів у народні депутати України на виборах 27 березня 1994 р. по Подільському виборчому окрузі № 357. *Свобода*. 1994. 19 лютого.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1, оп. 28, спр. 200.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 5233, оп. 2, спр. 719.

Дишлюк Ольга Мирославівна,
заступник начальника відділу інформації та
використання документів Державного
архіву Тернопільської області, м. Тернопіль

ПАЦИФІКАЦІЯ НА ТЕРЕНАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА У 1930 РОЦІ (ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Формальним приводом для пацифікації (умиротворення) стали численні протипольські акції, що відбувались у західноукраїнських землях влітку та восени 1930 року. Відповідальність за ці дії польська влада поклала на українське підпілля: Організацію Українських Націоналістів (ОУН) та її бойовий підрозділ – Українську Військову Організацію (УВО). Про це свідчать документи: «Розпорядження воєводської команди поліції в м. Тернопіль до повітових команд поліції про надання інформацій про сутички між українцями і поляками від 02 квітня 1930 року та про саботажні, терористичні акції ОУН (УВО) в Тернопільському воєводстві від 16 серпня 1930 року» [1, 2]. Наявні численні донесення про виконання даних документів. Провід ОУН визнав причетність організації до саботажів як форми протесту антиукраїнській політиці польської окупаційної влади.

Справжньою метою пацифікації було послаблення українських політичних сил та забезпечення максимального успіху урядового табору на наступних (у листопаді 1930 р.) парламентських виборах.

Пацифікація була проведена за особистим розпорядженням глави «санаційного режиму» маршала Ю. Пілсудського. Репресивні заходи (ревізії) польського уряду тривали з 14 вересня до кінця листопада 1930 року. Із 20 по 29 вересня 1930 року до пацифікації було залучено повітові та волосні підрозділи поліції, ескадрони військової кавалерії, членів «Стрілецького союзу», групи військової підготовки.

У фондах архіву зберігаються багато документів, що стосуються даної теми. Наведу окремі з них: це донесення постерунків поліції про проведення пацифікаційних заходів (ревізій) в с. Боків (10.10.1930 р.), в с. Гайворонка (13.10.1930 р.), с. Застав'є, Швейків (06.10.1930 р.) Підгаєцького повіту із застосуванням ескадронів кавалерії [3].

Під час каральних операцій відбувалось розгромлення українських установ, кооперативів, ліквідація товариств «Луг», «Сокіл», філій «Просвіти».

У фондах товариства «Просвіта» зберігаються листи, протоколи про зібрання матеріалів щодо шкоди, нанесеної пацифікацією восени 1930 року. В ніч з 24 на 25 вересня 1930 року поліцією розгромлено магазин Господарсько-споживчого товариства «Єдність» у с. Пронятин Тернопільського повіту. Також нанесені збитки читальням «Просвіта» в с. Івачів Долішній, Купчинці Тернопільського повіту поліцією та ескадроном уланів. Наявні списки книг, музичних інструментів, костюмів аматорського гуртка, знищеного 22 вересня (держполіцією) і 29 вересня (9 полком уланів) 1930 року під час погрому читальні «Просвіта» в с. Купчинці Тернопільського повіту [4, 5, 6].

Інформація про руйнування читальні «Просвіта» та кооперативу в с. Глещави Тербовлянського повіту: в ніч з 01 на 02 жовтня 1930 року знищено та забрано духові інструменти на суму коло 300 американських доларів [7].

Деякі місцевості пацифікували від двох до кількох десятків разів. Не увійшли в офіційні звіти численні локальні акції, здійснені в рамках загальних протиукраїнських репресій.

Результатом каральних операцій польської влади стало закриття читальні «Просвіта» в с. Дубівці Тернопільського повіту, пожежно-гімнастичних товариств «Луг» в селах Ценів, Вимислівка, Гниловичі, Конюхи, Стриганці Бережанського повіту, товариства «Сокіл» в с. Велика Березовиця Тернопільського повіту як таких, що займались політичною діяльністю [8, 9, 10].

Згідно донесень поліції, населення чинило супротив урядовій репресивній політиці. Відбувались сутички між членами українських товариства «Сокіл», «Луг» із польським товариством «Союз Стрільців» у с. Капустинці Збараського повіту (02.03.1931 р.), с. Городниця Копичинського повіту (19.07.1931 р.), с. Цигани Борщівського повіту (07.09.1931 р.) [11, 12].

Окрім сутичок, питання проведення пацифікації намагались вирішити і на державному рівні. У даний період надійшло багато скарг до судів на зловживання владою поліцією під час пацифікації. Про що свідчать документи: розпорядження Тернопільської воєводської команди поліції від 30 березня 1931 року до повітових команд поліції про надання інформації щодо звернення до судів із скаргами на побиття під час проведення пацифікації та списки внесених скарг на чергових поліції в Тернопільському воєводстві станом на 10 квітня 1931 року [13, 14].

На початку 1931 року послы Українського представництва в парламенті «Український клуб» надсилають низку інтерпеляцій (запитів) до Міністра Внутрішніх Справ Польщі з вимогою розслідувань безчинств, здійснених польською поліцією та ескадронами уланів під час проведення пацифікації. Наведу окремі: це інтерпеляція від 17 травня 1931 року щодо подій в вересні 1930 року в Підгаєцькому повіті, інтерпеляція від 08 травня 1931 року в справі перевищення повноважень поліцією в Бережанському повіті [15, 16].

З'являються публікації в газетах, які були згодом конфісковані польською владою. Одна із них – «Шляхами карних операцій». *Українська газета*. Берлін 06.02.1931 р. – описує події 23 вересня 1930 року в Тернопільському та Підгаєцькому повітах [17].

Українські послы і сенатори звернулись до Ліги Націй з проханням дослідити дії каральних відділів під час пацифікації і змусити Польщу виконати свої міжнародні зобов'язання щодо українців з Галичини.

Одним із таких є документ: «Скарга посла до Сейму Олександра Яворського від 13 лютого 1931 року до Високої ради Ліги Націй в Женеві». У

ній посол звертається з проханням не допустити порушення прав польських громадян української народності. Наводяться приклади знищення маєтків українців, побиття під час так званої «ревізії» 23 вересня 1930 року в м. Підгайці [18].

Під впливом численних статей у пресі та прохань українських представників справою пацифікації зацікавились впливові громадські організації антивоєнного та гуманітарного характеру. У січні 1932 року на спеціальному засіданні ради Ліги Націй було винесено рішення, яке засуджувало дії польського уряду щодо українського населення.

Одним із головних наслідків пацифікації стало зростання серед українців національної свідомості, настроїв ворожості до Речі Посполитої та підтримки ОУН/УПА у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 277, оп. 1, спр. 356, арк. 4.
2. ДАТО, ф. 316, оп. 1, спр. 211, арк. 3.
3. ДАТО, ф. 282, оп. 1, спр. 244, арк. 1–10.
4. ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 115, арк. 1, 1зв.
5. ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 111, арк. 3, 4, 5.
6. ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 104, арк. 1–12.
7. ДАТО, ф. 317, оп. 1, спр. 32, арк. 8.
8. ДАТО, ф. 294, оп. 1, спр. 25, арк. 30.
9. ДАТО, ф. 7, оп. 1, спр. 212, арк. 1–36.
10. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1392, арк. 13.
11. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1554, арк. 2–5.
12. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1555, арк. 4–5.
13. ДАТО, ф. 282, оп. 1, спр. 294, арк. 37.
14. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1631, арк. 1–4.
15. ДАТО, ф. 316, оп. 1, спр. 599, арк. 7, 7зв.
16. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1628, арк. 39–52.
17. ДАТО, ф. 3, оп. 2, спр. 209, арк. 84, 84зв.
18. ДАТО, ф. 231, оп. 1, спр. 1629, арк. 1–3.

Дідух Тарас Григорович,
методист кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

**ЗАХОДИ ІЄРАХІВ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ З
УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВ'Я СЕРЕД «ВОЗЗ'ЄДНАНОГО»
ДУХОВЕНСТВА НА ТЕРИТОРІЇ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
У 1959–1964 РОКАХ**

Антирелігійна політика радянської влади наприкінці 50-х рр. ХХ ст. призвела до значного погіршення становища ГКЦ на території Радянського Союзу загалом і Станіславської області зокрема. У боротьбі з ГКЦ радянська влада значну роль відводила РПЦ, зокрема на неї покладалася робота з опрацювання офіційно «возз'єднаного» духовенства та віруючих. 10 квітня 1959 р. у Москві відбулося засідання РСРПЦ при РМ СРСР, на якому було ухвалено постанову про посилення роботи для «...ліквідації залишків унії в західних і Закарпатській областях України». У постанові передбачалося доручити Г. Карпову «рекомендувати патріарху вжити заходів для активізації діяльності єпископів і всього духовенства в західних і Закарпатській областях України в боротьбі за ліквідацію залишків унії» [15, арк. 159–160]. РСРПЦ при РМ СРСР пропонувала через патріархію реалізувати комплекс заходів, спрямованих проти ГКЦ. Передбачалося, що православні єпископи у західних областях України проводитимуть ротацію священнослужителів, які тривалий час працювали в одній парафії, в інші села та райони. Окремі заходи стосувалися фінансування, зокрема припинення виплати пенсій сім'ям греко-католицьких священників, а також держава відмовлялася виділяти кошти на реставрацію та ремонт храмів. Керівництву РПЦ пропонувалося посилити участь єпископату та священників у боротьбі з ГКЦ та РКЦ. Духовенству

пропонувалося у своїх проповідях виступати проти Ватикану як «ворога православ'я і натхненника холодної війни», друкувати в світських періодичних виданнях і «Православному віснику» статті з критикою унії тощо. Одночасно органи влади на місцях мали боротися з підпільною діяльністю греко-католиків. Наприклад, проти найактивніших із них мали відкривати кримінальні провадження та передавати їх до суду, виселяти за межі районів, областей [15, арк. 160–162; 22, арк. 10–14].

Так, у січні 1959 р. КДБ заарештувало греко-католицького священника о. П. Василика. 14 квітня 1959 р. згідно з рішенням суду о. П. Василика на підставі ст. 7, Ч. 1 КК УРСР було засуджено на 5 років ув'язнення [14, арк. 21–26; 16, с. 376]. Застосовуючи репресії проти найактивніших греко-католицьких священників, радянська влада намагалася залякати духовенство і віруючих ГКЦ та змусити їх відмовитися від служіння підпільній Церкві.

У 1959 р. на Станіславщині проживало приблизно 70 греко-католицьких священників. Із них активну священницьку діяльність здійснювали владика І. Слезюк та отці М. Матійців у м. Станіслав, Р. Бахталовський у м. Коломия, В. Мандрусак і З. Кисилевський на території Отинійського і Тлумацького районів, Б. Городиський у м. Болехів, З. Калинюк у селах Церковна і Станківці, а також монахи-василіани з ліквідованого владою Гошівського монастиря О. Дуда у с. Гошів, П. Розкип у с. Гериня, Й. Янтух у селах Липа і Лужки Болехівського району [3, арк. 147–157; 4, арк. 12–13; 18, арк. 108]. У Тлумацькому, Отинійському і Болехівському районах діяло 6 офіційно незареєстрованих церков, віруючі котрих відмовилися від «возз'єднання» з РПЦ. Оскільки ключі від цих храмів знаходилися в місцевих органах влади, які перешкоджали «невозз'єднаним» священникам проводити в них богослужіння, дані церкви фактично не діяли [18, арк. 115].

У звіті керівництву уповноважений РСРПЦ П. Бібик відзначив, що в 1959 р. активність греко-католицького духовенства, у порівнянні з попередніми роками, суттєво зменшилася. Причиною цього було те, що радянські органи

влади змусили багатьох греко-католицьких священників написати розписки, що вони надалі не будуть проводити підпільної священницької діяльності, а окремих отців виселили за межі області [3, арк. 235–236]. Характерно, що в боротьбі з ГКЦ радянські органи влади використовували різноманітні, а деколи і протизаконні методи. Наприклад, у 1956 р. у с. Лолин Долинського району повернувся з ув'язнення греко-католицький священник о. Р. Литвин. Після повернення отець проводив активну священницьку діяльність у селах Лолин і Підліски. У 1959 р. священника звинуватили у спробі дати хабара співробітнику міліції й ув'язнили [3, арк. 165]. Отже, лише застосувавши адміністративний тиск і репресії, радянська влада змогла тимчасово зменшити релігійну активність греко-католицького духовенства і віруючих на Станіславщині.

Активну боротьбу з ГКЦ почав єпископ Станіславський і Коломийський Йосиф Савраш. У звіті Патріархії про стан Станіславської єпархії за 1959 р. він ввів окремий розділ «Католицька акція», в якому проаналізував діяльність греко-католицького духовенства. Згідно з даними єпископа, у 17 благочиннях єпархії з 30 греко-католики активності майже не проявляли. У 8 благочиннях діяльність підпільного духовенства була незначною, і тільки в 5 благочиннях (Болехівському, Отинійському, Тлумацькому, Надвірнянському, Яремчанському) в основному зосереджувалися і проявляли найбільшу активність греко-католицькі священники. Особливо активно й організовано проводили підпільну роботу греко-католицькі монахи в Болехівському (села Гошів, Гериня і Липа), Отинійському (села Королівка, Лісна Тарновиця, Гостів, Пужники, Озеряни, Бортники), Тлумацькому (села Надорожна і Гринівці) та Тисменицькому (с. Клубівці) благочиннях. Користуючись підтримкою місцевого населення, вони старалися регулярно проводити богослужіння і задовольняти релігійні потреби віруючих. Також єпископ відзначив, що в містах Станіслав і Коломия проживала найбільша кількість греко-католицьких священників і знаходилися головні організаційні центри, з яких підтримувався зв'язок з районами, але їх діяльність була дуже законспірованою [4, арк. 10–11].

Щоб пришвидшити процес введення православної обрядовості в храмах, а також перевірити діяльність «возз'єднаних» священників безпосередньо в їх парафіях, єпископ Йосиф упродовж жовтня-листопада 1959 р. відвідав 25 церков у різних частинах єпархії. Під час перевірки він з'ясував, що багато офіційно «возз'єднаних» священників лише формально перейшли в православ'я і продовжували залишатися прихильниками греко-католицької духовної традиції. З кожним із таких священників єпископ провів бесіду, під час якої вимагав дотримуватися православної духовної традиції, а у випадку, якщо вони цього не зроблять, погрожував вжити адміністративних заходів впливу [4, арк. 11–12].

Для боротьби з ГКЦ єпископ Йосиф організував місіонерський комітет, який включав авторитетних і досвідчених священників для спільного обговорення плану роботи, спрямованої на утвердження православ'я та боротьбу з впливом греко-католицької духовної традиції на «возз'єднане» духовенство. Для встановлення контролю і спостереження за діяльністю духовенства єпархії єпископ призначив єпархіального візитатора, якому доручив систематично перевіряти діяльність священників на парафіях і контролювати процес введення православної обрядовості в храмах [4, арк. 20–21].

Проте діяльність єпископа Йосифа не вплинула на частину греко-католицьких священників. Сам єпископ відзначив, що владика І. Слезюк та отці М. Матійців у м. Станіслав, Р. Бахталовський у м. Коломия, Б. Городиський, О. Дуда, П. Розкип і Й. Янтух у Болехівському районі та З. Кисилевський у Тлумацькому й Отинійському районах, не тільки не припиняли своєї місіонерської роботи з віруючими, але й намагалися переконати «возз'єднаних» священників повернутися до ГКЦ [4, арк. 12–13].

У 1960 р. на території Станіславської області і надалі проживало близько 70 греко-католицьких священників. З них, за даними уповноваженого, близько 35 осіб активно виконували священницький обов'язок для віруючих в 34

населених пунктах області. Найбільшу активність проявляли отці З. Кисилевський (Тлумацький район), В. Комаринський (Отинійський район), Б. Городиський, О. Дуда і В. Максимець з м. Моршин Стрийського району Львівської області (Болехівський район) [1, с. 223; 5, арк. 211–212; 19, арк. 104].

Щоб подолати вплив греко-католицької духовної традиції на офіційно «возз'єднане» духовенство Станіславської єпархії, на початку 1960 р. уповноважений П. Бібік домовився з єпископом Йосифом показово покарати двох-трьох «возз'єднаних» священників, які не виконували розпорядження єпископа щодо проведення богослужінь за православними канонами. У квітні поточного року уповноважений дізнався, що два офіційно «возз'єднані» священники (о. В. Руденський з м. Снятин і о. Т. Любінець з с. Чернів Бурштинського району), які до того ж займали посади благочинних, проводили релігійні обряди за греко-католицькими канонами. У церквах, що вони обслуговували, були виявлені греко-католицькі ікони. 28 квітня за вказані порушення єпископ заборонив обом священникам проводити богослужіння у Станіславській єпархії, а П. Бібік зняв їх з реєстрації [6, арк. 132–133]. Зняття цих священників із реєстрації за невиконання розпоряджень єпископа щодо переходу на православні канони змусило інших священників більш активно вводити православну обрядовість у своїх церквах.

Упродовж року за невиконання розпоряджень єпископа щодо опрацювання храмів та боротьби з ГКЦ були переведені на гірші парафії з попередженням про заборону надалі проводити служби в церквах такі священники: о. Костюк із смт Ланчин в с. Красне, о. Дорик із м. Станіслав у смт Тлумач, о. Бондурак із с. Дорогів у с. Туру, о. Клинчук із смт Рожнятів у Бурштинський район, о. Клиновський із смт Лисець у смт Ланчин. Благочинного колишнього Кутського району Латочинського за те, що не проводив заходів із ліквідації греко-католицької обрядовості в храмах його благочиння, зняли з посади та перевели рядовим священником у село. Також за недостатню активність у боротьбі з ГКЦ отримали попередження від

уповноваженого та єпископа благочинні Іванчук (Тисменицький район), К. Михайлиха (м. Коломия), Борса (м. Косів), Марчук (м. Галич) та священники Вербовий із с. Рожнів, Могильницький із смт Кути і Ключевський із с. Бабинопілля Косівського району (у 1993 р. село перейменували на Акрешори – Т. Д.), Голядин із с. Деліїв Більшівцівського району [7, арк. 260–261].

Архівні матеріали свідчать, що антикатолицька діяльність єпископа Йосифа не підлягає однозначній оцінці. Очевидно, що діяв він під тиском обставин, переводячи парафії у православний обряд. Так, в 1960 р. єпископ Йосиф Савраш провів дві наради благочинних, на яких ставилося питання про ліквідацію греко-католицької обрядової традиції в храмах. Проте пізніше єпископ говорив благочинним, щоб «вони не спішили втілювати ці вказівки в життя» [19, арк. 113]. При відвіданні церкви в м. Тисмениця, де настоятелем був благочинний Іванчук, уповноважений зауважив священнику, що в православній церкві до цих пір знаходиться греко-католицький релігійний інвентар. На це о. Іванчук відповів, що «єпископ Йосиф сказав не спішити». Коли настоятель собору в м. Станіслав о. Дорик прибрав католицькі предмети, «Йосиф його обляяв, сказавши при цьому, що він собор перетворив в сарай» [19, арк. 113–114].

Проаналізувавши діяльність єпископа Йосифа, що стосувалася боротьби з ГКЦ у Станіславській єпархії, старший інспектор РСРПЦ при РМ СРСР А. Пашкін і заступник уповноваженого РСРПЦ при РМ УРСР М. Гладаревський, які проводили перевірку діяльності уповноваженого РСРПЦ у Станіславській області П. Бібіка (1.11.1960 р.), у доповідній записці голові РСРПЦ при РМ СРСР В. Куроєдову зазначили, що «...судячи по таким діям Йосифа можна стверджувати, що як був він єзуїт-уніат таким він і залишився, тільки пристосувався до православної церкви, але діяльність його уніатська» [19, арк. 120].

За результатами проведеної перевірки та звинувачень із боку працівників РСРПЦ при РМ СРСР у тому, що єпископ Йосиф «саботував» процес

оправославлення «возз'єднаних» громад і храмів та не боровся з впливом ГКЦ на території єпархії, патріарх Алексій направив у Станіславську область спеціальну комісію на чолі з архиєпископом Мукачівським і Ужгородським Варлаамом. Комісія мала вивчити та проаналізувати діяльність «возз'єданого» духовенства в справі утвердження православ'я і введення православної обрядової традиції в церквах, а також перевірити роботу єпископа Йосифа, спрямовану на зміцнення РПЦ та боротьбу з ГКЦ на території Станіславської єпархії. Під час перевірки члени комісії відвідали 16 церков в Отинійському, Тлумацькому, Болехівському, Лисецькому, Тисменицькому і Калуському районах, у громадах яких спостерігалася найбільша активність греко-католиків. 16 січня 1961 р. в приміщенні єпархіального управління відбулося засідання цієї комісії, на якому, крім її членів, були присутні єпископ Йосиф і 19 благочинних єпархії. Під час засідання архиєпископ Варлаам та інші члени комісії схвально оцінили діяльність єпископа Йосифа та загалом духовенства Станіславської єпархії, спрямовану на зміцнення позицій РПЦ. Отже, спростувавши звинувачення чиновників з РСРПЦ, комісія загалом висловила повну підтримку єпископу Йосифові і посприяла тому, що він залишився на своїй посаді [7, арк. 71–78].

У 1961 р., за даними нового уповноваженого РСРПЦ О. Атаманюка, на території Станіславської області розташовувалися 34 греко-католицькі церкви та налічувалося 58 «невозз'єднаних» священиків, 88 монахів і монахинь, які проживали у містах Станіслав і Коломия, Богородчанському, Болехівському, Войнилівському, Городенківському, Долинському, Калуському, Ланчинському, Отинійському і Тлумацькому районах. З числа греко-католицьких священиків лише 12 осіб працювали на державних роботах і 60 осіб з монаших чинів були працевлаштовані [7, арк. 266; 17, с. 384]. Вважаємо, що більша частина греко-католицького духовенства заробляла на життя проведенням підпільних богослужінь і виконанням треб для віруючих.

Упродовж поточного року влада закрила 24 греко-католицькі церкви, віруючі яких відмовилися від «возз'єднання» з РПЦ і в котрих періодично проводило літургії «невозз'єднане» духовенство [20, арк. 64].

Відзначимо, що, на думку уповноваженого, «возз'єднані» священники в боротьбі з підпільними обмежувалися лише висловлюваннями в проповідях, не вдаючись до більш рішучих дій, оскільки їм співчували. У бесідах з О. Атаманюком вони завжди посилалися на труднощі в з'ясуванні прізвищ підпільних священників, місць їх діяльності і змісту богослужінь. Як приклад, уповноважений вказав випадок, коли «невозз'єднаний» священник о. Соловей у с. Новиця Калуського району на Пасху в 1959 р. проводив відправу в каплиці, то поруч із ним у церкві проводив богослужіння «возз'єднаний» священник о. Стрийський. На запитання О. Атаманюка, чому священник не вжив заходів для припинення нелегального богослужіння, о. Стрийський відповів, що «...він теж людина, треба ж з чогось йому жити» [7, арк. 266].

Для протидії підпільній діяльності греко-католицького духовенства О. Атаманюк вважав за доцільне проводити ротацію офіційно зареєстрованого духовенства, змінюючи «возз'єднаних» священників на православних. Він пропонував своєму керівництву переводити священників із Станіславської області у Чернівецьку, а з Чернівецької – у Станіславську, а в місцях активної діяльності греко-католиків призначати на навколишні парафії кадрових православних священників [7, арк. 265–267]. У результаті вказаних переміщень духовенства влада могла отримати значну вигоду, оскільки новопризначені православні священники були змушені боротися з греко-католицькими за вплив на віруючих у своїх нових парафіях, при цьому не маючи такого авторитету серед парафіян, як їх попередники, а це вело до зменшення релігійної активності у громадах.

У 1961 р. єпископ Йосиф значно посилив боротьбу з впливом греко-католицької духовної та обрядової традиції на офіційно «возз'єднане» духовенство Станіславської єпархії. Упродовж року єпископ за відмову

вводити православну обрядовість у церквах зняв із парафій і позбавив права проводити релігійні обряди на території Станіславської єпархії благочинних Калуського о. Стрийського і Городенківського о. О. Буц-Бодревича та отців М. Березюка, Біневича, Метрипулу. Також за невиконання розпорядження єпископа Йосифа усунути з церков греко-католицькі релігійні предмети відправили на пенсію священників А. Лакусту та Ільницького, а отців Болехівського, Бондурака, Климчука і Панчишина перевели на інші парафії [8, арк. 90–91]. Безумовно, головною причиною активної діяльності єпископа Йосифа, спрямованої на опрацювання «возз'єднаних» громад і храмів, був тиск з боку органів радянської влади.

Наприкінці 1961 – початку 1962 рр. на території Станіславської області, за даними уповноваженого РСРК І. Рубана, діяли 51 священник і 75 представників чернецтва, а також 44 офіційно незареєстровані групи греко-католиків, до складу яких входило 859 осіб. Як слушно відзначав І. Андрухів, багато греко-католиків не потрапили до списку уповноваженого [1, с. 236–237]. Зауважимо, що активна діяльність греко-католицького духовенства на Станіславщині підривала авторитет «возз'єднаних» священників серед віруючих. Тому в 1962 р. зростає кількість звернень в єпархіальне управління від «возз'єднаних» священників із повідомленнями про діяльність у їхніх парафіях греко-католиків. Настоятель церкви в с. Тисів Болехівського району о. Є. Болехівський у вересні 1962 р. повідомив єпархіальне управління, що у с. Бубнище періодично з 1958 р. проводив богослужіння «невозз'єднаний» священник о. Є. Антонович. За інформацією о. Є. Болехівського, о. Є. Антонович, а також о. П. Розкип із с. Гериня упродовж 1962 р. значно активізували свою діяльність і проводили богослужіння та релігійні обряди для віруючих не лише в громадах, які відмовилися від «возз'єднання», але й в тих, які офіційно «возз'єдналися» та не мали постійно діючого священника. Наприклад, о. Є. Антонович надавав духовну опіку віруючим у селах Козаківка, Бубнище, Суکیل, Танява і періодично у м. Болехів [8, арк. 6, 18].

Подібна ситуація склалася у населених пунктах на території Войнилівського, Калуського, Тисменицького, Глумацького, Отинійського районів. Тому за незадовільне керівництво підконтрольними парафіями в справі введення православної обрядовості в храмах і небажання боротися з підпільним греко-католицьким духовенством єпископ Йосиф упродовж 1962 р. зняв з посад благочинних Болехівського – М. Петріва, Гвіздецького – І. Березюка, Отинійського – Л. Глицького і Глумацького – Р. Дорика [8, арк. 20–23, 56].

Підкреслимо, що в серпні 1962 р. співробітники КДБ заарештували підпільного єпископа І. Слезюка та о. С. Лукача, які, за даними уповноваженого, очолювали ГКЦ на Станіславщині. На відкритому судовому засіданні, яке відбулося 22–23 жовтня 1962 р., їх звинуватили в «злочинній антинародній діяльності» і за статтею 209 Ч. 2 КК УРСР засудили до 5 років ув'язнення із забороною терміном на 5 років після відбуття покарання повертатися в область [1, с. 249; 21, арк. 23]. Очевидно, що справжньою причиною ув'язнення священнослужителів була їхня активна підпільна пастирська діяльність. Також за допомогою цього кримінального процесу влада прагнула залякати греко-католицьке духовенство, змусити його зменшити релігійну активність.

У 1963 р. в Івано-Франківській області (9 листопада 1962 р. м. Станіслав перейменовано на Івано-Франківськ) проживало 55 греко-католицьких священників і 105 черниць. Із числа священників лише 14 осіб працювали на державних роботах, а зі 105 черниць – лише 51, з яких 35 проживали в м. Івано-Франківську. За інформацією О. Атаманюка, на території області діяло 44 офіційно незареєстровані групи віруючих греко-католиків, у яких налічувалося 859 осіб [2, с. 179; 10, арк. 74].

У звіті Івано-Франківського єпархіального управління за 1963 р. у розділі «Католицька акція» єпископ Йосиф відзначив, що на території області в результаті репресій радянської влади щодо греко-католицького духовенства, зокрема ув'язнення підпільного єпископа І. Слезюка, відбулося суттєве

зменшення активності «невозз'єднаних» священників. Так, о. Й. Гірняк, який після ув'язнення єпископа став його замісником в Івано-Франківську, і о. Р. Винничук продовжили надавати духовну опіку віруючим у місті та навколишніх селах, однак їхня діяльність була дуже законспірованою, а посередниками між віруючими і духовенством стали монахині. Також значну активність проявляли такі греко-католицькі священники: о. Б. Городиський у м. Болахів, о. О. Дуда і псаломщик Борис у с. Гошів, о. Є. Антонович на території Долинського району, зокрема у м. Долина, о. О. Шуровський у с. Креховичі Рожнятівського району та отці В. Бартко, З. Кисилевський, М. Матійців. Крім місцевих священників, в Івано-Франківську область із Львівської приїжджали і проводили богослужіння для віруючих отці Р. Калинюк, Малярчук та інші, прізвища яких єпископу Йосифові і уповноваженому були не відомі, оскільки вони проводили свою священницьку діяльність дуже таємно [2, с. 180; 9, арк. 4].

Станом на 1964 р., за даними уповноваженого РСРПЦ О. Атаманюка, на Івано-Франківщині проживало 58 греко-католицьких священників, з яких 39 осіб повернулися в область із місць ув'язнення, і лише 19 не притягувалися до кримінальної відповідальності. З них лише 23 особи працювали на різних державних роботах, а 35 офіційно не працювали [11, арк. 191–192; 13, арк. 46]. Із числа «невозз'єднаних» священників, за інформацією О. Атаманюка, найбільшу активність проявляли Р. Бахталовський, М. Дернюк і М. Матійців. Також виконували богослужіння і надавали релігійні треби для віруючих отці С. Баслядинський, Б. Городиський, Й. Гірняк, І. Головай, Т. Галькевич, М. Данилович, І. Демушка, Т. Ільницький, Й. Петраш, А. Сирецький, Я. Совяк, Ю. Тарантюк, П. Шешурак. Інформація про підпільну релігійну діяльність решти священнослужителів до уповноваженого упродовж тривалого часу не надходила [11, арк. 158; 12, арк. 124]. Вважаємо, що активну релігійну діяльність на території області проводила переважна більшість греко-католицьких священників, однак, завдяки конспірації, даних про неї радянські

органи влади і сам уповноважений отримували дуже мало, що сприяло збереженню впливу ГКЦ на віруючих.

Крім священників, на Івано-Франківщині проживало приблизно 100 греко-католицьких монахів та монахинь. В Івано-Франківську проживало 45 монахинь, з яких 12 належали до ордену «Василіан», 18 – до ордену «Сестер Службниць», 6 – до ордену «Мироносиць» і 9 – до ордену «Вікентія і Павла». З числа цих монахинь 15 осіб працювали в державних установах, а решта перебували на утриманні рідних [11, арк. 158, 191].

Як відзначив у своєму звіті уповноважений, радянські органи влади пильно стежили за підпільною діяльністю греко-католицького духовенства і монахинь: «...Вся ця категорія осіб відома і знаходиться в полі зору громадськості і сусідів» [11, арк. 191].

Підкреслимо, що станом на 1964 р. органи влади відібрали у віруючих ключі від 78 церков, громади яких після 1946 р. відмовлялися від «возз'єднання» з РПЦ. Причиною цього було те, що в попередні роки у більшості цих церков греко-католицькі священники таємно в нічний час проводили богослужіння. Сільські комісії сприяння уповноваженим мали контролювати ці храми і не дозволяти підпільним священникам проводити в них богослужіння [11, арк. 195].

Також радянські органи влади, використавши новий адміністративно-територіальний устрій, за яким відбулося укрупнення районів на території області до 8, змусили єпископа Йосифа аналогічно зменшити і кількість благочинній єпархії з 26 до 8. Одночасно за «сприяння» працівників КДБ усі 8 благочинній очолили священники, які боролися проти греко-католиків [11, арк. 196]. Так радянська влада за допомогою лояльних православних священників посилювала свій тиск на ГКЦ.

Відзначимо, що, на думку уповноваженого, єпископ Йосиф після «...відповідних роз'яснень, даних йому в 1961 р. в Раді / Москва / і Уповноваженим Ради в Києві різко змінив своє ставлення і робив все необхідне

для ліквідації залишків унії і дотримання законодавства про культу» [11, арк. 196]. За розпорядженням єпископа з усіх церков вилучалися греко-католицькі релігійні і богослужбові предмети, перероблялися внутрішній інтер'єр храмів, престоли, кіюти і фани, замінялися богослужбові книги, а в тих, які залишалися, заклеювалися всі згадки про унію і греко-католицьких ієрархів [11, арк. 196].

У поточному році в Івано-Франківську був створений склад, куди з кожної діючої церкви завозився на зберігання вилучений із користування греко-католицький релігійний інвентар, а в одному з приміщень недіючої церкви в передмісті зберігалися великогабаритні церковні предмети: сповідальниці, церковні кіюти, великі фігури, братські свічки тощо. Також єпископ Йосиф затвердив порядок, за яким усі священники кожні три місяці надсилали в єпархію детальну інформацію про діяльність «невозз'єднаних» священників. За невиконання цих вказівок і співпрацю з греко-католиками архиєрей усунув від богослужінь 5 священників і приблизно 30 осіб покарав (оголосив догани або відсторонив від служб на термін до 3 місяців) [11, арк. 197].

О. Атаманюк відзначав: «Вказані дії, проведені єпархією, в поєднанні з роботою комісій при райвиконкомах, сприяють не тільки ліквідації залишків унії, а і взагалі зниженню релігійності серед населення» [11, арк. 197].

Отже, упродовж 1959–1964 рр. у результаті антирелігійної політики радянської влади, яка супроводжувалася вибірковими репресіями проти найактивніших представників духовенства і віруючих, відбулося зменшення релігійної активності ГКЦ у Станіславській (з листопада 1962 р. Івано-Франківській) області. Важливе місце в боротьбі з підпільною церквою відігравала підконтрольна радянській владі РПЦ, метою якої було «оправославлення» офіційно «возз'єднаних» греко-католиків. Однак, незважаючи на значні зусилля з боку влади та православного духовенства на чолі з єпископом Йосифом, цей процес був довготривалим у часі, оскільки значна частина офіційно «возз'єднаного» духовенства і більшість віруючих

залишалися вірними греко-католицькій духовній традиції і боролися за збереження ГКЦ у підпіллі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40–80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2006. 432 с.
2. Андрухів І. О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки. Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ: Обласна друкарня, 2004. 344 с.
3. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 22. 358 арк.
4. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 23. 29 арк.
5. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 24. 245 арк.
6. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 26. 327 арк.
7. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 31. 306 арк.
8. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 52. 105 арк.
9. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 55. 202 арк.
10. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 57. 219 арк.
11. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 69. 203 арк.
12. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 70. 245 арк.
13. ДАІФО. Ф. Р. 389. Оп. 2. Спр. 71. 314 арк.
14. ДАІФО. Ф. Р. 584. Оп. 3. Спр. 112. 121 арк.
15. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛЮ). Ф. Р. 1332. Оп. 2. Спр. 27. 295 арк.
16. Йосиф Сліпий. Спомини / За редакцією І. Дацька, М. Горячої, видання друге. Львів – Рим: Видавництво УКУ, 2014. 608 с.
17. Сергійчук В. І. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. К.: Дніпро, 2001. 493 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). Ф. Р. 4648. Оп. 3. Спр. 225. 166 арк.
19. ЦДАВОУ. Ф. Р. 4648. Оп. 3. Спр. 253. 154 арк.
20. ЦДАВОУ. Ф. Р. 4648. Оп. 3. Спр. 269. 78 арк.
21. ЦДАВОУ. Ф. Р. 4648. Оп. 3. Спр. 273. 45 арк.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 5028. 333 арк.

УДК 785.73

Довгань Оксана Зіновіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри музикознавства та методики
музичного мистецтва Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

КУЛЬТУРНО-МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕЛЕНКІВ ТА ЇЇ РОЛЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВІДРОДЖЕННІ ТЕРНОПОЛЯ

Анотація. Наприкінці ХХ століття концертно-виконавська діяльність родини Теленків завдяки музично-просвітницькій місії їхнього камерно-інструментального тріо, а також активній роботі кожного з його учасників сприяла не тільки значному пошвавленню культурно-мистецького середовища Тернополя, а й спонукала до національно-патріотичного відродження міста. Велику роль у цьому процесі відіграла творча співпраця митців із відомим «шістдесятником», крайнином-патріотом, археологом Ігорем Геретою.

Особливістю музичного життя Тернополя кінця ХХ століття була активна діяльність та співпраця різноманітних культурно-мистецьких, громадсько-просвітницьких інституцій, спільнот, товариств. Різні аспекти культурно-мистецького життя Тернопільщини розглядали дослідники О. Бойчук, Б. Водяний, І. Гринчук, М. Євгенєва, О. Смоляк, О. Стебельська. Традиції краю у широкому музикознавчому векторі були предметом спеціальних розвідок науковців Л. Кияновської та С. Павлишин. Концертне виконавство фортепіанного тріо Теленків та музично-педагогічна робота кожного його учасника частково висвітлені у наукових статтях, публіцистичних виданнях та періодичній пресі [1; 4; 6]. Однак поза увагою дослідників залишається значення мистецької місії родини Теленків у національно-патріотичному відродженні Тернополя.

Мета – з'ясувати роль культурно-музичної діяльності родини Теленків у національно-патріотичному відродженні Тернополя кінця ХХ століття.

У 80-х роках минулого століття відомий у Тернополі мистецтвознавець, науковець і політик Ігор Герета започаткував клуб під завуальованою назвою «Золотий вересень» [2, с. 47]. До цього товариства входили представники

творчої інтелігенції: художники, музиканти, актори, поети, письменники, учителі, науковці, журналісти, лікарі. Вони сприяли досягненню головної мети клубу – вихованню українського патріота, на озброєнні якого – найвищі здобутки національної культури. У 1989 році ці люди стали ініціаторами національно-духовного відродження, творцями Народного руху України. Відомий в Україні та за її межами кобзар Микола Литвин писав у своїх спогадах: «Це був єдиний у місті прихисток для українських патріотів, справжніх митців, для всіх чесних людей. Недарма клуб постійно переслідували, навіть дійшло до його закриття. Влада відверто заявила, що тут збираються бандерівці. І лише на численні вимоги громадськості десь через рік його відновили. Ігор Герета складав календарі засідань, майже всі програми вечорів, організував концерти» [2, с. 45]. На засіданнях клубу обговорювалися цікаві теми, значна частина їх саме тоді була забороненою. При створюваному більшовицькою ідеологією духовному вакуумі тут можна було збагатитися у культурно-мистецькому, просвітницькому плані, дізнатися про життя і творчість багатьох видатних людей всього світу, ознайомитися із забутими іменами українських митців, політиків, державних діячів.

Мистецька родина Теленків була активним учасником клубу. Роман (1948–1986) та Ярослав (1951–1994) Теленки виховувалися в інтелігентній, творчій та гостинній сім'ї в с. Біла Тернопільського району, родинному селі славетної С. Крушельницької. Свої перші музичні кроки брати здійснили у Тернопільській дитячій музичній школі № 1, згодом продовжили музичну освіту у Тернопільському музичному училищі ім. С. Крушельницької та Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка. Після закінчення консерваторії брати Теленки реалізували себе як виконавці-солісти, ансамблісти, розпочали педагогічну працю [1].

На мистецьких вечорах, у рамках засідань клубу «Золотий вересень», присвячених діячам української і світової культури, зокрема Т. Шевченку, І. Франку, Ю. Федьковичу, Дж. Ботічеллі, Леонардо да Вінчі, Й.-С. Баху, Г.-

Ф. Генделю, Г. Лорці, Ван Гогу, П. Пікассо, А. Чехову, О. Блоку та багатьом іншим, часто виступали заснований при художньому музеї камерний оркестр під орудою Р. Теленка та камерне фортепіанне тріо Теленків, започатковане ще у 1976 році [1; 2, с. 46]. Нагадаємо, що партію фортепіано в інструментальному родинному тріо виконувала Габріела Теленко, дружина Ярослава (уродженка міста Ужгород). Сьогодні її творча діяльність тісно пов'язана з Тернополем. Габріела Теленко – тонкий музикант, досвідчений педагог, прекрасний концертмейстер.

На початку 90-х років ХХ століття Ярослав та його дружина Габріела були артистами Галицького камерного оркестру при Палаці культури виробничого об'єднання «Ватра», яким керував В. Феленчак [5, с. 118]. У концертних програмах цього колективу брали участь відомі українські культурно-мистецькі діячі, борці за незалежність України: Л. Костенко, М. Скорик, Н. Матвієнко, В. Чорновіл та ін.

Узагальнюючи, відзначимо, що Роман, Ярослав та Габріела Теленки, проявивши високий професіоналізм та громадянську позицію, здійснили вагомий вклад не тільки у камерно-інструментальне виконавство та музичну педагогіку Тернополя, а й стали активними учасниками національно-патріотичного відродження міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довгань О. З. Фортепіанне тріо Теленків та його роль у культурно-мистецькому житті Тернополя кінця ХХ століття. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Мистецтвознавство. Тернопіль: Видавн. відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. № 1 (вип. 34). С. 112–118.
2. Глубіш О., Новосядлий Б., Шподарунок Н. Катедра. Тернопіль: Джура. 2009. 384 с.
3. На музичних меридіанах: Тернопільському музичному училищу ім. Соломії Крушельницької – 50. Тернопіль: Джура, 2008. 120 с.
4. Новосядлий Б. Ватра. Патетична симфонія світла. Історико-документальний нарис. Тернопіль: Джура, 2007. 228 с.
5. Подкович М. Брати Теленки: Спогади без передмови... *Соломія*. 2006. № 2. С. 4

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ ПЕДАГОГА: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. У статті презентовано особистість педагога Нової української школи, виклики, реалії сьогодення; розкрито гуманістичні ідеї І. Беха; окреслено зовнішні та внутрішні перешкоди щодо самовдосконалення та самозростання особистості педагога.

У період соціальних, політичних змін, економічної кризи та нестабільності в суспільстві відбувається різносторонній вплив на розвиток самосвідомості й саморозкриття педагога. Водночас інтеграційні процеси, які пов'язані з входженням у європейський простір та розширенням інноваційних технологій, спонукають особистість педагога до пошуку нових шляхів та способів професійної реалізації власного «Я», самоідентичності і самоствердження себе у форматі інновацій та технології формування критичного мислення. У зв'язку з цим освітою надається перевага професійному саморозкриттю, самоствердженню педагога з метою спрямування його до здійснення та реалізації новітніх педагогічних технологій, що характеризуються професійними успіхами та позитивними досягненнями у певній сфері діяльності [2].

Так, актуальним сьогодні постає питання професійного розвитку особистості педагога і розуміється як процес, що використовується з метою створення професійного саморозкриття й успіху педагога перед учнівською, батьківською та педагогічною спільнотами. Передумовами становлення та

формування процесу саморозкриття професійних та особистісних компетенцій педагога є гуманістичні ідеї особистісно-орієнтованої освіти й виховання, а також основні положення та ідеї гуманістичної психології (позитивної психології), а саме, як зазначав І. Д. Бех, у виховному аспекті підростаючої особистості варто враховувати три позиції: (розуміння, визнання та прийняття). Вважаємо, що з психологічної точки зору вчитель нового змісту та світосприйняття має можливість добре, свідомо зрозуміти дитину (наміри, погляди, думки); визнавати її успіхи, досягнення, а також помилки, невдачі; приймати дитину як індивідуальну, неповторну та унікальну особистість з її здібностями, прагненнями, очікуваннями. Вчитель як партнер у діалогічному спілкуванні, кооперативному навчанні, викладанні та духовному вихованні збагачує підростаюче покоління моральними чеснотами, професійними (сильними) якостями, а також формує інноваційне бачення й намагається розробити цифрові моделі освітніх програм, планів, структурних одиниць тощо. Звісно, сучасний педагог Нової української школи має місію закласти стійкий «фундамент» самопізнання, самоконтролю, самовиховання та водночас професійного й успішного саморозкриття. У компетентній формулі Нової української школи провідне місце відводиться педагогу нової формації, що перебуває в авангарді суспільних та освітніх перетворень, умотивованому, компетентному, кваліфікованому, який має академічну свободу й розвивається професійно впродовж усього життя, самостійно й творчо здобуває інформацію, організовує дитиноцентрований процес із максимальним наближенням навчання й виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей, можливостей, потреб, запитів, настанов і життєвих планів [1].

Цілком переконані, що важливе місце у житті кожного педагога займає професійна діяльність. Насамперед, зазначена діяльність корелюється з різними його формами, методами, засобами, а також психолого-педагогічними техніками, що є пріоритетними для вчителя у взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу (учнями, батьками, колегами, адміністрацією закладу) і

характеризує його як фахового, компетентного, морально вихованого, точніше творчого митця своєї справи. Для цього особистість учителя має дбати про свій успіх; якість викладання, навчання та виховання; професіоналізм; майстерність; позитивну «Я»-концепцію; впевненість у власних можливостях, здібностях, прагненнях; активну життєву та професійну позицію тощо.

Вітчизняні дослідники В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк визначили зовнішні та внутрішні перешкоди щодо самовдосконалення педагога, зумовлені об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

Зовнішні об'єктивні перешкоди:

– низька заробітна плата; учитель працює через обставини, що склалися, але як тільки знаходить іншу роботу, де вища зарплата, то звільняється з навчального закладу;

– велика сім'я, необхідність піклуватися про добробут своїх родичів;

– чимале навантаження на роботі: 1,5–2 ставки, що не залишає часу і можливості для самовдосконалення;

– поганий стан здоров'я, необхідність підтримувати його ускладнює професійне зростання.

Зовнішні суб'єктивні перешкоди:

– у навчальному закладі не завжди створюють умови для сприятливого саморозвитку педагогів;

– ворожість, заздрість, тиск із боку оточення (керівництва, колег), наявність конфліктів;

– відсутність підтримки та допомоги в цьому питанні з боку адміністрації, якій не потрібні творчі педагоги.

Внутрішні об'єктивні перешкоди:

– відсутність здібностей до самовдосконалення, прихильність до шаблонів і стереотипів;

– відсутність мотивів і потреб самозростання;

– нерозвиненість психологічних механізмів самопізнання та саморозвитку (ідентифікації, рефлексії, самосприйняття, самопрогнозування);

– слабке володіння «технологіями» саморозвитку та самовиховання.

Внутрішні суб'єктивні перешкоди:

– власна інертність, лінощі, нездатність і небажання мобілізувати себе на зміни та самовдосконалення;

– розчарування в професії через невдачі, сприйняття професії як невдячної, нервової, яка не дає задоволення;

– самовпевненість: «Я і так все знаю, все вмю, мені немає чого підвищувати свою освіту», що безумовно блокує прагнення до змін;

– негативне ставлення до інновацій, що порушують звичний формат і примушують працювати над собою тощо [3].

У нашому розумінні професійний успіх педагога – досягнення позитивного результату в своїй діяльності; факт вищого досягнення поставленої чіткої мети; прагнення поетапного крокування до професійних намірів, прагнень; суспільне визнання чого-небудь, кого-небудь, яке супроводжується почуттями потрібності, необхідності, значущості, отриманих позитивних емоцій, вражень, відгуків. Вважаємо, що педагог сучасності має перебувати у гармонії із собою, відчувати власну впевненість, самодостатність, енергійність і жвавість у взаємодії з учнями, керуватися позитивним мисленням, перспективним баченням та лідерськими якостями, що неодмінно впливають на підростаючу молодь.

На нашу думку, вчитель сучасного виміру повинен уміти постійно навчатися та оволодівати інноваційними технологіями, формами, засобами, техніками комунікації; проявляти емоційну стійкість у різних соціальних взаємодіях; уміти долати труднощі; адекватно реагувати на невдачі, визнавати помилки, вносити певні педагогічні корективи; толерантно спілкуватися з усіма учасниками освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2.: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: «Либідь», 2003. 344 с.
2. Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті: міжнародна колективна монографія за заг. ред. проф. В. П. Бабича, Л. С. Рибалко. Харків: ВННОТ, 2019. 470 с.
3. Калошин В., Гоменюк Д. Як учителю зберегти емоційну стійкість. Х.: «Основа», 2018. 128 с.
4. Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Світоглядні горизонти місії вчителя Нової української школи»: збірник наукових праць за ред. О. А. Галіцян, І. А. Княжева. Одеса. 2019. 88 с.

УДК 37.035

Коненко Лариса Богданівна,
завідувач відділу дошкільної та
початкової освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти;
Іваночко Ольга Василівна,
методист відділу дошкільної та
початкової освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Анотація. Патріотичне виховання молодших школярів завжди було одним із пріоритетних завдань початкової школи, адже дитинство – це найкращий вік для прищеплювання почуття любові до Батьківщини. З огляду на це виникає потреба у пошуку ефективних шляхів здійснення патріотичного виховання молодших школярів із урахуванням сучасних освітніх інновацій.

Актуальність патріотичного виховання зумовлена процесом становлення України як суверенної демократичної держави. Беручи до уваги останні події, які відбулись у нашій державі, проблема патріотичного виховання школярів сьогодні набуває загальнодержавного масштабу. Це підтверджують державні

документи: Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), в яких визначені мета і основні завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей.

Патріотизм розглядається в багатьох педагогічних дослідженнях як духовна якість особистості, складова частина національного світогляду, тобто як національно-етнічна категорія. Мета національно-патріотичного виховання учнів – формування національної самосвідомості, усвідомлення власної гідності, традиційних цінностей культури.

Проблему формування в учнів патріотичних почуттів, національної самосвідомості розглядали українські дослідники І. Бех, Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, Ю. Руденко, О. Сухомлинська. Психологічні аспекти етносвідомості вивчали І. Бех, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Павленко, О. Хрущ.

Головною метою патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Патріотичне виховання здійснюється на основі таких принципів: принцип національної спрямованості; самоактивності й саморегуляції; полікультурності; соціальної відповідності; принцип історичної і соціальної пам'яті.

За класифікацією Мойсеюк Н. Є. можна виділити такі групи методів патріотичного виховання:

І група – методи усвідомлення цінностей патріотичного виховання (любов до Батьківщини, служіння її інтересам, здоровий спосіб життя, піклування про природні багатства рідної землі). В основі цих методів лежить слово. Слово – могутня зброя в умілих руках педагога.

II група – методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки. Це тренування, привчання, доручення, педагогічна вимога, ситуація вільного вибору, ігровий метод.

III група – це методи стимулювання поведінки і діяльності. До них відносяться методи заохочення, змагання.

IV група – методи педагогічної підтримки, а саме: взаємна довіра, спільне проведення виховних заходів, ігор, діагностика індивідуального розвитку, вихованості тощо. Важливе значення у цьому відводиться створенню ситуації успіху, створення умов для самореалізації особистості.

Важливе місце слід відвести колективним творчим справам, проектній діяльності, театралізації, гуртковій роботі, екскурсіям, спортивним змаганням, проведенням акцій, виставок, українських вечорниць, свят, фольклорних фестивалів, ярмарок тощо.

Події, які відбуваються сьогодні в Україні, вимагають від сім'ї та школи особливої уваги до проблеми патріотичного виховання саме дітей молодшого шкільного віку. Зараз, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи виховання патріотизму як базової якості особистості, які б відповідали реаліям сьогодення. Одними із основних педагогічних шляхів формування патріотичної вихованості молодших школярів можна назвати такі:

1. Наповнення патріотичним змістом освітнього процесу.
2. Педагогіка партнерства щодо здійснення патріотичного виховання молодших школярів.
3. Забезпечення патріотичної спрямованості позакласної виховної роботи з молодшими школярами.
4. Поетапне формування патріотичної вихованості молодших школярів.
5. Впровадження в освітній процес початкової школи інноваційних технологій з метою створення можливості для формування в учнів громадянсько-активних якостей та соціально значущої поведінки.

Роль патріотичного виховання учнів початкових класів в системі виховного процесу є надзвичайно вагомою і її не можна недооцінювати, оскільки саме молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування загальнолюдських та національних цінностей. Важливо, щоб учитель міг донести до кожної дитини свою любов до Батьківщини та не нав'язливо, але постійно формувати патріотизм своїх вихованців. Лише вчитель, який постійно знаходиться у творчому пошуку, має високий рівень інформаційної культури та національно-патріотичної свідомості, безмежно відданий своїй справі, може ефективно формувати патріотичну свідомість своїх вихованців, втілювати у життя нові вимоги часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Киричок В. А. Інноваційні форми і методи патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності. URL: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=81434&pg=0>
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06.2015 р. № 641. URL: npu.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посібник. К., 2003. 615 с.

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк Степан Володимирович,
директор Тернопільського обласного
краєзнавчого музею, голова
Тернопільської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України,
м. Тернопіль

СПОМИНАЛЬНЕ СЛОВО – ІГОРЕВІ ГЕРЕТІ: ФОНДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Анотація. У науковий обіг уперше вводиться інформація про підбірку пропам'ятних публікацій фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею, присвячених Ігореві Гереті.

Ключові слова: підбірка, публікація, фондова збірка.

Передчасно обірваний земний шлях Ігора Герети «назбирав» цілу низку пропам'ятних публікацій різного формату, різних авторів. Сформована підбірка тематичних дописів – складова групи «Науково-допоміжні матеріали» фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Станом на травень 2020 року зафіксовано 19 позицій [1].

Окремий розділ, умовно, становлять некрологи та співчуття: «Свобода» /08 червня 2002 р./ (ТКМНД – 18987, 19120), «Літературна Україна» /13 червня 2002 р./ (ТКМНД – 19126), «Український археографічний щорічник» /випуск 7, т. 10, с. 518 – 519, 2002 р./ (ТКМНД – 19474).

Особливо сприймаються роздуми. На шпальтах часопису-тижневика «У кожен дім» /08 червня 2002 р./ подано «Слово шеф-редактора» – В. Перця та поетичну сентенцію «Як символ міста» О. Германа (ТКМНД – 18988). «Нова Тернопільська газета» /12 червня 2002 р./ зафіксувала репортаж М. Маслія «Він був Велетом», доповнений спогадами «близьких друзів» та десятьма світлинами (ТКМНД – 19121).

«Тернопільська газета» /12–18 червня 2002 р./ доносить репортаж «Впала колона...», проілюструвавши двома похоронними світлинами та портретом (ТКМНД – 19122).

Щемливі спогади о. Ореста Глубіша «Він залишив нам «Скибку неба», щоб самому осягнути його», знаходимо на сторінках газети «Божий сіяч» /ч. 6, червень, 2002 р./ (ТКМНД – 19123).

Сільською газетою «Денисівський вісник» /ч. 8, 2002 р./ донесено переживання Б. Савака «Втрата, яку не оцінити» (ТКМНД – 19140 /1, 2, 3/).

Завершують однотематичну «підшивку» публікації «дещо віддалені». Наприклад, М. Стельмах сорокаденню «пам'яті І. Герети» присвятив подачу «Галицький Скворода», опубліковану газетою «Вільне життя» /27 липня 2002 р./, проілюстровано (ТКМНД – 19124).

У газеті «Свобода» (Тернопільська) /28 вересня 2002 р./ вміщено інший допис М. Стельмаха «Йому б виповнилося лише 64», проілюстровано (ТКМНД – 19125).

Зацікавленим звертанням наповнено матеріал місцевої «Свободи» /01 травня 2003 р./ авторства Ю. Дзюби – «Створюється книга про Ігоря Герету» (ТКМНД – 19476).

Відвертістю пройнятий матеріал Б. Ткачика «До його постаті притягувало, як магнітом», проілюстрований та надрукований у міській газеті «Тернопіль вечірній» /05 червня 2003 р./ (ТКМНД – 19475).

Філософське наповнення змісту надав О. Герман матеріалові «Феномен магнетизму Герети», залишений на полосі газети «Тернопіль вечірній» /25 вересня 2003 р./ (ТКМНД – 19140 /1, 2, 3/).

У єпархіальному виданні «Божий сіяч» / ч. 6, червень, 2004 р. / читаємо «загальний опис», присвячений історику, археологу І. Гереті (ТКМНД – 20843).

Продовжено тему особливості відомого краянина статтею С. Лінчевської «Ігор Герета був своєрідним символом Тернополя», заверстаній у газеті «Місто» / 10 вересня 2008 р. / (ТКМНД – 21189).

Висновки. Загальний аналіз опублікованого містить значну частину авторських почувань, не сказаних прижиттєво Ігореві Гереті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

УДК 908 (477–25) “18”

Кохан Олена Олегівна,
науковий співробітник Національного
музею історії України, м. Київ

КИЇВ У 1920-Х РОКАХ

З давніх часів Київ був центром політичного, економічного та культурного життя країни, що було пов'язано з його зручним географічним розташуванням. Зокрема, він знаходився в центрі чотирьох колишніх губерній – Волинської, Подільської, Чернігівської та Полтавської. Окрім того, в місті були зручні шляхи сполучення, залізничний та водяний вузли [5, с. 5].

Проте, після революційних подій 1917–1920 рр., на початку 1920-х рр. у місті було ліквідовано всі міські вигоди і побут київських мешканців перестав відрізнятися від сільських. Так, майже припинив функціонування трамвай, система відводу та утилізації відходів не працювала, більше 200 000 киян не мали каналізації, припинилося центральне озеленення вулиць та брукування [1].

На кінець 1920-х рр. комунальне життя Києва поступово відновлювалося. Так, у місті були старі станції – 1 парова і 3 дизельні, трамвай відновив роботу у 1926 р. і мав довжину сітки 189,2 км, каналізація мала сітку в 192,1 км, водогін – 251 км, домовий фонд складався з 14,5 тис. забудованих садиб, пожежна охорона складалася з 12 депо зі штатом в 518 осіб, 18 кінними ходами, 15 авто-одиницями бойовими і 958 гідрантами, а зелені насадження досягли майже 1 000 га [6, с. 179–182].

У 1920-х рр. Київ став окружним центром УСРР і перетворився на районний розпорядчий центр буряково-цукрової промисловості. Проте, рівень доходів суттєво скоротився в порівнянні з дореволюційним часом. Так, торговий обсяг міста становив близько 400 млн. крб., що дорівнювало 25–35% передвоєнного часу. За 1927–1928 рр. у залізничному вантажообігу Київ вперше дорівнював довозу 1911 р., а водяні вантажі дорівнювали 45% 1913 р. [6, с. 175].

У місті знаходилося декілька відомств та керівних органів, що слідкували за розвитком промисловості та транспортного сполучення. Одним із них було управління внутрішніх водяних шляхів Дніпровського басейну. Його завданням було: будівництво й ремонт гідротехнічних споруд, проведення

землечерпальних, корче-, камене-, судопідйомних та водолазних робіт, устаткування форватера береговими та плавними показними знаками, ремонт і поповнення технічного флоту, а також контроль за судноплавством, сплавом та дотриманням правил плавання [2, с. 77].

Також в Києві знаходилася контора Українського автотранспортного торгівельно-промислового акціонерного товариства «Укравтопромторг». У її розпорядженні знаходилися всі транспортні засоби: вантажні автомобілі, автобуси, кінний обоз, автомайстерні та склад авто-, мото-, вело-, техно-товару. Основними завданнями київської контори «Укравтопромторгу» були: транспортування та експедиція вантажів, міжміське автобусне пасажирське сполучення, навантаження й розвантаження вантажів, виробництво й ремонт транспортних засобів, а також торгівля об'єктами пересування. На кінець 1920-х рр. Київ мав міжміське автобусне пасажирське сполучення з такими містами, як Житомир, Бердичів, Черняхів, Козелець, Чернігів та з багатьма іншими містами центральної частини країни [2, с. 77].

Як ми вже згадували, до початку 1920-х рр. Київ був не лише економічним, але й культурним та освітнім центром. Тож варто зазначити, що тут знаходилися вищі навчальні заклади, як старі, так і новостворені. Ті університети, які існували в місті ще до 1917 р, в 20-рр. ХХ ст. отримали інші назви.

Назвемо ті навчальні заклади, що працювали в Києві у 1920-х рр.: Київський інститут народної освіти (сучасний Національний університет імені Тараса Шевченка), Київський політехнічний інститут, Київський сільськогосподарський інститут (сучасний університет біоресурсів і природокористування України), Київський державний медичний інститут (сучасний Київський державний медичний університет імені Богомольця), Київський державний ветеринарно-зоотехнічний інститут (працював з 1922 по 1930 роки і був приєднаний до Української сільськогосподарської академії та Київського зоотехнічного інституту), Вищий державний музично-драматичний

інститут імені Лисенка (проіснував із 1918 по 1934 роки і був поділений на Київську консерваторію імені Чайковського і Київський інститут театрального мистецтва імені Карпенка-Карого), Київський робітничий університет (зараз не існує), Київський художній інститут (сучасна Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури) та Київський вечірній комуністичний університет (зараз не існує) [2, с. 96–107].

Варто також згадати і про релігійне життя міста, адже століттями Київ був центром паломництва віруючих не лише з усієї України, а й усієї колишньої Російської імперії. Зі зміною влади в Україні релігійне життя поступово заборонялося, а багато церков і монастирів перетворювалися на музеї або взагалі закривалися. Для прикладу візьмемо Києво-Печерську Лавру. Так, ще в січні 1919 р. вийшов декрет, яким закликалося закрити Лавру, а 6 серпня 1926 р. старший інспектор НКВС Кругляк підготував довідку, у якій виклав власну позицію стосовно подальшої долі цього релігійного центру міста. Зокрема, він зазначив, що, за орієнтовними відомостями, за останній рік Лавру відвідало віруючих 12 000 людей, а екскурсантів – 120 000 людей. Тому він вважав, що не потрібно Лавру повністю закривати, про що на той час говорили у всіх керівних органах Києва. Тим більше, що вона мала не лише всесоюзне, але й світове значення [3, с. 60–62].

Проте, вже 29 вересня того ж року вийшла постанова ВУЦВК та РНК УСРР «Про визнання колишньої Києво-Печерської лаври історико-культурним заповідником та перетворення її на Всеукраїнське Музейне містечко». До його складу увійшли: Музей культури та побуту, Всеукраїнська реставраційна майстерня, Музей нумізматики, Музей старовинної будівельної техніки, Музей українських старожитностей, приватна колекційна збірка П. Потоцького, друкарня Всеукраїнської Академії наук, Успенський собор, Троїцька надбрамна церква, церква Спаса на Берестові, Миколаївська, Хрестовоздвиженська, Всіхсвятська, Аннозачатіївська церкви та церква Різдва Богородиці, Ближні та Дальні печери, дзвіниці, фортечні кам'яні стіни з баштами, архів Києво-

Печерської лаври, а також старолаврська бібліотека та бібліотека митрополита Флавіана [3, с. 62–63]. Таким чином, Києво-Печерська лавра перетворилася на Музейне містечко, яким вона є і донині, незважаючи на те, що відновив роботу монастир, закритий у 1920 р.

Варто також зазначити, що у 1920-х рр. було перейменовано цілий ряд вулиць у місті. Для прикладу візьмемо декілька вулиць і площ, що знаходяться в центрі Києва. Так, Думська площа (сучасний Майдан Незалежності) у 1919 р. отримала назву Радянська площа, вул. Театральна (сучасна Трьохсвятительська) того ж року була названа Жертв Революції, у березні Царська (сучасна Європейська) площа була перейменована на площу III Інтернаціоналу, вул. Велика Васильківська – на Червоноармійську, а в 1923 р. вул. Хрещатик отримала назву Воровського [4, с. 13].

Отже, бачимо, що у 1920-х рр. життя міста дуже сильно змінилося, що було пов'язано як зі складною економічною ситуацією, в якій опинилася країна після війни та революційних подій 1917–1921 рр., так і після зміни влади в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисенко М. Комунальне господарство Києва та умови життя киян в 1920–1930-х роках.
2. Київ [Електронна копія]: [довідна книга з планом міста]. Київ: Пролетар. Правда, 1929. 2, VIII, 142 с.
3. Ковалинський В. В. Київські мініатюри. Книга дев'ята. Долі київських храмів. Частина перша. К.: Купола, 2011. 608 с.
4. Мокроусова О. Г. Лінія долі на долоні Києва. К.: Либідь, 2018. 96 с.
5. Путівник по Києву [Електронна копія]: (сучас. та давній Київ). Київ: Укртурре, 1930. 150 с.
6. Ярошевич А. Київ як економічний центр. *Київ: Провідник* / за ред. Ф. Ернста; передм. С. Білокінь. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2019. 802 с. С. 169–188.

Кучер Людмила Андріївна,
методист лабораторії науково-дослідного
та навчально-методичного забезпечення
дисциплін еколого-природничого
спрямування Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

**УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
ТЕХНОЛОГІЇ «НАВЧАННЯ У РУСІ» В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
ЯК ОДИН ІЗ ІННОВАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ СУЧАСНОЇ
ПАРАДИГМИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність упровадження в освітній процес дослідно-експериментальної роботи за темою «Здоров'язбережувальна технологія «Навчання у русі» в системі оздоровчо-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів» з метою створення творчого, практично-спрямованого, здоров'язбережувального освітнього середовища, що спонукатиме здобувачів освіти до розвитку мислительних процесів, функціональних і рухових можливостей, сприятиме своєчасному запобіганню розумової втоми, дружній та гуманній взаємодії з довкіллям, збереженню і зміцненню здоров'я всіх учасників освітнього процесу, формуванню патріотичних почуттів та підвищенню якості життя в цілому.

Щасливе дитинство – це здоров'я у дружбі з руховою активністю, фізичною культурою і спортом, це пізнання навколишнього світу, це утвердження особистого «Я».

Олександра Дубогай

Сучасна галузь освіти України перебуває в стані організаційного реформування та переосмислення усталених психолого-педагогічних цінностей у зв'язку з необхідністю докорінної зміни освітньої парадигми на етапі переходу до постіндустріального суспільства, економіка якого базується на

інформаційних технологіях. Проте реальні соціальні аспекти, що відповідають потребам нинішніх поколінь, особливо молоді, яка стоїть на порозі особистісної та професійної самореалізації, свідчать про те, що освіта серйозно відстає від вимог сьогодення, виховуючи, як правило, представників типу екстерналів за шкалою локусу суб'єктивного контролю (уміння приймати на себе відповідальність за власну поведінку та результат діяльності в різних ситуаціях) Дж. Роттера. Людина ж майбутнього має стати насамперед творцем власної життєвої траєкторії, професіоналом за обраним фахом, всебічно розвиненою, високо освіченою особистістю, орієнтованою на здоровий спосіб життя та збереження оточуючого середовища, яка є носієм новітніх знань і володіє як ключовими компетентностями, так і м'якими навичками.

Суспільна і педагогічна значущість цих викликів зумовили пошук ефективних шляхів їх розв'язання. Насамперед – це широке використання освітніх інновацій, апробація вітчизняних та зарубіжних педагогічних технологій, альтернативних традиційним, створення авторських шкіл і програм, розробка нових ефективних навчальних і виховних методик, а також їх активне, проте обдумане й виважене, впровадження в освітній процес з урахуванням національних, культурних і ментальних аспектів.

Особливої уваги сьогодні вимагають проблеми, пов'язані зі станом здоров'я дітей і молоді, все частіше набуваючи стратегічного значення для суспільства і держави. Дані свідчать, що впродовж навчання в освітніх закладах досить часто погіршуються показники фізіологічного та психічного розвитку школярів, зростає кількість хронічних захворювань, спостерігається виникнення різноманітних відхилень від функціональних норм та поява шкідливих звичок. Також варто зазначити, що недостатньо докладається зусиль та виділяється ресурсів на створення умов, необхідних для збереження та зміцнення здоров'я учнів під час навчальних занять, дотримання санітарно-гігієнічних вимог до обладнання, приміщень та прилеглих територій,

врахування впливу екологічного стану довкілля; створення сприятливих умов для раціонального харчування, рухового режиму здобувачів освіти тощо.

Указом Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» обумовлено необхідність формування такого освітнього середовища, яке сприятиме інтелектуальному, фізичному, соціальному й емоційному розвитку школярів, кращій реалізації їх життєвого потенціалу та позитивному впливу на стан громадського здоров'я, економіки і демографії в цілому. Надзвичайно важливим є оволодіння наведеними в цьому документі компетенціями щодо захисту і збереження здоров'я як здобувачами освіти, так і їх батьками, педагогічними працівниками, наставниками, асистентами та іншими особами, які працюють з дітьми шкільного віку й забезпечують їх навчання, виховання та розвиток [4].

Формування здоров'язбережувальної компетентності дітей та молоді як готовності вести здоровий спосіб життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах визначено одним із пріоритетів сучасної освіти відповідно до Указу Президента України від 09.02.2016 р. № 42/2016 «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» [3].

Організація в умовах нової української школи інноваційної дослідно-експериментальної здоров'язбережувальної діяльності є тим напрямком, що зможе забезпечити єдність дій педагогічної, психологічної та медичної служб щодо підтримки і розвитку природних якостей школяра, збереження і зміцнення його здоров'я, особистісного зростання й індивідуального становлення, та сприятиме продуктивній взаємодії освітнього закладу й сім'ї.

Саме тому з 2016 року впроваджується в освітній процес дослідно-експериментальна робота за темою «Здоров'язбережувальна технологія «Навчання у русі» в системі оздоровчо-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів», метою якої є створення умов для гармонійного

всебічного розвитку й формування позитивного психоемоційного стану здобувачів освіти. Її автор, Олександра Дмитрівна Дубогай, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізичного виховання та здоров'я факультету фізичного виховання і спорту Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, розробила інноваційну здоров'язбережувальну систему навчання і виховання школярів, що ґрунтується на гармонійній взаємодії «Сім'я – школа». Зміст та покрокову реалізацію дослідно-експериментальної роботи у закладах освіти авторка розкрила у практико-орієнтованому посібнику «Щоденник розвитку та здоров'я учнів 6–12 років».

Теоретико-методологічну основу експерименту склали: філософські, психологічні, педагогічні положення про людину та її здоров'я як найвищу цінність суспільства; праці В. Сухомлинського, К. Альбуханової-Славської, І. Беха, Б. Гешенського, С. Гончаренка та інших, в яких розкрито гуманістичний, компетентнісний, культурологічний, особистісно-орієнтований підходи до навчання і виховання учнів; дослідження шляхів розвитку умінь і навичок здорового способу життя дітей та підлітків, над якими працювали В. Бобрицька, Т. Бойченко, Т. Воронцова, О. Дубогай, О. Єжова, С. Омельченко, Л. Сущенко; вивчення способів формування культури здоров'я у школярів, викладені у роботах О. Ващенко, В. Горашук, С. Кириленко, С. Свириденко, Н. Соловйової; загальнотеоретичні засади процесу становлення особистості, описані у творах Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського, І. Беха, Н. Бібік, Л. Виготського, О. Леонтьєва, О. Савченко [1].

Координацію роботи щодо впровадження здоров'язбережувальної технології «Навчання у русі» в освітній процес ЗЗСО України за оздоровчим, навчальним та виховним напрямками здійснює Таміла Іванівна Бережна, кандидат педагогічних наук, вчений секретар Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

У Тернопільській області експеримент реалізується на базі Залужанської загальноосвітньої школи I–III ступенів Залужанської сільської ради Збараського району, Підлісецької загальноосвітньої школи I–II ступенів Кременецької районної ради, Почаївської загальноосвітньої школи I–III ступенів Почаївської міської ради Кременецького району та Тернопільського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа I–III ступенів-медичний ліцей № 15» Тернопільської міської ради.

Розроблену О. Д. Дубогай здоров'язбережувальну освітньо-виховну систему кожен освітній заклад адаптував до власних особливостей, потреб і пріоритетів, додержуючись науково-педагогічних принципів: науковості та доступності знань (поєднання наукових відомостей про здоров'я та практичного досвіду їх застосування, враховуючи особливості різних вікових категорій учнів); системності та наскрізності (забезпечення цілісного та інтегрованого педагогічного процесу збереження і зміцнення здоров'я дітей); технологізації (обізнаність педагогів у сфері здоров'язбережувальних технологій та досвід їх упровадження); природовідповідності (врахування психофізіологічних особливостей школярів); діалогізації (формування вмінь та навичок гармонійної взаємодії як з однолітками, так і зі значущими дорослими: батьками, педагогами тощо). Педагогічними колективами систематично проводиться діагностика, аналіз і самоаналіз рівня психофізіологічної та рухової готовності учнів до навчання у відповідних класах. Впродовж занять і в позаурочний час учителі, з метою розвитку механізмів самореалізації, самозахисту та самовдосконалення, формування відповідального ставлення до здоров'я й усвідомлення цінності життя, організовують особливий режим рухової активності здобувачів освіти, апробовують індивідуальні рухові та психофізичні корекційні оздоровчо-виховні програми, реалізують методики виховних ситуацій на основі інтеграції принципу «батьки – вчителі – партнери».

Очікуваним результатом ефективного експериментального впровадження здоров'язбережувальної технології «Навчання у русі» в освітній процес, на основі гармонійного всебічного розвитку дітей, шляхом гуманізації освітнього процесу, активного застосування комплексу відповідних психолого-педагогічних форм та методів роботи, широкого використання батьками й педагогами практико-орієнтованого посібника «Щоденник розвитку та здоров'я учнів 6–12 років» і можливостей дослідно-експериментальної роботи, стане створення творчого, практично-спрямованого, здоров'язбережувального освітнього середовища, що спонукатиме школярів до розвитку процесів мислення, сприйняття, пам'яті, уваги, функціональних і рухових можливостей, сприятиме своєчасному запобіганню розумової втоми, дружній та гуманній взаємодії з довкіллям, збереженню і зміцненню здоров'я всіх учасників освітнього процесу, формуванню особистісної відповідальності та патріотичних почуттів, підвищенню якості життя в цілому [1, 2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Заявка на проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Здоров'язбережувальна технологія «Навчання у русі» в системі оздоровчо-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів» на базі загальноосвітніх навчальних закладів Вінницької, Волинської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької областей та м. Києва» на 2016–2020 роки, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 02.11.2016 р. № 1312 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів Вінницької, Волинської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької областей та міста Києва». URL: http://mykidexpert.com/lowframework/order_navvrusi.pdf.

2. Програма дослідно-експериментальної роботи за темою «Здоров'язбережувальна технологія «Навчання у русі» в системі оздоровчо-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів» на базі загальноосвітніх навчальних закладів Вінницької, Волинської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької областей та м. Києва на 2016–2020 роки, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 02.11.2016 р. № 1312 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів Вінницької, Волинської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької областей та міста Києва». URL: <http://mykidexpert.com/lowframework/program.pdf>.

3. Указ Президента України від 09.02.2016 р. № 42/2016 «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.

4. Указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020 «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>.

УДК 101.1: 37.014

Кушнікова Світлана Вікторівна,
старший викладач кафедри виховання та
культури здоров'я КЗВО «Дніпровська
академія неперервної освіти», м. Дніпро

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: РОЛЬ І МІСЦЕ ВИХОВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті розглянуто роль і місце виховання в освітньому процесі, зроблено аналіз зв'язку складових філософії, навчання і виховання. Акцентовується увага на гуманістичному вихованні моральної людини.

Філософія – це спроможність використати отримані знання у своєму житті, розмірковувати про мудрість і ставати мудрою людиною. Вона має і може бути практичною й корисною для людини. Марк Туллій Цицерон називав філософію «наукою про зцілення душі», «вихователькою чесноти, гонителькою пороків», що об'єднала «у суспільство розсіяних по землі людей». «Як плодородне поле, – писав він, – без обробки не дасть врожаю, так і душа. А плекання душі – це і є філософія» [7, с. 252].

А філософське знання, якому властиві критичність, сумнів, постійний пошук сприяє формуванню людини мислячої, творчої, гуманістично діяльної [6, с. 88]. Виховання є ведучим і визначальним фактором розвитку і формування особистості, де основною метою є забезпечення умов для всебічного розвитку людини, її особистої соціальної структури і культури. Розвиток філософії освіти – гарантоване продовження розвитку освітньої думки і педагогічної практики.

Педагогічна система зазвичай своїм підґрунтям мала філософську систему, а будь-яка філософська система, як прикладне втілення, реалізовувалася через педагогічні принципи та ідеї. І філософія, і педагогіка займаються людиною, формуванням духовного світу, загальної культури, підготовкою до життя в найширшому розумінні цього слова. Усі видатні педагоги були відомими філософами і, навпаки, практично кожен великий філософ зазвичай завершував творення своєї системи етикою, основний зміст якої складали вчення про мораль, теорію освіти та виховання. Це стосується Сократа і Платона, Парменіда і Арістотеля, Канта і Гегеля та багатьох інших філософів минулого і сьогодення. Теж саме варто сказати і про великих педагогів Коменського і Гербарта, Песталоцці і Дістервега, Пирогова і Ушинського, Макаренка і Сухомлинського. Усі вони були не лише знаменитими педагогами, а й видатними філософами, оскільки намагалися осмислити алгоритм «людина – світ», опрацювати механізми його екстраполяції в площину конкретної навчально-виховної діяльності [6, с. 87].

Ґрунтуючись на виховному ресурсі освітнього процесу, завданням будь-якого навчального закладу у виховній системі є максимально розширити уявлення вихованців про навколишній світ, збагатити їх, допомогти їм через їх власний досвід сформувати позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей і стати їх активними носіями.

Історики філософії й педагогіки, які досить активно досліджували період Відродження – Л. Денисова, А. Дживелегов, А. Джуринський, В. Кравець, О. Кудрявцев, В. Кузнецов, Н. Ревякіна, А. Піскунов – важливим елементом у гармонійному розвитку особистості виділяли моральне виховання. Особливе значення для виховання моральної людини, в основі якої античне вчення – вивчення давніх мов і літератури та практичне розуміння релігії [5]. Гуманістам не можна докоряти в тому, що вони сліпо копіювали вчення давніх. Як зазначає Н. Ревякіна, вони використовували античні ідеї у своїх уявленнях та вченнях, вибудовували власний дім із найрізноманітніших цеглин давності [4, с. 6].

Гуманістична система освіти була представлена передусім гуманітарними дисциплінами, науками про людину, у сфері яких народжується нове розуміння людини [1].

Роль виховання у гармонійному всебічному розвитку особистості має велике значення. Потрібно обов'язково враховувати природні і вікові особливості дитини, надавати переваги самонавчанню й самовихованню особистості. Тому важливо в суспільстві пропагувати роль морального виховання в поєднанні його зі знанням, вдосконалювати зміст освіти і роль вчителя-гуманіста, а також використовувати гуманні методи навчання та виховання. Лише гуманітарна база дозволяє виховати гуманний характер людини. Вона надає системі духовних цінностей загальнолюдського масштабу: любов, істина, праведність, не насилля, заспокоєння душі.

Головний шлях гуманістичного виховання лежить через знання, яке здобувають не тільки з книг, але й шляхом спостереження та безпосереднього ознайомлення з речами, які вивчають (у праці, грі, на прогулянці, за обідом). У процесі здобуття знань цей принцип актуалізує активність особистості.

Виховна система навчального закладу має гармонійно поєднувати методи і форми організації навчання з визначеною ним концепцією виховання. Для цього важливо перетворити школяра з об'єкта в суб'єкт власного навчання і навчання інших. Адже відомо, що діти з раннього віку намагаються вчити інших (свої іграшки, тварин). Цю потребу в грі, потребу бачити себе лідером важливо використовувати при організації групової діяльності як у навчальному процесі (робота в малих групах, креативні технології навчання, інтерактивні дискусії, майстер-класи тощо), так і в різноманітних видах і формах позанавчальної роботи. Такий підхід дозволяє не лише ставити вихованця в позицію лідера, навчати лідерству та виявляти його природні інтереси і здібності, а й закласти фундамент мистецтва соціальної адаптації і самооцінки. Сьогодні відчувається явний дефіцит серйозної філософії освіти і якісно нових педагогічних методологій, спроможних подолати існуючу демаркацію навчання

і виховання. Потрібен масштабний прорив до якісно нових загальнопедагогічних позицій, вихід навчання і виховання на рівень глибинних системних проєктів на зразок амерологічної педагогіки (αμερης, «амер» з грецької «родовий атом»), яка має «розробляти принципи, правила, прийоми навчання і виховання людини всебічному використанню нею сизигічної раціональності». Алгоритм передбачає не лише гармонійне відношення зі світом, вміння ставити і вирішувати конкретні завдання в умовах нестійких ситуацій, а й одночасно долати обмежений професіоналізм. Йдеться про мистецтво введення молоді до світу цінностей і суспільно важливих стандартів моральної поведінки, суспільно значуща шкала яких сьогодні зазнала суттєвих трансформацій. Із реалій впливають основні чинники, від яких залежить результативність освіти: а) раціональна оцінка реальності, врахування значення споживацьких та утилітарних цінностей у задоволенні різноманітних людських потреб; б) озброєння учнів навичками і вмінням щодо забезпечення пристойних умов існування («мати», щоб «бути» в контексті професійної й людської гідності); в) виховання цілісної особистості, яке досягається за умови, коли конгруентність між «реальним Я» і «ідеальним Я» наближається до одиниці (урівноважується); г) виховання емпатії або співпереживання, яка упереджує образи, ненависть, жорстокість, агресію, стрес і песимізм. Тобто йдеться про більш гнучкий навчально-виховний процес, про включення до нього знехтуваних нерідко вузько прагматичних та споживацьких цінностей, про озброєння молоді навичками самостійно приймати рішення, нелінійно мислити й переконливо презентувати власні сильні сторони. «Тут цінності економічного лібералізму та соціальної справедливості, – зазначав І. А. Зязюн, – повинні інтегруватися в єдиному синтезі» [2, с. 23].

Отже, в сучасній освіті в Україні має бути всебічна й послідовна гуманізація та гуманітаризація. Потрібно продовжувати впроваджувати новітні технології навчання й виховання молоді, вироблення в неї національної

самосвідомості, ментальності, причетності до розбудови держави на принципах демократії й гуманізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисова Л. Гуманізм. *Філософська знциклопедія*: В 5 т. М., 1964. Т. 1. С. 413–417.
2. Зязюн І. А. Культура й цінності у просторі життєвого поступу. *Життєві імперативи та наукова школа професора Петра Сауха*: науково-популярне видання. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 204 с.
3. Кизима В. Образование как сизигический процесс. *Наукові і освітянські методології і практики*. Київ: ЦГОНАН України, 2004.
4. Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители й педагоги епохи Возрождения о формировании личности (XIV – XVII в.) / Сост., вступ, статьи й коммент. Н. В. Ревякиной, О. Ф. Кудрявцева. М., 1999.
5. Рабле Ф. Гаргантюа й Пантагрюель / Пер. с франц. Н. Любимова. М., 1973.
6. Саух П. Ю. Філософія – освіта – виховання. Трикутник успіху навчально-виховного процесу. *Педагогічні науки*. Вип. 3 (94), 2018.
7. Цицерон. Избранные сочинения. М.: Худож. лит., 1975. 456 с.

УДК 908 (477)

Магера Тетяна Володимирівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАРИС «БЕРЕЖАНИ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ І. П. ГЕРЕТИ

Анотація. У статті висвітлено основні аспекти становлення І. Герети як особистості, вплив родинного середовища на формування світогляду. Проаналізовано історико-краєзнавчий нарис «Бережани» крізь призму життя та творчості краєзнавця.

Ключові слова: родинне середовище, світогляд, національно-патріотичні погляди, творчий пошук, історико-краєзнавчий нарис «Бережани»

Ігор Петрович Герета походив із інтелігентної української родини. Батько, Петро Герета (псевдонім Олесь Герета), – священнослужитель, людина з багатогранними зацікавленнями: «компонував музику, зокрема церковну, диригував хорами, писав вірші, перекладав твори Ю. Словацького, створював мовознавчі розвідки, релігійні проповіді [5]. Мати Євгенія (з роду Скоморовських) – диригентка церковних хорів. Першими учителями І. Герети були батьки, саме вони сформували релігійні та національно-патріотичні погляди й прищепили майбутньому науковцеві любов до вивчення історії рідного краю (*див. фото 1*).

У 1942 році родина Ігоря Герети переселилася до села Велика Березовиця, де батько отримав нову парафію. Тут і пройшли дитинство та юність І. Герети.

Фото 1. Батьки: Петро-Олесь та Євгенія Герети

Сприятливе родинне середовище мало неабиякий вплив на формування світогляду Ігоря та його брата Олега, на розуміння процесів, що відбувалися на той час в Україні, на продукування національно свідомих ідей для розбудови незалежної держави. Зокрема, брат Олег став відомим музикантом та громадським діячем (*див. фото 2*).

Фото 2. Брат: Олег Петрович Герета

Після закінчення Львівської консерваторії Олег Петрович Герета очолював струнний відділ Івано-Франківського музичного училища ім. Д. Січинського (1968–2000 рр.), з 1995 року – художній керівник академічного камерного оркестру «Harmonia Nobile» Івано-Франківської обласної філармонії, концертував в інструментальних ансамблях як соліст [4].

Надзвичайною особистістю також був Ігор Герета. *По-перше*, він був чудовою людиною, завжди вітався і зупинявся на вулиці, коли когось зустрів, привітно посміхався. *По-друге*, він був патріотом та громадським діячем. Любив Україну та людей, які живуть на цій землі, жив, навчався, працював на теренах рідного краю. *По-третє*, був істориком не лише за фахом, а й за покликанням. *По-четверте*, І. П. Герета був науковцем. Автор понад 120 розвідок і статей в енциклопедіях, збірниках та періодичних виданнях України й зарубіжжя. Брав участь у місцевих і міжнародних конференціях з питань археології, історії, мистецтвознавства, хоча слава до нього прийшла лише після його смерті. Та слави він ніколи й не шукав: після закінчення історичного факультету Чернівецького університету (1962 р.) працював у Тернопільському краєзнавчому музеї. У 1965 році був заарештований за антирадянську діяльність. Після піврічного ув'язнення засуджений до п'яти років тюрми умовно. Загалом же, за участь «в українському дисидентському русі 1960-х рр.

позбавлений можливості здобути науково-творчу кар'єру, до розпаду СРСР постійно перебував під наглядом органів держбезпеки та партапарату. Незважаючи на постійні переслідування й утиски, Ігор Герета продовжував займатися науковою й громадською роботою» [2].

Ігор Герета любив свій край, досліджував його історію та археологію, освіту та культуру. Саме тому окремою сторінкою життя та творчого пошуку Ігоря Петровича є краєзнавчі нариси «Теребовля» (1971) «Бережани» (1979, 1989), «Чортків» (1985), «Теребовля: шлях через віки» (1997). Зокрема, заслуговує на окрему увагу історико-краєзнавчий нарис «Бережани», який знайомить читачів із Бережанами (районним центром Тернопільської області), його історико-культурними та архітектурними пам'ятками, освітою, суспільним життям, давньою та сучасною історією. Книга вийшла друком у 1989 році у львівському видавництві «Каменярь».

Історико-краєзнавчий нарис «Бережани» складається з 9 розділів, резюме та короткого довідника для гостей міста «Бережани: що?де?». Титульну сторінку нарису та портрет автора зображено на фото (див. фото 3).

Фото 3. І.П. Герета. Історико-краєзнавчий нарис «Бережани»

Варто зазначити, що м. Бережани Ігорем Геретою вибрано свідомо, оскільки Бережани – це місто, де навчався у гімназії його батько, де формувався

життєвий світогляд відомих славетних земляків: Маркіяна Шашкевича і родини Лепких, Осипа Маковея та Андрія Чайковського... Це «чарівне галицьке містечко з дивовижними ландшафтними краєвидами, цікавими архітектурними ансамблями, стрілецькою славою Лисоні і віковою хронікою найстарішої гімназії краю»[1]. Аналізуючи даний історико-краєзнавчий нарис, ми зосередимо увагу на перших трьох розділах, у яких порушено проблеми історії та географії, культури та освіти. Так, у розділі *«На берегах Золотої Липи»* читаємо наступне: «За 52 кілометри від Тернополя, в мальовничій долині річки Золота Липа, розкинулося місто Бережани. Людей, які селилися тут, на березі річки, називали бережанами... Бережанщина входить до географічної зони Опілля, що є найвищою і найбільш розчленованою частиною Подільського плато...» [3, с. 3].

Доцільно зауважити, що у період написання цієї книги (1989 рік) не було ні Вікіпедії (до речі, офіційне відкриття Вікіпедії відбулося 15 січня 2001 року, лише через 12 років після написання нарису), ні інших інтернет-ресурсів, але уже з перших рядків відчувається, що автор ґрунтовно вивчав історію, географію та природознавство рідного краю (розміщення, природні умови, рослинний і тваринний світ, корисні копалини та клімат). Мова цього розділу чітка, доступна людям різних вікових категорій, оскільки поєднує науковий, публіцистичний, а інколи навіть художній стилі.

У наступному розділі *«Сторінки давньої історії»* науковець заінтригував читача цікавою інформацією про те, що «археологи виявили на території міста залишки трьох стоянок, що відносяться до доби пізнього палеоліту (38–11 тис. років тому) » [3, с. 5]. А також зазначив, що «на місці однієї із стоянок, на схилі гори Звіринець виявлено залишки крем'яної майстерні давніх часів... Археологічні пам'ятки свідчать про те, що на території Бережан тривалий час існувало давньоруське поселення» [3, с. 5]. З цього розділу ми також дізналися, що Бережани належать до найдавніших українських поселень, що перша письмова згадка про місто датується 1375

роком. Спочатку Бережани займали невелику територію, але «згодом виникло ще два передмістя: у 1570 р.– Містечко, а в 1584-му – Адамівка» [3, с. 5].

І. Герета спростував міф про «безкорисливу жертвовність Сенявських для Бережан», оскільки місто постійно потерпало від феодальних повинностей, утисків польської шляхти. Автор зазначав, що насправді все, що вони робили, було лише для возвеличення роду Сенявських та зміцнення панування шляхти на кресах Речі Посполитої. А насправді за цим усім було лише знування над простим людом. Перед написанням цього нарису І. Герета ознайомився з грамотами, архівними документами зазначеного періоду і дійшов висновку: «Маску благодійності з блискучих представників роду Сенявських, як і з їх наступників – Чарторийських, Любомирських, Потоцьких, зривають документи» [3, с. 5]. У даному історико-краєзнавчому нарисі автор дослідив ще одну цікаву сторінку життя міста. Виявляється, що економічне і культурне життя Бережан поживали вірменські поселенці, які оселилися в Бережанах ще у XV столітті, місто приваблювало чужоземців «своїми могутніми замковими мурами, що обіцяли спокій і безпеку, чудовими природними умовами, традиційною українською гостинністю, а також урядовими привілеями, виданими для розвитку торгівлі і ремесла» [3, с. 7]. Вулиця, де поселялись вірмени, називалась Вірменською. У 1710 році вірменам надано земельну ділянку під спорудження власного храму та створення окремої парафії. Цього ж року дерев'яний храм було збудовано. Вже у 1750-х роках будівля зазнала значних ушкоджень, переважно через вплив природних чинників (дощ, сніг, вітер) та поступово руйнувалася. Тоді й вирішили на його місці збудувати новий кам'яний храм. Варто зазначити, що будівля церкви збережена і до наших днів. Зокрема, на сайті Бережанської районної ради читаємо, що «в радянську добу в церкві розмістили складські приміщення, у 1990-х рр. передали в користування церкві св. Трійці» [1]. З 2004 року це об'єкт Державного історико-архітектурного заповідника (*див. фото 4*).

Фото 4. Вірменська церква в Бережанах

Важливою пам'яткою архітектури також є Бережанський замок. У 1554 році закінчилося спорудження кам'яного замку, який у 1570 р. та першій чверті XVII ст. було розбудовано житловими будинками, зовнішні стіни яких мали бійниці. Замок вражав своїми розкішними будівлями: «фасадами з великими вікнами й вишуканими двоярусними відкритими аркадами-галереями вони нагадують італійські палаццо» [3, с. 7].

Як зауважив І. П. Герета, щоб ствердити, увічнити своє панування на загарбаних українських землях, польські магнати будували численні замки, споруджували костьоли. «Створені золотими руками безіменних майстрів і зодчих, зрошені потом і кров'ю тисяч трударів, ці споруди – безмовні свідки давніх часів – стали нетлінними пам'ятниками народному генію» [3, с. 7].

Розкішне оздоблення Бережанського замку порівнювали з королівським замком на Вавелі, що у Кракові (Польща). Як зазначив І. П. Герета, «така розкіш вимагала неабияких затрат, от і дерли магнати шкіру в бідняка» [3, с. 9]. Бережанський замок був не лише окрасою міста, а й відігравав неабияку роль в обороні Поділля від завойовників. Жодного разу нападники не змогли здобути його, тому що «захищаючи твердиню, люди відстоювали рідну землю» [3, с. 11]. На жаль, замок сьогодні не зберігся у такому вигляді, який був раніше, але залишилися мури замку – німі свідки історії (див. фото 5).

Фото 4. Бережанський замок: минуле та сьогодення

З розділу **«Пробудження свідомості»** ми дізнаємося, що у 1772 році, після першого поділу Польщі, західноукраїнські землі відійшли до складу Австрійської імперії. Із записів І. П. Герети стало відомо, що за новим адміністративним поділом 1781 р. Галичина ділилася на циркули (округи), а ті, в свою чергу, на повіти. Центром одного з округів (їх на Тернопільщині було три) стали Бережани. Такий адміністративний поділ у краї зберігся в основному аж до 1867 року. Також надзвичайно цікавою є позиція І. Герети щодо освітніх закладів того часу. У авторських коментарях читаємо: «В освітніх закладах уряд вбачає те зручне знаряддя, за допомогою якого можна було готувати відданих слуг, покірних і слухняних виконавців своєї волі. Проте це не завжди вдавалося, особливо в подальші роки існування Бережанської гімназії»

[3, с. 14]. Варто зазначити, що у той час гімназія містилась у ратуші і займала весь другий поверх, викладачі були приїжджі, які з неохотою проводили заняття, серед яких були й такі, що «за найліпшого приятеля мали келишок, а за найбільшого ворога – книжку» [3, с. 14]. І це, звичайно, було дуже вигідно владі. Але були поміж ними і «світлі голови», як скажімо, відомий згодом професор Ягеллонського університету Матвій Бродович. Завдяки саме таким викладачам, близькості гімназійної молоді до простих людей з Бережанської гімназії вийшло чимало видатних діячів науки і культури» [3, с. 14]. Автор згадав відомих випускників гімназії: Маркіяна Шашкевича – ініціатора видання альманаху «Русалка Дністрова» та засновника «Руської трійці»; відомого композитора Антона Орловського та інших світочів науки та культури. Далі про розвиток шкільництва читаємо таке, що «у 1905 році у місті проживало 11 154 мешканці, було 1943 учні. У це число входили і діти з інших міст і сіл; вони мешкали на приватних квартирах та в невеликих гуртожитках-бурсах» [3, с.19]. Хоч на той час у Бережанах було кілька шкіл, проте багато дітей не вчилася в них. Найбільше учнів відвідували «так звану вищу гімназію, шестикласну народну жіночу та п'ятикласну народну чоловічу школи» [3, с. 19]. У передмістях Адамівка та Містечко були невеличкі однокласні школи, також були дві спеціальні школи: «промислова, тобто ремісничка, де навчалося 109 учнів, та кошикарська – з 27 учнями; 49 дівчат навчалися у так званому приватному вищому науковому інституті» [3, с. 20]. Але, як зауважував І. Герета, у цих школах українська мова залишалася безправною.

Проаналізувавши перші три розділи історико-краєзнавчого нарису «Бережани» І. П. Герети, ми можемо зробити висновок, що господарське, соціокультурне, освітнє життя Галичини підпорядковувалося інтересам чужоземних володарів. Австрійський уряд розглядав ці українські землі як предмет експлуатації, а поляки вважали територію Галичини частиною польської території, плацдармом для розбудови власної держави. В умовах тоталітарної системи освіта і виховання орієнтувались не на ознайомлення

молоді із загальнолюдськими цінностями, щоб розвивати духовність та інтелект, а на підготовку слухняних виконавців вимог політичного режиму, тому будь-яке інакомислення в усі часи жорстоко переслідувалося владою.

І. П. Герета впродовж усього свого життя намагався донести до українців наскрізну ідею, що тільки тоді, коли Україна буде вільною, можливий розквіт освіти, науки, культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бережанська районна рада. Бережани. URL: http://berezhany-rada.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=36&Itemid=65 (дата звернення: 19.05.2020).
2. Герета Ігор Петрович. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Герета_Ігор_Петрович (дата звернення: 19.05.2020).
3. Герета І. П. Бережани: *історико-краєзнавчий нарис*. 2-е видання, доповнене і перероблене. Львів: Каменяр, 1989. 61 с
4. Івано-Франківськ – місто героїв. Герета Олег. URL: http://www.geroiif.ua/content&content_id=134 (дата звернення: 19.05.2020).
5. Олесь Герета. *Тернопіль. Тернопільщина літературна*, 1991. С. 16.

УДК 394.023

Мамус Марія Павлівна,

провідний фахівець відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ІГОР ГЕРЕТА ЯК НАЙВИЗНАЧНІША ПОСТАТЬ КІНЦЯ ХХ СТ.

Герета Ігор Петрович – відомий археолог, мистецтвознавець, культуролог і політичний діяч. Із 1991 року – член Спілки краєзнавців України, а з 1993 р. – член Спілки художників України. Народився 28 вересня 1938 р. у селі Скоморохи Тернопільського району. Його батько – священик, поет і композитор, мати – диригентка церковних хорів. Виріс у смт Велика

Березовиця, що поблизу Тернополя, де закінчив середню школу (тепер – Тернопільська школа № 8).

У 1962 році здобув вищу історичну освіту в Чернівецькому університеті і від того часу працював на різних наукових посадах у Тернопільському краєзнавчому музеї. Після 6-місячного слідства в 1966 році був засуджений за антирадянську діяльність, спрямовану на відновлення незалежної української держави, на 5 років тюремного ув'язнення. Аж до розпаду Радянського Союзу перебував під пильним наглядом органів держбезпеки.

Кобзар, письменник, лауреат премій імені І. Нечуя-Левицького та Олени Пчілки Микола Литвин про Ігоря Герету писав: «Красне письменство було потребою душі, інтимною реакцією на більшовицькі утиски рідного народу. Правда, якось спробував дещо опублікувати, але даремно: для політв'язня це була недозволена розкіш. До того ж «криваві боги» упізнавали себе в рядках поета.

За таких обставин І. Герета багато не писав. Проте було б гріхом не показати його художніх творів на люди. Тим більше, що лише у 1992 році кілька віршів поета помістив у своєму «Літературному додатку» (№ 4) журнал «Тернопіль». Ця публікація засвідчила, що поезії І. Герети не є лише пам'ятником літератури: вони не втратили своєї актуальності в наші дні. Згодом його вірші друкували тернопільські газети «Вільне життя», «Свобода», «Русалка Дністрова», «Тернопіль вечірній» та збірник «Тернопілля-95».

«У великій статті про Ігоря Герету, яку ми написали разом із видатним нашим письменником та істориком Валерієм Шевчуком, ми згадували про літературну творчість І. Герети, але помилялися, коли писали про те, що він звертався до поезії тільки у хвилини особистого болю. Мотиви його поезії та оповідань були, як ми тепер розуміємо, значно ширшими. Це стало добре видно після того, коли більшість його віршів та прозових творів було зібрано до купи. Хоч вони написані, я б сказав, стуленими устами, проте у них виразно звучить тривога за долю України, ненависть до імперської «алої» плісняви, ностальгія

за красою і справедливістю і, головне, віра в добро, правду та волю. Доводиться лише шкодувати, що в силу названих причин І. Герета приділяв так мало уваги красному письменству» [2].

Добірка в журналі «Тернопіль» складалася в основному з поезій громадянсько-політичних. Саме ці вірші допомагали І. Гереті продовжувати в умовах жорстокого нагляду політичної поліції боротьбу за волю України, її культурно-національне відродження, яка, зрештою, була балансуванням на лезі бритви. Тому не дивно, що попри незламний настрій боротьби («Смерть Нептуна», «На скалу»), що був вирішальним, трапляються мотиви туги («Безпросвітне») чи сумнівів («Може кинеш гарячий каштан...»). Я завжди дивувався, як-то могутній кривавий нероба не упізнав себе у вірші «Смерть Нептуна» і випустив автора з підземель Тернопільського КДБ з його рукописом [2]. Переочили вони й бунтарський дух дуже актуального, оптимістичного вірша «Симоненкові», глибоку викривальність – «Леся Курбаса». Треба було мати велику душевну силу, щоб здобутися у чорні дні реакції на вірш «Мій похорон» – відверту відповідь політичним ворогам:

*Та не буде запросин
На мої поминки,
Бо живе в душі
Волі струя,
Жити буде вона,
Як моя Україна –
Строга й ніжна,
Жорстокая
Совість моя!*

А палкий заклик до Києва бути гордим «своїм українцям!»

Як на мене, до справжніх шедеврів, і не тільки у творчості І. Герети належить асоціативний, глибоко образний «Свितязь» – десь до болю фізичного відчуте проникнення у життя велетенського озера, що є не чим іншим, як філософською домінантою воскресіння великого народу [2].

Чимало поезій І. Герети наповнені складним філософським змістом. Якраз ці вірші наприкінці 60-х років Ігор читав під час вечірки на квартирі згодом репресованої художниці Стефанії Шабатури в присутності відомих політичних діячів і літераторів, подружжя Калинців та недавно померлого Михайла Осадчого. Поезії сподобалися. А вірш «До предків» Ігор Калинець навіть назвав високомистецьким.

«Мене ж завше вражало як на диво просто, хоч на перший погляд парадоксально, поет уводить до українських проблем Бомбей, Фундзіяму, Помпеї... Такий він Ігор Герета. Борець за Україну й одночасно людина широких світових горизонтів» [2].

І. Герета любив людей, цінував приятельство. Про це свідчать вірші-присвяти. Один з них, наприклад, присвячений другу автора від дитячих літ інженерові Юркові Іваницькому, який недавно загинув в автомобільній катастрофі. Передчасно, безглуздо. Вірш цей був написаний на один із днів народження покійного. Інший – присвячений відомому науковцеві та громадсько-політичному діячеві Орестові Добрянському, з яким автор також приятелює все своє життя.

Що стосується інтимної лірики поета, вона настільки незвична, що не вкладається в поняття соціалістичного реалізму, а, отже, не могла потрапити до читача хоч би навіть з цієї причини. Своєрідність її полягає в тому, що вона водночас по-студентськи безпосередня та на диво зріла, притаманна сформованій людині, яка, незважаючи на юний вік, уже встигла перейти кегебістське горнило та перенести біль розлуки з коханою. Тому поряд із запальним оптимізмом і світлою радістю роздумів поета, вловлюємо настрої смутку і навіть розпачу.

Викладені в неординарній філософській манері, на думку доцента Марії Крупи, ці поезії, разом із тим, різні: від простих за формою до складних і навіть важкуватих. Проте і в тих, і в тих струменить непідробне почуття, і ті, і ті залишаються з нами.

Особливою своєрідністю відзначається родинна, так би мовити, лірика поета. Незвичайні за формою, вірші наповнені ніжним спокоєм, чаром різдвяних свят у колі найближчих людей. Вражає силою почуттів поетичне очікування народження сина. Устимко став вічною раною батька: помер вісімнадцятирічним, переживши кагебістські переслідування за створення таємного гуртка із друзів-восьмикласників.

А вірш про лисика-втікача свідчить про те, що поетові під силу найскладніший жанр літератури – казки для дітей. Втративши сина-красеня, пан Ігор дочекався онука, який наповнив його стражденний дім безмірною радістю й глибоким смыслом. Для малого Дениска і складає свої нові казки дід Ігор.

Модерністю мислення, свіжістю сюжетних колізій, загостреністю почуттів, глибинним психологізмом відзначається проза Ігоря Герети. Вона до того ж є актуальною і в наш час, бо торкається наших сьогоднішніх проблем та людей, які продовжують залишатися нашими сучасниками. Хоч, звичайно, є у цих оповіданнях неповторний присмак часу («Воля», «Поховання»).

Письменник зображує людей з оголеними нервами, котрі сприймають катастрофу власних душ («Критерії естетики»), вдається до парадоксального зовні протиставлення людському світові світ тварин (то не нове, але власне). Фактологічна основа більшості оповідань («Заповіт», «Критерії естетики», «Поховання», «Буськи») робить їх загальні концепції дуже конкретними. І що дуже важливо, майже всі оповідання є вбивчим викриттям тогочасного режиму» [2, с.8].

Усе ж І. Герета використовував найменшу можливість для наукової та громадської роботи. Він був одним із фундаторів та автором експозиції музеїв Соломії Крушельницької (1963 р.), Володимира Гнатюка (1969 р.), картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею (тепер – обласний художній музей, 1978 р.), про які друкував у видавництві «Каменярь» нариси та публікації.

Він – засновник музею Леся Курбаса в Старому Скалаті (1987 р.), за який боровся протягом 20-ти років.

Останнім часом працював над створенням музеїв патріарха Йосипа Сліпого в с. Заздрості, політв'язнів у колишніх казематах Тернопільського КДБ, сучасного українського мистецтва. Як археолог, відкрив сотні археологічних пам'яток та вів дослідження майже 20 із них. Одне з найбільших його досягнень – розкопки могильника черняхівської культури III–IV ст. н. е. у Чернелеві-Руському, який має європейське значення, і де почав створення першого археологічного музею. Брав участь у десятках регіональних, всеукраїнських, всесоюзних та міжнародних наукових конференціях із питань археології, історії та мистецтвознавства. У 1980–1981 роках став співавтором 3 академічних монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття та Волині. Він є автором або співавтором історичних нарисів про Теребовлю (1971 р., 1997 р.), Бережани (1979 р., 1989 р.) і Чортків (1985 р.), а також автором видань про художників І. Хворостецького (1978 р.), І. Марчука (1985 р.), Я. Омеляна (1993 р.) і співавтором видання «Художники Тернопільщини». Оpubлікував близько 100 статей в енциклопедіях, збірниках і журналах України, Канади, Росії, Сербії, Словаччини, Польщі та майже 1000 газетних статей і заміток. Його поезії були надруковані в кількох газетах і журналах лише після здобуття Україною самостійності, а в 1997 р. його твори вийшли окремою збіркою під назвою «Скибка неба». Був редактором або рецензентом майже 20 видань Інституту національного відродження України, членом редакцій та редколегій кількох збірників та журналів, вів активну діяльність як голова Тернопільського осередку НТШ.

Значною є громадська діяльність І. П. Герети. Так у 1978 р. він заснував при Тернопільській картинній галереї мистецький клуб «Золотий вересень», який діяв до 1985 року. У 1988 році став співзасновником першої в Тернополі опозиційної газети «Тернове поле» і Товариства української мови, у 1989 році – товариства «Меморіал», у 1991 році – художньої премії імені М. Бойчука та

Інституту національного відродження України, у 1992 році – кафедри українознавства в Тернопільській вищій духовній семінарії імені Йосипа Сліпого, яку благословив сам патріарх УГКЦ кардинал Мирослав-Іван Любачівський. Високо оцінив її роботу один з найбільш заслужених підпільних священиків, ректор семінарії, на сьогоднішній день – митрополит Тернопільсько-Зборівської архієпархії Василь Семенюк [3, с. 12].

У 1989 році обраний членом проводу Тернопільської крайової організації Народного руху України, а згодом увійшов до складу його Великої ради. І. П. Герета був депутатом обласної ради чотирьох скликань. Лауреат літературно-мистецької премії імені братів Лепких та Всеукраїнської премії імені видатного археолога Вікентія Хвойки, заслужений діяч мистецтв України.

За день до смерті Ігор Петрович отримав довічну президентську стипендію за участь у правозахисному русі України.

Помер 5 червня 2002 року в м. Тернополі. Похований у смт Велика Березовиця Тернопільського району [1, с. 12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Герета Ігор. «Велет віри, духу і любові»: бібліогр. Покажчик / уклад. М. Друневич. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 48 с.
2. Герета Ігор. Скибка неба. Тернопіль: Лілея, 1997. 84 с.
3. Герета Олесь. Воскресні звуки. Поезії і пісні. Тернопіль: «Збруч», 1997. 112 с.
4. Хортик Олег. Нарис минувшини селища Велика Березовиця. Тернопіль, 2006. 283 с.
5. <https://uk.wikipedia.org/wiki/...>

УДК 908 (477.84)

Маркевич Тетяна Миколаївна,
головний спеціаліст відділу інформації та
використання документів Державного
архіву Тернопільської області,
м. Тернопіль

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ЛЕСЯ КУРБАСА (ЗА ДОКУМЕНТАМИ І МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Лесь Курбас – одна з найвидатніших постатей українського культурного життя 20-х – початку 30-х років ХХ ст., один із провідних діячів відродження української національної культури. Актор, режисер, педагог, перекладач, реформатор театрального мистецтва, він зумів за короткий час підняти український театр на новий рівень.

У Державному архіві Тернопільської області наявні дотичні документи та матеріали, що розповідають про життєвий і творчий шлях режисера. Серед біографічних матеріалів: метричні записи про народження Романа Курбаса, дядька Леся Курбаса, та метричні записи про народження двох молодших братів Леся Курбаса – Нестора та Корнила.

Роман Курбас зіграв велику роль у формуванні поглядів молодого Леся. За фахом він був правником, у вітчизняну історію ввійшов як державно-політичний діяч періоду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Однак, як пише Петро Гуцал, кандидат історичних наук, Роман Курбас широкому загалу досі не знаний, хоча сповна заслуговує, щоб його ім'я було вписано в історію українських визвольних змагань. Народився він 8 січня 1883 року, про що є запис у метричній книзі церкви села Старий Скалат. Роман був четвертим, наймолодшим сином місцевого пароха Пилипа Курбаса та його дружини Йосипи Григорівни, з дому Аліськевич. Він усього на чотири роки був старшим від свого племінника Олександра-Зенона, тобто Леся, сина брата Степана, отож між обома хлопцями існувало в молодості чимало спільного у поглядах і діяльності. Загалом, з усіх Курбасів саме Роман справив вирішальний вплив на формування життєвих орієнтирів Леся.

Наявні відомості про успішність під час навчання в Тернопільській державній гімназії ім. В. Поля, станом на 1879 рік, батька Леся Курбаса – Степана Курбаса.

На зберіганні в держархіві є відомості про діяльність «Тернопільських театральних вечорів» театру «Березіль», який став вершиною творчості Леся Курбаса, світлини сцен із вистав, афіші, програмки, публікації в газетах і журналах.

Про те, що в будинку «Міщанського братства» (сучасна філармонія) в 1915–1916 роках відбувались вистави «Тернопільських театральних вечорів», свідчить автограф Леся Курбаса в одному з архівних документів (у листуванні з приводу оплати залу). «Я, організатор-директор трупі «Тернопільські театральні вечори», Олександр Степанович Курбас, заявляю, що Чубатому за зал в «Міщанському братстві» оплачено по 15 крб. за вечори, в які грали», – звітував Курбас.

Любомира Бойцун у книзі «Тернопіль у плині літ» пише, що вистави показували тричі на тиждень у «Міщанському братстві» або у кінозалі «Світязь» і «Поділля». Відкрили театральний сезон «Наталкою Полтавкою», прем'єра якої відбулася 18 жовтня 1915 року у кінотеатрі «Світязь» із заздалегідь проданими квитками. Роль Виборного грав сам Лесь Курбас. «Гра акторів своєю правдивістю, як згадують сучасники, підкупила серця публіки і не раз деякі сцени виконувалися на «біс». Після «Наталки Полтавки» Лесь Курбас поставив «Сватання на Гончарівці», далі йшла «Циганка Аза», «Суєта». А згодом на кону з'явилась модерна драматургія – п'єса Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Ведмідь». У березні 1916 року Лесь Курбас залишає Тернопіль і на запрошення М. Садовського їде до Києва. Функції директора перебирає на себе Микола Бенцаль.

У документах фонду «Тернопільське воєводське управління» в одній із справ зберігся номер львівської газети «Діло» від 10 грудня 1933 року. У ньому вміщено повідомлення «Глум над театром». «Відомий український театр «Березіль» у Харкові, не вважаючи на свій ідеологічно-лівий та мистецько-експериментальний характер, діждався теж марки «контрреволюційної». Основник і довголітній артистичний керманіч того театру Лесь Курбас попав у

неласку і його доля нині невідома (мабуть, його кудись вивезли); не поміг йому найвищий почесний титул «народного артиста Республіки», – читаємо в повідомленні.

З архівно-слідчою справою Леся Курбаса можна ознайомитись, прочитавши статтю вміщену в «Студіях з архівної справи та документознавства».

Також наявні матеріали про вшанування пам'яті Леся Курбаса. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України № 367 від 21 грудня 1991 року «Про скасування постанови Ради Народних Комісарів УСРР від 17 грудня 1933 року «Про позбавлення Леся Курбаса звання народного артиста УРСР».

На зберіганні в науково-довідковій бібліотеці держархіву є книги: Юрія Бобошко «Режисер Лесь Курбас», Неллі Корнієнко «Лесь Курбас: репетиція майбутнього», «Курбасівські читання: науковий вісник. До 120-річчя від дня народження Леся Курбаса: історія, теорія, критика», Ольги Васишин «Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса. Нарис-путівник», а також афіші Львівського академічного театру імені Леся Курбаса.

Львівський академічний театр імені Леся Курбаса був створений у 1988 році Володимиром Кучинським та групою молодих акторів, котрі, як і видатний український режисер Лесь Курбас зі своїми колегами у 1918 році, відчули потребу «...вернутися прямо до себе, ...сказати щось нове, тому, і тільки тому, створити театр». Від часу свого заснування Театр імені Леся Курбаса переріс в один із найбільш відомих театральних колективів як в Україні, так і за її межами. Вистави театру здобули високі нагороди на численних міжнародних театральних фестивалях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 53, оп. 1, спр. 36, арк. 175зв.
2. ДАТО, ф. 322, оп. 1, спр. 186, арк. 14.
3. ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 306, арк. 12зв., 39.
4. ДАТО, ф. 487, оп. 1, спр. 392, арк. 200зв.
5. Бобошко Ю. Режисер Лесь Курбас. К., 1987. 197 с.

6. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки. Тернопіль, 2003. 392 с.
7. Василюшин О. Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса. Нарис-путівник. Т., 2007. 82 с.
8. Гуцал П. Державник з родини Курбасів. *Вільне життя*. 2006. 23 грудня.
9. Миленка Г. Архівно-слідча справа Леся Курбаса. *Студії з архівної справи та документознавства*. К., 1998. Т. 3. С. 166–170.

УДК 37.034:004.738.5

Мартинів Марія Андріївна,
в. о. завідувача відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

НЕТИКЕТ ЯК ОСНОВА ВІРТУАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

*В епоху спорту і синтетики
людей велика ряснота.
Нехай тендітні пальці етикет
торкнуться вам серце і вуста.
Ліна Костенко*

Актуальність теми продиктована новими формами взаємодії із суб'єктами навчання – учнями, а саме через онлайн-комунікативний простір та інструментарій дистанційного навчання. Сучасні реалії життя диктують нові вимоги до діяльності працівника закладу освіти. Дистанційне навчання, яке стало масовим явищем для всіх у зв'язку з COVID – 19, спонукало переосмислити всі відомі форми навчання та вдосконалення віртуального комунікування.

Відомо, що **нетикет** (неологізм, є злиттям слів «мережа» (англ. *net*) і «етикет») – правила поведінки, спілкування в Мережі, традиції і культура Інтернет-співтовариства, яких дотримується більшість [5]. Одним, із чим стикається працівник закладу освіти на етапі організації дистанційного

навчання, є онлайн-комунікація з об'єктами навчання. Проте на практиці виникає і ряд несподіванок. Так, вчителі потрапляють у незручні ситуації, коли у чатах батьки чи учні кидають різні меми та карикатури, які висміюють школу або дистанційне навчання, недоречні анекдоти. У таких ситуація постає питання етики комунікування. Можна це все перевести на жарт і, похваливши почуття гумору батьків, наголосити, що таке в чатах класу не можна друкувати. Для класу на батьківських зборах проговорити абетку «нетикету» як правила спілкування в інтернеті.

Пророком електронної комунікації вважається канадський професор Маршал Маклюен, який виділив, залежно від домінування засобів масової комунікації, чотири епохи історії людства: епоха «дописьмового варварства»; епоха «писемної кодифікації»; епоха Гутенберга або «типографська ера»; сучасна епоха – епоха синтезу «людини слухаючої» та «людини, яка дивиться» [4, с. 3–5]. На сьогодні вироблено 10 правил хорошого тону спілкування у соціальній мережі, які стають все більш актуальними, адже віртуальне життя стає масовим та повсякденним явищем. А за словами Грабар Н. Г., «Дистанційна освіта стала породженням віртуалізації соціально-комунікаційного процесу. Вона вже є невід'ємною частиною сучасного навчання, яке передбачає обов'язковий зворотний зв'язок. Її особливістю визнано здійснення зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу, до того ж, в міжособистісному спілкуванні процес обміну інформацією ніби подвоюється і, крім змістового навантаження, несе в собі від реципієнта до комунікатора відомості про те, як реципієнт сприймає й оцінює поведінку комунікатора. Адекватність сприйняття інформації залежить від багатьох причин, найважливішою з яких є наявність або відсутність у процесі діалогу комунікативних бар'єрів» [2]. У такий спосіб дослідниця підкреслює важливість зберігання еталону освіченості педагога і спонукає до переосмислення численних нарікань і дискусій на тему особистої переписки з учасниками освітнього процесу.

Найпоширенішими правилами нетикету є:

1. Ви спілкуєтеся з людиною.
2. Дотримуйтеся тих самих правил поведінки, що і в реальному житті.
3. Зберігайте особистість.
4. Допмагайте іншим там, де Ви спроможні це зробити.
5. Не втручайтесь у конфлікти і не допускайте їх.
6. Пам'ятайте про безпеку.
7. Поважайте право на приватне листування.
8. Пам'ятайте про авторське право.
9. Не зловживайте своїми можливостями.
10. Вчіться пробачати помилки іншим [1].

В основному, коли характеризувати спілкування на «відстані» (через інтернет-комунікації), важливо зрозуміти психологічні особливості явища. Якщо в живу між учасниками розмови немає допоміжних перепон, і спілкування відбувається за схемою «людина – людина», то у дистанційній формі появляється у цій конструкції «людина – комп'ютер – людина». Існують такі відомі факти сприйняття людиною виступаючого: на 7% – слова, на 38% – тон голосу та інтонація, 55% – мова тіла (постава, міміка, погляд, жести) і зовнішній вигляд виступаючого [3]. У дистанційному спілкуванні, зазвичай, передаються тільки слова, тон та інтонація голосу, а зовнішній вигляд із мовою жестів, що є лівовою частиною враження аудиторії, вилучається. Тобто, тільки тоді слухач дає оцінку, коли прослухав інформацію. Чи не є втрата живої візуалізації поясненням несерйозно сприйняття доповідача?

Отже, проблема етикету віртуального спілкування в контексті дистанційного навчання загостило питання норм сучасного спілкування. Сьогодні суспільство дає виклик педагогіці, з'явилося таке нове поле дослідження, як дистанційне навчання. Безкультур'я, нетактовність і відсутність етичних норм у віртуальному спілкуванні породжене вилученням, як вище зазначалося, живого об'єкта спілкування. Об'єктом комунікації стає

неживий предмет, у якому відсутня душа або, точніше, наявні викривлені частинки душі. З екранів моніторів комп'ютерів, планшетів, мобільних телефонів, промовляє людина за допомогою тексту, відео, аудіо. Коли здобувач освіти ставить на паузу подачу інформації, він може проговорити вголос ті чи інші думки, але це не образить, так би мовити, планшет, не почує зворотного зв'язку лектора. Присутність бар'єра у спілкуванні викликало проблему, тому необхідно на сьогодні виховувати культуру спілкування в Інтернеті молодого покоління. Також наголошуємо, що норми культури міжособистісного спілкування потрібно виховувати і прищеплювати з дитинства, плекати з ранніх років нетикет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка з нетикету. URL: <http://netiketka.4uth.gov.ua/home/rules-of-netiquette>
2. Грабар Н. Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. URL: file:///D:/downlad/bdi_2012_3-4_13.pdf
3. Киричок І. І. Шляхи формування умінь публічного виступу майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні навчальними закладами: збірник матеріалів I регіональної науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Тернопіль, 2017. С. 49–51.
4. Кулик Є. В., Бартош О. М. Культура віртуального спілкування. ДЗ «Держ. Б-ка України для юнацтва». К., 2010. 65 с.
5. Словничок нових термінів. URL: http://www.rdobd.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=52:-doc&catid=34:bibl&Itemid=57

УДК 94 (477)

Мигуля Вікторія Валеріївна,
магістр дошкільної освіти, організатор
дошкільної освіти, вихователь дітей
дошкільного віку, вихователь
Гейківського дошкільного навчального
закладу (ясла-садок) «Теремок»
загального розвитку Криворізької
районної ради Дніпропетровської області

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК**

***Анотація:** Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення – формуванню основ патріотичного виховання у дітей дошкільного віку. У статті визначається роль українських народних прислів'їв та приказок у вихованні дошкільників як одного з дієвих засобів формування в них патріотичних почуттів.*

***Ключові слова:** патріотизм, патріотичне виховання, прислів'я та приказки, усна народна творчість, дошкільники, народні звичаї, традиції.*

Вступ. Протягом багатьох століть наш народ бореться за свою культуру, за свою незалежність, за своє право бути народом, який має власну мову, власну територію мешкання, власний історико-культурний досвід, національний характер і ментальність. Події останніх років в Україні засвідчили, що саме сьогодні патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. Формування патріотизму на сучасному етапі є фундаментом і опорою суспільного й державного устрою та запорукою ефективності функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів. Важливим напрямом патріотичного виховання є залучення до усної народної творчості, зокрема прислів'їв та приказок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням патріотичного виховання дітей дошкільного віку присвятили свої дослідження Л. Артемова, А. Богуш, А. Виноградова, Н. Гавриш, Н. Лисенко, Л. Лохвицька, Т. Поніманська, К. Ушинський та ін. Дані роботи висвітлюють теоретичні засади, зміст і методику ознайомлення дітей з українською національною культурою, літературою, мистецтвом; розкривають методичні прийоми ознайомлення дітей з державними та національними символами, побутом, святами, звичаями, обрядами, іграми, народним промислом. Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. Його мета –

забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу».

У сучасній вітчизняній педагогічній науці різні аспекти патріотичного виховання розробляли І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші. За останні роки ця проблема досліджувалася в дисертаційних роботах Т. Гавлітіної, В. Коваля, О. Коркішко та інших. Виховна робота з формування патріотичних почуттів у дошкільників має величезне значення. Це пов'язане, насамперед, із тим, що сучасному суспільству необхідна людина, яка любить і знає свою Батьківщину, її унікальність й особливості.

Мета – розкрити важливість формування основ патріотичного виховання у дошкільників засобами приказок та прислів'їв, виявити можливості використання народних прислів'їв в патріотичному вихованні дітей шостого року життя, дослідити педагогічні умови, що сприяють їх введенню в педагогічний процес дошкільного закладу.

Виклад основного матеріалу. Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Метою патріотичного виховання є формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття любові до власної землі, родини, держави, пошани до видатних історичних діячів, готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків [6].

Дошкільний вік – це найважливіший період становлення особистості, бо саме у цей час закладаються передумови громадянських якостей, формуються уявлення дітей про людину, суспільство і культуру. Це період, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ [5].

К. Ушинський підкреслив, що «... виховання, якщо воно не хоче бути безсилим, має бути народним». І, бачачи в фольклорних творах національну самобутність народу, ми черпаємо багатий матеріал для виховання любові до Батьківщини [8]. В усній народній творчості, як ніде, збереглися риси

українського національного характеру: уявлення про добро, зло, красу, правду, хоробрість, шанобливе ставлення до праці, захоплення майстерністю людських рук. Важливе місце в народній педагогіці займають прислів'я і приказки. Українські прислів'я – крилата мудрість народу. Навряд чи знайдеться така людина, яка не користується мудрими висловами. Недарма кажуть: «Без кута будинок не будується, без прислів'я мова не мовиться» [7]. Прислів'я для нас – своєрідний підручник життя. Вони вчать, якими повинні бути люди у праці, в любові та дружбі, у відносинах з іншими людьми. Мудрі прислів'я допомагають оцінювати свої вчинки та дії інших людей.

Починаючи роботу з патріотичного виховання, педагог повинен сам добре знати природні, культурні, соціальні особливості краю. Особливу увагу у прислів'ях та приказках приділяється темі любові до Батьківщини: «Один у полі не воїн», «Для Батьківщини своєї ні сил, ні життя не шкодуй». Відбираючи прислів'я про Батьківщину, треба враховувати, щоб вони були доступними розумінню дітей дошкільного віку. Знання про Батьківщину святі для українського народу. Це не просто відомості, це істини. У бесіді прислів'я характеризують значимість Батьківщини для людини: «На чужині і собака горює».

Прислів'я закликають людину жити в тому місці, де народився, любити і захищати це місце. Почуття любові до Батьківщини починається у дитини з прихильності до будинку, до міста. Поглиблення патріотичних почуттів тісно пов'язане з формуванням уявлень про рідний край. Людина, виїхавши з рідних місць, згадує їх із теплом, із гордістю розповідає про красу і багатство рідного краю. Цей вислів глибокої прихильності та любові до всього, що з ранніх років увійшло в серце як найдорожче: «Всякому мила своя сторона».

Спостереження за роботою педагогів свідчать про те, що практики не надають прислів'ям належного значення, не використовують їх як один із дієвих виховних засобів. Однією з причин цього є недостатнє знання вихователями ряду прислів'їв патріотичного змісту. А як відомо, ці засоби

викликають у дошкільнят позитивні емоції, мають властивість впливати на емоційну сферу, несуть у собі пізнавальне і виховне значення. Це і спонукало нас дослідити проблему використання прислів'їв патріотичного змісту в освітньому процесі ЗДО.

Дослідження проводилося поетапно:

На першому етапі було виявлено місце прислів'їв та приказок в освітньому процесі, умови введення їх у педагогічний процес .

На другому етапі педагогічного експерименту були вивчені особливості розуміння прислів'їв патріотичного змісту дітьми старшого дошкільного віку.

На третьому етапі були розроблені вимоги до відбору народних прислів'їв, відібрані прислів'я патріотичного змісту та намічені шляхи їх введення в педагогічний процес експериментальних груп.

На останньому – формуючому етапі дослідження, перевірялися дієвість і доцільність використання відібраних прислів'їв для виховної роботи з дітьми старшої групи ЗДО, організовувалися контрольні-перевірочні ситуації, які природно мали місце в житті та діяльності дитини. Наші вихованці виявляли знання, проявляли почуття, ставлення до пізнаваного і один до одного, на розвиток яких, поряд із іншими педагогічними засобами, впливали прислів'я та приказки.

Висновки. Отже, основи патріотичного виховання мають бути сформовані в дошкільному віці, адже вони визначають подальше життя дитини, її моральний розвиток загалом. Саме в цьому віці у дітей закладаються риси майбутньої особистості, формується самосвідомість та світосприймання. Дієвим засобом, за допомогою якого можна успішно вирішувати питання щодо формування патріотичних почуттів, національної гідності, гордості, самоповаги, самодостатності, є джерела усної народної творчості, а саме прислів'я та приказки. Ефективними формами і методами є використання прислів'їв та приказок під час спеціальної організованої діяльності та в повсякденному житті під час спостережень, ігор та інше; як результат успішної роботи діти будуть

використовувати ці влучні вислови під час самостійних ігор та в повсякденному спілкуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Науковий керівник: А. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. К.: Либідь, 2006. 271 с.
3. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. К.: Вища школа, 1994. С. 264–265.
4. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
5. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні / ук. ред. О. Л. Кононко. К.: Знання, 2003. С. 15–22.
6. Назаренко К. В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку. К.: Радянська школа, 1979. 167 с.
7. Народні перлини для маленької дитини / Упор. О. Яловська. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 373 с.
8. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Т. 1. К.: Рад шк., 1983. С. 82–102.
9. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академвидав, 2006. 456 с.

УДК 908 (478)

Мудрик Лілія Євгенівна,
методист центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЦІННОСТІ РОДИННИХ ТРАДИЦІЙ І ВИХОВАННЯ В ЖИТТІ РОМАНА ШУХЕВИЧА

Українська сім'я є першою школою національного виховання, світлицею моральних чеснот, формування пошани до рідної мови, народних звичаїв.

Головна мета сімейного виховання – сформувати справжню людину, наділену найкращими людськими якостями: високоморальну, здорову тілом і душею, сильну розумом.

Життя великих революціонерів звичайно сповите заслоною таємничості. Із перспективи багатьох років суспільство дізнається про життя і боротьбу великих лицарів національної революції та з пошаною схиляє голови перед їх величчю.

Таким великим національним героєм і провідником революційної боротьби в Україні був генерал-хорунжий Роман Шухевич – Тарас Чупринка, Голова Проводу Організації Українських Націоналістів. Рід Шухевичів належить до давніх, заслужених священицьких українських родин, відомих ще з XVIII ст. Шухевичі відігравали важливу роль у національно-культурному й політичному житті Галичини протягом XIX–XX ст.

З роду Шухевичів вийшла велика когорта видатних діячів: священиків, учителів, науковців, співаків, музикантів, юристів (*див. фото 1*).

Роман Шухевич був, як казали на Галичині, з доброї родини, яка шанувала традиції, могла похвалитися відомими особистостями, яких поважали в суспільстві [8, с. 15–18].

Фото 1. Родина Романа Шухевича

Прапрадідом Романа Шухевича був отець Микола Шухевич, сільський парох села Раківці, що над рікою Дністер у Городенківському повіті. Прадідом був отець Йосип Шухевич (1816–1870), парох у селі Тишківцях Городенківського повіту.

Дідом Романа був Володимир Шухевич (1849–1915) – видатний громадсько-політичний діяч, педагог, учений-етнограф, дійсний член Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, публіцист, автор монументальної 5-томної монографії «Гуцульщина» та багатьох наукових праць. А бабусею Романа була дружина Володимира Герміна Шухевич (1852–1939) – видатна громадсько-культурна діячка, організатор жіночого руху й жіночих товариств у Галичині.

Мати Романа, Євгенія (1883–1956), походила зі священницької родини, з дому отця Стоцького, пароха у с. Оглядіві Радехівського повіту. Вона була культурно-просвітянською діячкою на Радехівщині. Удома пильно оберігала давні традиції священницьких родин, була глибоко релігійна й у такому дусі виховала своїх дітей.

Батько – Осип-Зенон Шухевич, суддя, під час проголошення ЗУНР став політичним комісаром на Львівщині (*див. фото 2*).

Фото 2. Батьки Романа

Аристократичний рід Шухевичів став найкращою селекцією для формування його представників. Домашнє виховання, освіта в

найпрестижніших і доступних для того часу навчальних закладах, відкритість до кращих досягнень європейської культури вплинули на формування багатьох із роду Шухевичів. Роман Шухевич став чи не найобдарованішим із свого давнього роду. Однак таланти свої, завдячені досвіду попередніх поколінь предків, він повністю підпорядкував справі національного визволення і державного відродження України [9, с. 7–10].

Зі спогадів про дитинство і юність Романа Шухевича можна зробити висновок, що виховувався він на патріотичних та гуманістичних традиціях свого роду. Одразу зазначимо, що в своєму житті Р. Шухевич великою мірою керувався саме морально-релігійними принципами. Від своїх батьків Роман Шухевич перейняв сильну віру в Бога. Він був зразковим практикуючим християнином, у якому трійця основних християнських чеснот в'язалася у таку низку: віра в Бога, любов до Батьківщини, надія на визволення рідного народу з вікової неволі [8, с. 10–12]. Завжди мав при собі натільний медальйон із зображенням Матері Божої. Роман Шухевич був релігійною людиною, щодня молився. Толерантно ставився до всіх українських вірувань і церков, а також до невіруючих.

У церкві під час Літургії був зосереджено зайнятий відправою. Ніхто ніколи не бачив його, щоби Він в церкві під час Богослуження розмовляв із товаришами чи поводився невідповідно. Роман Шухевич відзначався великим тактом та високою особистою культурою [8, с. 61].

На формування особистості і світогляду Р. Шухевича великий вплив мали родинні традиції, а також тогочасна міжвоєнна дійсність. Як згадували пізніше його товариші по навчанню, Р. Шухевич із друзями часто відвідували львівські музеї, особливо захоплюючись історією та образотворчим мистецтвом. Він брав участь в історичних походах вулицями Львова та його околицями, зокрема до Чортової Скелі, що стала місцем пластового таборування.

Тепер, у комфорті й затишку, багато істориків і політиків можуть аналізувати діяльність цієї людини, мудрувати, чи правильно він чинив і чи не

варто було б дещо чинити по-іншому, але хотілося б, щоб насамперед усі виходили із розуміння того, що керувало цим героїчним, цілеспрямованим і нескореним діячем. А керувала ним надзвичайна, всепоглинаюча любов до України. Ця любов перемагала все, всі його людські уподобання, почуття й потреби. Щоб краще збагнути всю самопожертву, яку поклав Роман Шухевич на вівтар любові до свого народу, пригляньмося до його особистих якостей. Знаємо від близьких до нього людей, що був дуже інтелігентним, товариським, веселим і шляхетним у ставленні до людей. Саме задля порятунку інших Роман Шухевич та інші українські революціонери брали гріх на свою душу, переступаючи заповідь «Не убий».

А яким важким для Романа Шухевича було пожертвування своїм родинним щастям. Він дуже любив свою дружину і дітей, та любов до України була вищою. Це лише Богові відомо, що мусив відчувати він, живучи віддалено від них, довідавшись про арешт дружини та поміщення дітей в інтернати (*див фото 3, 4*).

Фото 3, 4. Сім'я Романа Шухевича

Свою батьківську любов виливав на всіх дітей, що траплялися на його бойовому шляху. Зворушливими є спогади його зв'язкових Ольги Ільків і Любомира Полюги про те, як провідник няньчив, носив на руках маленьку

доню Ольги Ільків, перебуваючи на конспіративній хаті в Княгиничах. Також є безліч спогадів про чуйність і людяність Романа Шухевича, про його повагу до інших та скромність, невибагливість щодо власної персони. Ніколи не допускав, щоб йому подали якусь кращу страву, ніж рядовим бійцям, зате не соромився сісти чистити картоплю для загального обіду чи взятися за будь-яку побутову роботу. Ніколи повстанці не почули від нього якогось брутального слова, з великою повагою ставився до всіх, а особливо до жінок [1]. До своїх зв'язкових звертався шанобливо і завжди на «ви». Про це розповіла Дарія Гусяк (псевдо «Нуся»), яку саме це вберегло від однієї з провокацій. Їй показали записку нібито від провідника, де було написано приблизно таке: «Нусю, вже все викрито, вже можеш розповідати». І хоч почерк був нібито Шухевича, але це звертання «на ти», якого ніколи не допускав провідник, впевнило її, що не він це писав [2].

Свою довіру до нього люди почали висловлювати відразу, як лише довідувалися про його призначення стати провідником. Вияви таких переконань залишилися навіть у колядці:

*Нова радість стала, яка не бувала,
Бо УПА на командира «Чупринку» дістала.
Просим Тя, Ісусе, щодня, щогодини:
Поможи му окупантів вигнати з України
Хлопці-українці, до УПА вступаєте,
Що «Чупринка» вам накаже, славно виконайте.
Хлопці врадувались, зброю добували,
Тисячами до куренів «Чупринки» вступали... (див. фото 5)*

УПА під проводом генерала Р. Шухевича-Т. Чупринки віддала себе під опіку Божої Матері. Рано і ввечері воїни УПА зверталися до Бога з гарячою молитвою, просили в Нього дати їм силу і витривалість перемогти найбільших у світі варварів-безбожників. Такими були воїни генерала Шухевича-Чупринки

та джерело їх моральної сили вести боротьбу за волю нації і людини, щоб здобути перемогу або по-геройськи загинути.

Фото 5. Роман Шухевич

Із родинного вогнища Роман-Тарас виніс найяскравіший жар любові та прив'язання до свого рідного, великий такт супроти інших, вмільсть жити у згоді і шанувати погляди інших.

Сімейні традиції – це саме те, чого так не вистачає сучасним дітям, що часто не знають «ні роду, ні племені». Піднімаймо питання важливості сім'ї і сімейних цінностей!

Збереження родинних цінностей сприяє збереженню норм моралі, порозумінню та духовному єднанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобкова С. «Грав на фортепіано, співав малечі колискові...»: штрихи до портрета головнокомандувача УПА Романа Шухевича від його охоронця Любомира Полюги. *Високий Замок*. 2015. № 14. С. 6.
2. Дарія Гусак. Якою людиною був Роман Шухевич? URL: <http://shukh.org.ua/uk/spogadi/123-nusja.html>
3. Дем'ян Григорій. Головний командир УПА, генерал-хорунжий «Тарас Чупринка». URL: <http://shukh.org.ua/uk/statti/112-demjan-grigorij-golovnij-komandir-upa-general-horunzhij-taras-chuprinka.htm>
4. Ісаюк О. Роман Шухевич. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. 255 с.
5. Кук Василь. Генерал-хорунжий Роман Шухевич – Головний Командир Української Повстанської Армії. Львів. Видавництво «Мс», 2005. 87 с.

6. Історія одного покоління. *Літопис УПА*. Т. 45. Генерал Роман Шухевич-«Тарас Чупринка» Головний Командир УПА. Торонто-Львів, 2007. 343 с.
7. Роман Шухевич: з минулого в сучасне: зб. статей / упоряд. Б. Гордасевич. Львів: Тріада плюс, 2011. 440 с.
8. Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини / Упоряд. і відп. ред. Андрій Сова. Центр незалежних студій. Львів: Априорі, 2019. 816 с.
9. Роман Шухевич: «Це був наказ мого серця!»: Бібліографічний покажчик / Терноп. обл. універс. наук. б-ка; Уклад.: В. Чупрова, Л. Оленич. Т.: Підручники і посібники, 2007. 144 с.

УДК 351.755.61-027.63:929(477)«1917/1921»

Петриченко Катерина Вікторівна,
молодший науковий співробітник
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

ЗАКОРДОННІ ПАСПОРТИ ДІЯЧІВ УНР ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЇХНІХ БІОГРАФІЙ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню закордонних паспортів діячів Української Народної Республіки (УНР) як джерела дослідження їхніх біографій. Велику увагу приділено розкриттю структурних частин документа, пов'язаних із характеристикою особи. Крім того, автором подані приклади закордонних паспортів безпосередніх учасників подій.

Під час Української революції (1917–1921 рр.) з'являється новий пласт документів, що відіграють значну роль у дослідженні біографій діячів даного періоду. Серед них вагоме місце належить закордонному паспорту громадянина Української Народної Республіки (УНР). Часовими межами його існування є листопад 1917–1924 рр.: від пропозиції про його запровадження генеральним секретарем Олександром Шульгіним (28 листопада 1917 р.) [7, с. 29] і до закриття останніх дипломатичних місій, що його видавали (в середині 1924 р.) [6, с. 253].

Необхідним і важливим етапом дослідження життя особи є відбір бази джерел, адекватних меті дослідження, за допомогою яких дослідник отримує всебічну персонологічну та соціальну інформацію про особу. Одним із таких джерел виступає закордонний паспорт громадянина УНР. Цей документ належить до документів *особистого* походження – таких, що утворились упродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності фізичної особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклались у їхніх особистих архівах [5, с. 5].

Питанню українського закордонного паспорта мало приділено уваги в сучасних дослідженнях. Існують лише поодинокі праці, в яких представлені зразки українських закордонних паспортів Української революції, однак представлені вони лише як ілюстративний матеріал [1, с. 75, 205; 4, с. 168–169, 242–243, 245, 247, 253]. У зв'язку з цим *метою статті* є показати значення закордонного паспорта як одного із важливих джерел дослідження біографій діячів УНР.

За часи Української революції сформувалось кілька сфер використання закордонного українського паспорта. По-перше, його потрібно розглядати через зовнішню політику, зокрема через дипломатичні відносини, які встановлював уряд УНР з іншими країнами. По-друге, важливе значення мали і приватні переміщення населення, так звана побутова сфера його використання. Існувало чимало причин на те: виїзд на навчання, на лікування, з'єднання з родиною, за кордон (наприклад, євреїв до Палестини) тощо.

У зв'язку з особливостями діяльності паспорти поділялися на дипломатичні та звичайні закордонні. Перші належали фахівцям, що працювали у сфері дипломатії та їхнім сім'ям, а також особам, котрі виїжджали за кордон із дипломатичними дорученнями. Звичайний паспорт міг отримати будь-хто, хто планував виїхати до іншої держави, але за наявності громадянства УНР.

Закордонні паспорти періоду Української революції можна безперечно вважати одним із вагомих джерел до вивчення біографії осіб, яким вони належали, оскільки містять чимало даних про власника документа: 1) інформація про місце і дату народження; 2) портретні дані – опис кольору очей, волосся, зросту, форми обличчя; 3) професія; 4) інформація про сім'ю – дружину, дітей, батьків); 5) автограф (підпис) власника документа; 6) дати виїзду і в'їзду особи з або на дану територію; 7) мета виїзду; 8) часом містяться дані про віросповідання; 9) специфічні нюанси зовнішності (наявність бороди, каліцтв, татуювань тощо); 10) візи, що показували географію переміщення особи.

Важливим елементом паспорта є присутність фотографії особи, що є не менш важливою його характеристикою поряд із фактами біографії. Це є важливим доповненням до описового портрета, бо дослідникові надається можливість побачити зовнішній вигляд власника документа в певний період його життя. Крім того, паспорти містили національну символіку Української Народної Республіки (тризуб) або Західноукраїнської Народної Республіки (на фоні тризуба було зображення лева у короні, що підіймається вгору), чим відрізняли своїх власників на міжнародній арені як представників певної території і громадянської приналежності.

Власників закордонних паспортів можна поділити за приналежністю їх до відповідних сфер діяльності: дипломати, представники державної влади, військові діячі, творча інтелігенція – науковці, викладачі, митці, та паспорти звичайних людей – працівників робочих спеціальностей, селян, безробітних.

Розглянемо детальніше закордонні паспорти УНР на прикладах. Скажімо, завдяки дипломатичному паспортові радника Надзвичайної дипломатичної місії УНР до Сполучених Держав Північної Америки від 7 квітня 1920 р. *Юліана Бачинського* ми дізнаємось, що він народився у 1871 р., мав середній зріст, світле волосся, нормальне обличчя та сиві очі [9, арк. 191–192 зв.].

В іншому дипломатичному паспорті № 1455, що був виданий 10 жовтня 1919 р. у Відні та належав відомому історику *Михайлові Грушевському*, відзначалося, що «професор, доктор Михайло Грушевський їде до Швейцарії, Англії і Голландії в цілях наукових і видавничих». У документі вказано, що власник мав сиве волосся та сірі очі, нормальне лице та постать. Крім того, там міститься фото М. С. Грушевського та його підпис [3].

Із закордонного паспорта *Сергія Шемета* дізнаємось, що він народився 6 червня 1875 р. у Лубнах на Полтавщині, мав середній зріст, русяве волосся, карі очі, мав посаду інженера-технолога. Документ був виданий консульським відділом Посольства УНР у Відні 4 січня 1921 р. та містив власний підпис власника [10, арк. 326–340 зв.].

15 листопада 1920 р. було видано закордонний паспорт визначному графіку та маляру *Павлові Ковжуну*. Завдяки документу ми дізнаємось, що народився він у с. Костюшки Овручського повіту 3 жовтня 1896 р., мав 24 роки. Був артистом-малярем, мав середню постать, карі очі та овальне обличчя, був темним шатеном. Важливою інформацією про особу є також те, що автор документа був православної віри. З особливих прикмет – родимі відзнаки на лівій руці [8, арк. 41–42].

До паспортів військових діячів належить закордонний паспорт *Пилипа Деркача*. Виданий він був 5 листопада 1920 р. у Відні урядом пашпортовим Української Народної Республіки. У ньому містяться власноручний підпис і фото П. Деркача. Цікавим додатком до зовнішності є інформація про відсутність руки у власника документа [2].

Щодо даних про сімейний стан, то у деяких паспортах зазначені також батьки, дружина та діти. Наприклад, паспорт, виданий правнику *Андрію Аполоновичу Гриневичу*, містить інформацію про його дружину Віру. У ньому є також фото обох членів подружжя [8, арк. 21–22]. У закордонному паспорті громадянина Західноукраїнської Народної Республіки автотехніка *Лисюка Каленика*, який народився 1887 р. у Жмеринці, вписані ще троє членів сім'ї:

дружина Зінаїда віком 25 років, а також 2 дітей – Петра 4-х років та Володимира 4 місяців. Про дружину відомо з документа, що вона була домогосподаркою, мала сині очі та темне волосся, середню постать та подовжене лице. У паспорті також збереглося фото сім'ї [10, арк. 244–253].

Отже, закордонні паспорти громадян УНР є одним із актуальних джерел особистого походження для вивчення біографії. Завдяки цим документам можливе відкриття нових імен і розширення даних про життя та діяльність людей різних портретних особливостей, професій, походження, регіонів, релігійної та сімейної приналежностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Західноукраїнська Народна Республіка в документах і матеріалах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка: альбом-каталог /упоряд. Ю. Лисий, М. Ільків-Свидницький. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 252 с.
2. КЗ ЛОР ЛІМ (Комунальний заклад Львівської обласної ради «Львівський історичний музей»). Інвентарна книга фондової групи «Архів», 1997–2000. Т. 24. № арх. 16040. Паспорт закордонний Пилипа Деркача, 1920 р.
3. НМІУ (Національний музей історії України. РД-11734. Паспорт дипломатичний Михайла Грушевського (№ 1455), виданий Посольством УНР у м. Відні.
4. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів: Манускрипт-Львів, 2013. 400с.
5. Робота з документами особового походження: Методичний посібник. Київ, 2009. 284 с.
6. Трембіцький В. Останні дипломатичні представництва Української Народної Республіки (1920–1923). *Календар Союзу українців-католиків Америки «Провидіння» на рік Божий 1982*. Філадельфія, 1981. С. 253–296.
7. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. Київ, 1996. Т. 1. 589 с.
8. ЦДАВО України. Ф. 1092. О. 2. С. 826. 114 с.
9. ЦДАВО України. Ф. 3696. О. 2. С. 170. 298 с.
10. ЦДАВО України. Ф. 4440. О. 1. С. 43. 393 с.

УДК 37. 013

Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Здійснення завдань реформи освіти, яка ґрунтується на Концепції Нової української школи, передбачає створення безпечних і дружніх для учасників освітнього процесу середовищ: освітнього, інформаційного, наукового тощо. Для успішної реалізації освітньої реформи важливе значення має забезпечення системи освіти відповідними кадрами. Концепція НУШ акцентує увагу на необхідності належної мотивації учителя та його відповідального ставлення щодо власного професійного зростання. З метою створення умов для творчого пошуку, професійного поступу педагога, вільного вибору ним методів і технологій навчання, включення та обсягів використання навчального матеріалу учителем, застосування різних форм освітньої роботи та ін. запроваджується автономія освітнього закладу, керівництво якого отримує додаткові інструменти і щодо джерел фінансування, розподілу та використання коштів, і щодо ухвалення навчальних планів та програм тощо. Зрозуміло, що при цьому обов'язковою умовою залишається дотримання Державних стандартів освіти в Україні. Та чи готові освітні заклади брати на себе таку відповідальність? Можемо стверджувати, що частина їх готова. Насамперед, це стосується тих освітніх закладів, де керівництво має відповідний рівень фахової підготовки, психологічне налаштування, виявляє спроможність і здатність до якісного вирішення кадрових питань, формування дружнього до здобувачів освіти освітнього середовища тощо. Значною мірою, успіх залежить від спільних зусиль усіх учасників освітнього процесу, зокрема й високого рівня свідомості, професійності педагогічних та керівних кадрів освіти.

Однією з важливих умов успішного досягнення зазначених якостей освітян є неухильне дотримання ними вимог академічної доброчесності. Сьогодні система післядипломної педагогічної освіти надає всім педагогічним і керівним працівникам системи освіти можливість отримати кваліфіковану

допомогу у підвищенні професійної майстерності, зокрема із застосуванням ефективних традиційних та сучасних технологій навчання. В умовах карантинних заходів, викликаних поширенням COVID 19, гостро окреслилася потреба в організації дистанційного навчання із здобувачами освіти в усіх закладах, незалежно від рівня акредитації останніх. В інститутах післядипломної педагогічної освіти України вже багато років поспіль значна увага приділяється питанням підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів системи освіти в напрямку застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. Проте ефект застосування згаданих технологій у повсякденній практиці освітніх закладів залишався невисоким. Спроби організації та налагодження дистанційного навчання в умовах карантину продемонстрували реальний рівень володіння цими технологіями та стан матеріально-технічного, нормативного, методичного забезпечення учасників освітнього процесу. Сьогодні, за нашими спостереженнями, питання використання сучасних інформаційних технологій, індивідуалізації процесу навчання набули надзвичайної актуальності. Внаслідок цього зростає попит на освітні послуги з формування необхідних ІКТ-компетенцій, які надають педагогам і керівникам освітніх закладів ОШО. З іншого боку, зростає необхідність корегування навчання здобувачів освіти в напрямку формування їх компетенцій щодо використання ІКТ-технологій та наявного у сім'ях апаратного забезпечення, необхідного для успішного навчання у дистанційному режимі. Окрім згаданих вище, постають питання й щодо створення комплексів електронних навчально-методичних матеріалів, призначених для організації якісного та результативного навчання, з використанням дистанційних технологій. Останнє, вочевидь, передбачає й ефективне застосування педагогами не тільки інформаційно-комунікаційних, але й інноваційних педагогічних технологій дистанційного навчання. Адже спроби організації дистанційного навчання в умовах карантину показали, що багатьом учасникам освітнього процесу бракує знань, умінь, навичок застосування технології

опосередкованого активного спілкування (насамперед йдеться про педагогів). Перелік питань не вичерпаний, але й він демонструє нам необхідність і важливість постійної роботи над самовдосконаленням з боку педагогічних працівників і керівників закладів освіти. Ось тут знову буде доречним згадати про академічну доброчесність, якої мають дотримуватися всі учасники та організатори освітнього процесу.

У розв'язанні найголовнішого завдання системи освіти – підготувати кожне нове покоління до дорослого життя – роль педагога залишається відповідальною. Формування компетенцій для життя у наших підростаючих поколінь потребує злагодженості дій усіх учасників освітнього процесу в реалізації усіх компонентів навчання. Тому питання академічної доброчесності завжди актуальне. Академічна доброчесність передбачає, наприклад, що педагог прагне саме навчатися, самоудосконалюватися, а не робити вигляд, імітувати підвищення фахового рівня, і це, у свою чергу, гарантуватиме всій системі освіти вищу її продуктивність і результативність. Академічна доброчесність передбачає негативне ставлення з боку всіх учасників освітнього процесу до фабрикації, фальсифікації, списування, обману. Вказані явища стосуються і самого процесу взаємодії учасників, і оцінки результатів освітньої діяльності. Усунення цих ганебних явищ одразу дозволить підвищити якість і результати освітнього процесу. Серед інших неприйнятних явищ – хабарництво, зловживання впливом, необ'єктивне оцінювання. Це, насамперед, стосується педагогічних працівників і керівників закладів освіти. Нерозуміння принципіального значення академічної доброчесності, нехтування її вимогами погіршують взаємодію учасників освітнього процесу, є передумовами для деформації освітнього середовища і створюють певні небезпеки. Вони призводять до погіршення морально-психологічного клімату в колективі, декларативності принципів учнівського самоврядування, провокують негативне ставлення здобувачів освіти до навчання і окремих учителів, а з боку батьків – до педагогічного колективу та керівництва освітнього закладу. У такому

випадку нарікання здобувачів освіти та їхніх батьків на керівництво закладу, що виявляє неспроможність налагодити взаємодію учасників освітнього процесу для ефективного та результативного навчання і виховання молоді, будуть справедливими. Тож об'єктивною є відповідальність керівництва закладу за реалізацію норм академічної доброчесності як важливої складової управлінських процесів в освітньому закладі. Безумовно, адміністрація закладу повинна й власним прикладом утверджувати дотримання норм академічної доброчесності в колективі. Можемо ставити знак рівняння між впровадженням норм академічної доброчесності та усуненням, недопущенням згадуваних негативних явищ і справжнім виявом турботи про створення безпечного освітнього середовища.

Серед багатьох інших заходів із забезпечення функціонування інституту академічної доброчесності адміністрація освітнього закладу має подбати про ознайомлення і обговорення всіма учасниками освітнього процесу – здобувачами освіти та їхніми батьками, педагогічними та іншими працівниками – відповідних норм і відображення їх у статутних документах, відповідних положеннях, ухвалених колективом, педагогічною радою, дирекцією закладу. «Положення про академічну доброчесність в освітньому закладі» має роз'яснювати всім учасникам освітнього процесу їх права, обов'язки та відповідальність саме в контексті доброчесності, коли говориться про недопущення негативних явищ та подається їх визначення. Доцільною є розробка системи відповідних заходів профілактики порушення норм академічної доброчесності серед здобувачів освіти, педагогічних працівників та керівництва освітнього закладу.

Коли йдеться про академічну доброчесність і управлінський процес, безумовно, йдеться і про відповідальність кожного конкретного керівника освітнього закладу та інших представників адміністрації, а також всіх інших працівників, які ухвалюють та/чи реалізують управлінські рішення в освітньому процесі. Академічна доброчесність стосується також і взаємодії між педагогами

і керівництвом освітнього закладу. І це також дуже важливо. У цьому контексті актуалізуються питання самоосвіти керівництва в галузі правових знань. Зокрема, дбаючи про якісний кадровий склад освітнього закладу, його керівнику часто доводиться вирішувати непрості питання, пов'язані, наприклад, з атестацією, організацією підвищення кваліфікації, прийомом чи звільненням педагогічних працівників. Норми академічної доброчесності, дотримання яких передбачає правильну, засновану на засадах доброзичливості, толерантності, взаємодію всіх учасників освітнього процесу, можуть виступати й критеріями добору кадрів. Згадувана вище толерантність має рішуче змінюватись на активну протидію, коли з'являються негативні явища. Порушення норм академічної доброчесності повинно викликати з боку керівництва освітнього закладу миттєву та адекватну реакцію.

До слова, існує чимало прикладів того, коли академічна доброчесність стає на заваді негативним явищам в освітньому закладі. Але, на жаль, маємо й приклади протилежного характеру, коли відсутність уваги, зокрема з боку керівництва, до реалізації норм академічної доброчесності погіршують ситуацію в освітніх закладах, множать загрози, притуплюють почуття відповідальності, знищують довіру і повагу між учасниками освітнього процесу, нівелюють характеристики безпечного освітнього середовища. Тому варто ще раз наголосити: зловживання впливом, хабарництво, обман, плагіат, необ'єктивне оцінювання з боку педагогічних працівників є взагалі неприпустимими, оскільки змінюють ставлення до системи освіти, до педагогічного колективу з боку батьківської громадськості, з боку учнів. Коли справедливість втрачається, то говорити про нормальний освітній процес уже не доводиться. На щастя, нам не треба багато чого шукати десь, поза чимось. Є рекомендації Міністерства освіти і науки, які вийшли ще восени 2018 року щодо академічної доброчесності в освітніх закладах.

Пам'ятаймо також про принцип педагогічного партнерства, коли в процесі взаємодії учнівського колективу, батьківської громадськості,

педагогічного колективу реалізуються ті завдання, що ставляться перед самим освітнім закладом у підготовці майбутніх поколінь до дорослого життя і набуття ними відповідних компетенцій. У тому числі і громадянської. Тому в діяльності керівництва та всього колективу будь-якого освітнього закладу питання академічної доброчесності як чинника виховання громадян, із усвідомленою громадянською позицією, з відвертим несприйняттям негативних явищ – спочатку у школі, а потім і в суспільстві – надзвичайно важливе. Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів і визначених чинним законодавством правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, перетворюючись на норму життя для дітей і дорослих, сприятиме суспільному прогресу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/recomendatsii.pdf>

УДК 930.25(477.84)(036)

Полянський Федір Іванович,
кандидат історичних наук, директор
Державного архіву Тернопільської
області, м. Тернопіль

АРХІВНІ ОРІЄНТОВАНІ ДОВІДКИ 1945–1948 РР. ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД

Анотація. У статті подано тематичний огляд архівних орієнтованих довідок, що направлялись в органи НКВД з грифом «Совершено секретно», про так звані «контрреволюційні елементи».

Відомо, що довгий час пересічна людина не знала реальної сутності репресій радянської системи, бо не мала доступу до документів, що друкувались під грифом «Совершенно секретно». Доступ до архівів був закритий і для проведення історичних розвідок. Протягом декількох років в Україні була проведена колосальна робота із розсекречення документів радянської доби. Але робота з донесенням змісту та історичним коментарем даних документів триватиме ще не одне десятиліття.

Оскільки в умовах сучасної гібридної російсько-української війни існують загрози існування державності як зі сторони зовнішнього ворога, так і п'ятої колони Кремля, тому для розуміння сутності новоросійського режиму на окупаційних територіях України (частини Донецької і Луганської області і Криму) розглянемо особливості впровадження карально-репресивного апарату в умовах так званої радянзації західноукраїнських територій у 1940-х рр. на прикладі використання архівно-орієнтованих довідок, підготовлених за документами держархіву Тернопільської області.

Зацікавленими об'єктами радянської карально-репресивної системи були система і мережа адміністративних, каральних і допоміжних органів, створених в умовах польської/німецької окупації, а також їх особовий склад.

З цією метою з квітня 1940 р. у держархіви надходили інструкції НКВД СРСР для виявлення зацікавленого кола осіб [1–5]. Згідно методичних вказівок, мовилось про те, що у держархівах наявні фонди колишніх управлінь, розвідувальних і контррозвідувальних органів тощо, де містяться цінні відомості про діяльність розвідок, партій, рухів, органів адміністрації. Так, за наказом НКВД-НКГБ № 0011222/00368 від 2.10.1944 р. архіви були зобов'язані допомагати оперативним органам у їх роботі. Шляхи орієнтування визначились різні. Велике значення відігравали орієнтовані довідки на заклади, організації, товариства, союзи, партії і т. п. Це був найбільш повний і дієвий шлях орієнтування для чекістів.

Орієнтована довідка складалась архівами тільки після погодження з оперативними органами з приводу її доцільності та актуальності, оскільки дана робота потребувала детального вивчення і значного часу. Такі довідки могли бути сформовані як на основі одного фонду, так і групи фондів із опрацюванням друкованих видань.

Схема орієнтованої довідки полягала у наступному.

1. Вступ – обґрунтування вибору теми довідки і коротка характеристика джерел, на основі яких сформована довідка.

2. Історична довідка – історичні умови створення закладу, або системи закладів, організацій, партій із відповідними характеристиками (де, коли, ким, підстава створення, основні напрями діяльності).

3. Компетенція, характер діяльності, структура, методи і прийоми роботи відповідних установ/організацій і характеристика особового складу. У даному розділі, як основному, подавались всі наявні в архіві дані, що відносились до сфери діяльності закладу, організації, партії. Наприклад, якщо темою орієнтованої довідки була діяльність системи закладів або карально-розвідувальної установи, то необхідно було розкрити методи і прийоми діяльності, побудову агентурної мережі, агентурні кадри, структуру установи/закладу і характеристику особового складу. Якщо темою довідки були партія, рух, товариство, тоді потрібно було детально подати програму партії, характеристику діяльності, організаційну побудову і кадровий склад [6, арк. 13–14].

Для розуміння кола зацікавлених категорій населення органами радянської карально-репресивної системи був лист № 1731 від 01 липня 1948 р. начальника Чортківського МГБ підполковника Козачука. У листі затребувались орієнтаційні довідки на: особи, що співпрацювали з німцями; фольксдойче і рейхсдойче, що працювали на керівних посадах; особи, що управляли фірмами, працювали на транспорті, біржі праці, на пошті; списки поліцейських, сільські старости, бургомістри; дивізійники «Галичини»; списки осіб, що навчались на

поліцейських курсах та працювали на адміністративних посадах; списки робітників гестапо, жандармерії; заяви антирадянського характеру від родичів репресованих радянською владою тощо.

Тематично орієнтаційні довідки можна поділити на осіб, що становили кадровий склад німецької окупаційної адміністрації, і політично вмотивовані особи (УВО, ОУН, УНДО, дивізійники).

Основною опорою у впровадженні німецької окупаційної політики, на думку чекістів, було керівництво установ, організацій і підприємств, що функціонували на території області. Наявні тематичні довідки на дану категорію населення у розрізі таких районів: Скалатського і Гусятинського [7, арк. 53–59], Збаразького [7, арк. 60–70], Бережанського [7, арк. 71–72], Копичинецького [7, арк. 85–86], Зборівського [7, арк. 96–98], Велико-Бірковського [7, арк. 99–104], Мельниця-Подільського [5, арк. 4–5], Борщівського [5, арк. 5–6].

Довідки на в'їтів і заступників в'їтів Тернопільського і Тереховлянських повітів Тернопільської області були складені на основі колишнього фонду № 2/с «Крайгаптман міста Тернополя за 1941–1944 рр.» на 255 особи. [7, арк. 8–24], а на осіб, що служили в кримінальній поліції і поліції СС в Тернопільському окрузі – згідно колишнього фонду № 2/с «Крайгаптман Округа Тернопіль» на 186 осіб. [7, арк. 26–33].

Наявні довідки і на інші категорії населення періоду німецької окупації, а саме: керівників шкіл загальною кількістю 302 особи [5, арк. 100], осіб-фольксдейч, що проживали в місті Тернополі у складі 333 осіб [9, арк.5–22]; керівництво і робітників Чортківського податкового управління за 1941–1944 рр. на 14 осіб [9, арк. 39–40]; службовців спецслужб в м. Чортків на 18 осіб [9, арк. 40–41]; членів партії польських соціалістів, які майже всі були членами товариства «Праця» у м. Тернопіль, на 15 осіб [9, арк. 33–34]; службовців судових органів у складі 103 осіб [8, арк. 92–101]; залізничників у складі 44 осіб [8, арк. 102–107]; осіб-рейхсдойч, що працювали службовцями

Тернопільського німецького поштампу (1941–1944 рр.) у складі 24 осіб; службовців української поліції, жандармерії у складі 65 осіб; фольксдойчів на 49 осіб; працівників фірми «Рекмен» у складі 273 осіб.; працівників фінансового інспекторату на 107 осіб; військовополонених та осіб, що добровільно виїхали у Німеччину, судів Тернопільського окружного суду; працівників філіалу фірми «Рекмен» із числа німців і фольксдойч (963 осіб) [10–11]. І взагалі, на весь так званий «контрреволюційний елемент», що співпрацював із німцями (інженери, годинникові майстри, чоботарі, поліцейські, купці, кравці, залізничники, телефоністи, робітники німецьких фірм тощо) [8, арк. 3–31].

Діяльність Українського національно-демократичного об'єднання 1930-х рр. радянською владою визначалась як «контрреволюційна». Тому наявні й орієнтаційні довідки на членство УНДО (1 список – 160 ос., 2 список – 75 осіб; 3 список – 196 осіб) [8, арк. 31–89].

Окремим предметом зацікавлення є дивізійники «Галичини», а пізніше солдати 1-шої Української дивізії Української Національної Армії. Довідку про них було складено на основі колишнього фонду № 4/с «Прийомна комісія Округа Збараж СС Стрілецької дивізії Галичина». У список увійшло всього 62 особи (з 11, 5 тис. добровольців округ Тернополя, Чорткова, Бережан). Вписувались такі дані: прізвище ім'я / Кальба Володимир – рік і місце народження / 21 вересня 1913 р. н. с. Лубянки Збаражського округу – коротка характеристика і документальна підстава / Доброволець СС Стрілецької дивізії Галичина. Осн. Ф. № 4/с, арх. № 2, л-27. док від 10 травня 1942 р. [7, Арк. 4–6].

Напевно, значно більшого зацікавлення для чекістів викликали довідки про осіб, що на політичному фронті відстоювали права українців у 1930-х рр. В умовах продовження боротьби українського національно-визвольного руху у другій половині 1940-х рр. інформація про членів УВО і ОУН 1930-х рр. для них була доволі цінна.

Опрацювавши колишні польські фонди, було складено орієнтаційні довідки. Довідка на членство УВО у складі 292 особи [8, арк. 31–89]. Дві орієнтовані довідки на членів ОУН, що складалась на основі відповідної довідки за 1940 р. Одна – на 54 особи – стосувалась переважного керівного складу ОУН. У другій довідці подані дані на оунівців, що діяли на території Тернопільського повітового староства на 75 осіб [9, арк. 23–31]. На основі опрацювання фонду «Тернопільська окружна прокуратура» було виявлено членство ОУН на 36 осіб [9, арк. 35–37].

При аналізі довідки на членів УВО автором було виявлено декілька архівно-слідчих справ у фондах держархіву Тернопільської області. Переглянувши документи справ, стає зрозуміло, що саме такі довідки були підставою для ув'язнення. У постанові арешту вказувалось на те, що ув'язнений є учасником «контрреволюційної» організації, що діяла у певному районі на основі матеріалів, що надійшли в НКВД СРСР. Далі згідно постанови арешту слідчим НКВД стверджувалось, що такі особи є членами ОУН. На допитах заарештований, як правило, підтверджував факт арешту польською поліцією за причетність до ОУН, але заперечував про націоналістичну діяльність в умовах радянської дійсності. Доведені факти так званої контрреволюційної діяльності 1930-х рр. проти польської держави фактично були основною доказовою базою різних термінів арешту (7–8 років) радянської карально-репресивної системи 1940-х рр. Тільки у 1989 р. дана категорія арештованих була реабілітована.

Отож, довідки складались на осіб різних організацій, установ, що працювали у період німецької окупації (пошта, окружне управління, залізнична станція, телеграф, суди тощо), а також на основі польських фондів, що ставали підставою подальших чекістських спецоперацій у відношенні до активної частини українського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Тернопільської області. – ф. Р.-222, оп.6, спр.1
2. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 3
3. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 7
4. ДАТО. ф.Р.-222, оп.6, спр. 8
5. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 13
6. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 17
7. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 12
8. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 23
9. ДАТО. ф.Р.-222, оп.6, спр. 30
10. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 20
11. ДАТО. ф.Р.-222, оп. 6, спр. 21

УДК 821

Сергуніна Тетяна Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
методист відділу організаційно-
методичної та інформаційно-видавничої
діяльності Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЗМІСТОВНО-ТЕМАТИЧНА СПЕЦИФІКА КНИГИ ПСАЛМІВ

Книга Псалмів, або **Псалтир** (від грец. ψαλμοί, *psalmoi*; івр. תְּהִלִּים, *tehillim*; лат. *Liber Psalmorum*) – одна з книг Старого Заповіту Біблії. У юдейській, католицькій і протестантській традиціях сучасна Книга Псалмів містить 150 псалмів, а у православній – 151 псалом (один із них неканонічний). Гебрейська назва книги – «Тегілім», «Теілім» (івр. תְּהִלִּים), що буквально означає «хвалительні пісні». Українська назва *Псалтир* (заст. *Псалтирь*) походить через ст.-сл. *Ψалтирь*, *Ψалтырь* від грец. Ψαλτήριον, *Псалтеріон*, *Псалтіріон* [4]. Саме слово ψαλτήριον означає струнно-щипковий музичний інструмент (псалтерій), у «Септуагінті» ним перекладені назви різних єврейських музичних інструментів, що використовувалися як акомпанемент псалмам. У грецькій мові також використовується назва Ψαλμοί, Βίβλος Ψαλμών («Псалми», «Книга Псалмів») [4].

Отже, *псалтир* або *псалтир'ї* – це назва музичного інструменту, під акомпанемент якого співали духовні пісні або псалми. Під звуки псалтирі співали псалми. *Псалом* (через ст.-сл. *шалъмъ* від грец. *ψαλμός*, *псалμός*, означає спів при акомпанементі струнного інструмента з назвою «псалтерій») – ліричний молитовний твір, вид релігійної пісні [4]. Псалми писалися на честь свят, обрядів поклоніння Богові або на відзначення трагічних подій. Кожен із пісень у Книзі Псалмів, хоч і має особливості у своєму змісті та зовнішній формі викладу, має те спільне з усіма іншими, що джерелом і натхненником їх авторів є Бог та Його різноманітні якості та справи, що проявляються у зовнішній природі та в житті людей. Тому єврейська назва книги вказує на основний, внутрішній характер змісту псалмів як хвалебних пісень Богові, а грецький напис – на зовнішній засіб виконання їх під акомпанемент струнного інструменту [3].

У Книзі Псалмів усі псалми мають цифрове позначення. Крім того, над багатьма з них є назви особи, що вказує на приналежність псалма даній особі. Це означає, що авторами псалмів є вказані особи. Так, автором більшості псалмів є цар Давид але, крім нього, зустрічаються імена Соломона, Мойсея, Асафа, Гемана, Ідуфума та синів Кореевих.

Проте у давнину існувала думка (Іван Златоуст та ін.), яка підтримувалась і у пізніший час, що Псалтир належить одному автору – Давиду. Підтвердження цієї думки: у деяких місцях Писання при описі богослужіння, що звершала давні євреї, згадується тільки ім'я Давида як творця церковних пісень (2 Хронік 7: 6; 1 Єздри 3: 10); У Новому Завіті деякі псалми, що не мають надписів у єврейській Біблії, вважаються псалмами Давида (Дії 4: 26); У давніх євреїв і у першій християнській церкві прийнято було називати весь Псалтир Давидовим, тобто написаним Давидом. Імена інших осіб і зміст псалмів, що вказують на часи після царювання Давида, пояснюють як вказівку на виконавців, котрих призначив Давид, та даром пророцтва, що він мав, і тому міг передбачити і описати події і після свого часу [3].

Усі псалми Давида за своїм змістом є ліричним викладом подій його життя, починаючи з першого помазання від Самуїла і закінчуючи останніми роками його царювання. Велика кількість і різноманітність псалмів пояснюється великою кількістю важливих подій у його житті. Тому псалми Давида являють собою багатий матеріал, що показує не історію його життя, викладено у історичних книгах, а відображає його думки та почуття, що характеризують духовний світ цього «солодкого піснотворця Ізраїлевого». *«...Слово Давида, сина Єссеєвого, і слово мужа високопоставленого, помазаного Богом Якововим, і солодкого піснотворця Ізраїлевого (2 Самуїлова 23: 1).*

Цар Давид володів сильним поетичним талантом. У своїх піснях відгукувався на всі важливі події особистого та суспільного життя. Його поезія відрізняється *різноманітністю своїх видів*. Це й елегії (покаянні псалми – 6, 31, 37, 50 та ін.), похвальні псалми, які схожі на сучасні оди (17, 18, 103, 104 та ін.), є подібні до наших пісень, тільки з релігійним сюжетом (8, 44 та ін.), є месіансько-пророчі (2, 15, 21 та ін.).

Спроби зв'язати кожний псалом із тією чи іншою подією старозавітної історії не завжди вдавалися. Тому богослови в основному розглядають групи псалмів, пов'язаних між собою особливостями теми та жанру (П. А. Юнгерев, Г. Гункель та ін.). Ми розглянемо тематичну класифікацію псалмів священника Олександра Меня:

1. Бог у світобудові та історії. Ця тема проходить через псалми 8, 65, 89, 103, 138, 148 та інші, споріднені з ними. У цих псалмах звіщається про те, що Господь є єдиним, хто є (має буття) за своєю природою. Світ створений Ним і все отримує від Нього. По волі Бога людина стала вінцем творіння. У всіх подіях історії проявляється Божественна воля. Всесвіт і людина підносять благоговійну хвалу Творцю [2]. Наприклад, псалом 8: *«...Господи, Владико наш, яке то величне на цілій землі Твоє Ймення, Слава Твоя понад небесами! З уст дітей й немовлят учинив Ти хвалу ради Своїх ворогів, щоб знищити*

противника й месника. Коли бачу Твої небеса діло пальців Твоїх, місяця й зорі, що Ти встановив, то що є людина, що Ти пам'ятаєш про неї, і син людський, про якого Ти згадуєш?» (Пс. 8: 1–4).

Весь зміст псалма являє собою хвалебну пісню Богові за Його блага, даровані людині у розумно та прекрасно створеному Всесвіті. Вихваляється велич і слава Господа, яка вище землі і небес. Вірш *«З уст дітей й немовлят учинив Ти хвалу ради Своїх ворогів, щоб знищити противника й месника»* вважають пророчим, бо вказує на вхід Ісуса Христа в Єрусалим, коли люди радісно Його зустрічали і навіть немовлята на руках матерів славили Сина Божого: *«А первосвященики й книжники, бачивши чуда, що Він учинив, і дітей, що в храмі викрикували: Осанна Сину Давидовому, обурилися, та й сказали Йому: Чи ти чуєш, що кажуть вони? А Ісус відказав їм: Так. Чи ж ви не читали ніколи: Із уст немовлят, і тих, що ссуть, учинив Ти хвалу?»* (Матвія 21: 15–16). Давид порівнює велич Бога, що створив величні небеса, місяць і зорі, і нікчемність людини, яка є такою малою і слабосильною у Всесвіті. Проте Господь возвеличив людину, дав їй панувати над тваринами, птахами, рибами тощо. Людина, що зрозуміла всю велич і милість Божу, завжди буде Його славити.

Так, у Псалмі 65 написано: *«Уся земле, покличуйте Богові: Тобі, Боже, належить слава в Сіоні, і Тобі має відданий бути обіт! Ти, що молитви вислухуєш, всяке тіло до Тебе приходить! Справи грішні зробились сильніші від нас, Ти наші гріхи пробачаєш! Блаженний, кого вибираєш Ти та наближаєш, в оселях Твоїх спочивати той буде! наситимось ми добром дому Твого, найсвятішим із храму Твого!»* (Пс. 65: 2–5). Господа з великою радістю славлять і земля (тобто все, що є на землі: гори, ліси, ріки, пташки тощо), і людина. Господь пробуває на Сіоні (гора біля Єрусалиму, що стала для євреїв символом Єрусалиму) і народ Божий приходить на Сіон, щоби прославити свого Бога. Люди радісні, бо Господь посилає їм цю радість у серця. Він чує молитви тих, хто очистив своє серце, визнав свої провини. Господь є Той, хто

прощає гріхи, спасає від смерти. Радість спасіння – це найбільша радість у людини. *«Грізні речі Ти відповідаєш нам правдою, Боже, Спасителю наш, надіє всіх кінців землі та суцїх далеко на морі, що гори ставиши Своєю силою, підперезаний міццю, що втихомирюєш гуркіт морів, їхніх хвиль та галас народів... і будуть боятись ознак Твоїх мешканці кінців землі. Ти розвеселяєш країну, де вихід поранку й де вечір»* (Пс. 65: 6–9). Бог творить правду по всій землі. Він кругом проявляє свою силу. Він має владу над стихією: втихомирює сильний вітер та великі хвилі на морі тощо. Має владу і над усіма народами, які бунтують проти волі Божої.

Про милість Божу до своїх дітей говорить у Псалмі 103. Давид каже своїй душі Благословити Господа і Його Ім'я, бо Він прощає всі провини і оздоровляє всі недуги людини, відновлює її душу і тіло: *«Благослови, душе моя, Господа, і все нутро моє святе Ймення Його! Благослови, душе моя, Господа, і не забувай за всі добродійства Його! Всі провини Твої Він прощає, всі недуги твої вздоровляє. Від могили життя твоє Він визволяє, Він милістю та милосердям тебе коронує. Він бажання твоє насичає добром, відновиться, мов той орел, твоя юність!»* (Пс. 103: 1–5).

Незважаючи на гріховну природу людини, Господь милостивий до неї і не довго гнівається, хоча суд може бути жорстокішим із-за вчинених злочинів. Бог розуміє слабкість і недосконалість людини і прощає тим, хто має страх Божий і живе згідно Його заповідям. Господь милує навіть нащадків праведних людей: *«Щедрий і милосердний Господь, довготерпеливий і многомилостивий. Не завжди на нас ворогує, і не навіки заховає гнів. Не за нашими прогріхами Він поводить з нами, і відплачує нам не за провинами нашими. (Пс. 103: 8–10); А милість Господня від віку й до віку на тих, хто боїться Його, і правда Його над синами синів, що Його заповіта додержують, і що пам'ятають накази Його, щоб виконувати їх!»* (Пс. 103: 17–18). Господь є батьком для тих, хто вступили з Ним у заповіт.

Давид підкреслює велич слави Божої, говорячи про престол Бога на Небі, про велетнів-ангелів, які виконують Його повеління. І закликає, щоб усі Небеса благословили Господа: *«Господь міцно поставив на Небі престола Свого, а Царство Його над усім володіє. Благословіть Господа, Його Анголи, велетні сильні, що виконують Його слово, щоб слухати голосу слів Його! Благословіть Господа, усі сили небесні Його, слуги Його, що чините волю Його! Благословіть Господа, всі діла Його, на всіх місяцях царювання Його! Благослови, душе моя, Господа!»* (Пс. 103: 19–22).

У Псалмі 148, 95 та ін. Давид закликає всіх, небесних і земних, хвалити Господа: *«Алілуя! Хваліте Господа з небес, хваліте Його в висоті! Хваліте Його, всі Його Анголи, хваліте Його, усі війська Його: Хваліте Його, сонце й місяць, хваліте Його, усі зорі ясні! Хваліте Його, небеса із небес, та води, що над небесами!»* (Пс. 148: 1–4). Цей величний гімн закликає, щоби весь створений Всесвіт хвалив свого Творця. Вгорі Його хвалять Ангели, сонце, місяць і зорі, які Він створив. На землі славлять Його рослини, тварини, моря та гори, все Його твориво, всі народи і народ, що до Нього близький (ізраїльський).

Псалмоспівець заохочує воздати хвалу Богові, співати для Господа, який є Творцем усієї природи і людини: *«Ходіть, заспіваймо Господеві, покликуймо радісно скелі спасіння нашого, хвалою обличчя Його випереджуймо, співаймо для Нього пісні, бо Господь Бог великий, і великий Він Цар над богами всіма, що в Нього в руці глибини землі, і Його верхогір'я гірські, що море Його, і вчинив Він його, і руки Його суходіл уформували! Прийдіть, поклонімося, і припадім, на коліна впадім перед Господом, що нас учинив! Він наш Бог, а ми люди Його пасовиська й отара руки Його»* (Пс. 95: 1–7). Давид називає Бога скелею спасіння нашого. З нашої точки зору, це є також пророцтво про прихід Месії. Саме Ісуса Христа називають скелею, Він приніс Себе у жертву, щоб спасти грішників. Саме Він є Цар над царями і пастирем Своєї отари (Церкви).

2. Уроки священної історії. У псалмах часто згадується минуле, у якому псалмоспівці знаходять напоумляючі діяння Господа. Зокрема, описуються

події, коли Бог карав свій неслухняний народ за гріхи (Пс. 43, 67, 80, 94, 99 тощо). Наприклад, Давид згадує, як Господь вів свій народ по пустелі і робив великі чудеса: *«Боже, коли перед народом Своїм Ти виходив, коли йшов Ти пустинею, Села, то тряслася земля, також капало небо було перед Богом, Сінай затремтів перед Богом, Богом ізраїля!»* (Пс. 68: 7–8). Не тільки поганські народи боялися Бога євреїв, але й земля і небо тремтіли перед Ним. Бог не тільки судив свій народ, але й милував, захищав знедолених: *«Сиротам батько й вдовицям суддя, то Бог у святому мешканні Своїм!»* (68–5). Він є Бог спасаючий: *«Благословенний Господь, тягарі Він щоденно нам носить, Бог наше спасіння! Села. Бог для нас Бог спасіння, і в Господа Владики виходи смерти!»* (Пс. 68: 19–20).

У Псалмі 78 псалмоспівець згадує, як сильною рукою, з чудесами та знаменами, виводив Господь свій народ із єгипетського рабства. *«Він море розсік, і їх перепровадив, а воду поставив, як вал; і провадив їх хмарою вдень, а сяйвом огню цілу ніч; на пустині Він скелі розсік, і щедро усіх напоїв, як з безодні. Він витягнув із скелі потоки, і води текли, немов ріки. Та грішили вони проти Нього ще далі, і в пустині гнівили Всевишнього, і Бога вони випробовували в своїм серці, для душ своїх їжі бажаяючи»* (Пс. 78: 13–18).

Ніякий народ не бачив стільки чудес, як єврейський. Навіть Господь зупинив води моря і вони пройшли між стінами води, як по суходолу. Та побачили, як води зімкнулися над головами єгипетського війська, що їх переслідувало. Проте, незважаючи на це, все одно продовжували гнівити Бога своїми наріканнями, що немає їжі та пиття тощо. *«Тому то почув це Господь та й розгнівався, і огонь запалав проти Якова, і проти Ізраїля теж знявся гнів, бо не вірували вони в Бога, і на спасіння Його не надіялись»* (Пс. 78: 21–22). Навіть манна небесна надоїла була їм, захотіли м'яса та часнику. Господь послав вітер, що приніс багато птахів, і вони наситилися. *«... а гнів Божий піднявся на них, та й побив їхніх ситих, і вибранців ізраїлевих повалив... Проте ще й далі грішили вони та не вірили в чуда Його, і Він докінчив у марноті їхні дні, а їхні*

літа у страху» (Пс. 78: 31–33). Ізраїль сорок років ходив по пустелі із-за свого маловірства, непослуху і нарікань. У обіцяну землю ввійшло тільки молоде покоління, бо старше все було вигублено у пустелі з причини гріха.

У псалмах висвітлюється і позиція Бога по відношенню до нечестивої поведінки свого народу. Наприклад, у Псалмі 81 прямою мовою передаються слова Господа, якими Він звертався до ізраїльтян з метою направити їх на правдивий шлях, щоб не грішити і бути благословенними: *«Слухай же ти, Мій народе, і хай Я засвідчу тобі, о ізраїлю, коли б ти послухав Мене: нехай бога чужого у тебе не буде, і не кланяйся богу сторонньому! Я Господь, Бог твій, що з краю єгипетського тебе вивів, відчини свої уста і Я їх наповню! Але Мій народ не послухався був Мого голосу, не згодився зо Мною ізраїль, і Я їх пустив ради впертости їхнього серця, нехай вони йдуть за своїми порадами! Коли б Мій народ був послухав Мене, коли б був ізраїль ходив по дорогах Моїх, ще мало і Я похилив би був їхніх ворогів, і руку Свою повернув би був Я на противників їхніх!»* (Псалом 81: 8–14). Отже, у псалмі є заклик хоронити вірність Творцю. Всі біди народу є прямим наслідком його маловір'я та відступництва. Недостойні не ввійдуть у землю обітовану.

Господь вибрав Собі народ і взяв у свій уділ: *«Хваліть Господа, бо добрий Господь, співайте іменню Його, бо приємне воно, бо вибрав Господь собі Якова, ізраїля на власність Свою!»* (Пс. 135: 3–4). Є точка зору, що ці слова мають відношення не тільки до Ізраїлю, а й до Нового завіту – до Церкви Ісуса Христа (О. Мень). У давньозавітні часи Господньою отарою був тільки вибраний ізраїльський народ, про котрого Бог піклувався і котрого навчав: *«Поправді, поправді кажу вам: Хто не входить дверима в кошару, але перелазить деінде, той злодій і розбійник. А хто входить дверима, той вівцям пастух. Воротар відчиняє йому, і його голосу слухають вівці; і свої вівці він кличе по йменню, і випроваджує їх. А як вижене всі свої вівці, він іде перед ними, і вівці слідом за ним ідуть, бо знають голос його. За чужим же не підуть вони, а будуть утікати від нього, бо не знають вони чужого голосу»* (Івана 10:

1–5). Люди порівнюються з вівцями, що їх водить пастух (пастир) на пасовиська і знає кожну за іменем. Насправді, вівці знають голос свого пастуха, вони слухняні і йдуть за ним.

У Новому Завіті Ісус Христос називає Себе пастирем не тільки ізраїльтян, але й поган (язичників), що у Нього увірували, тобто Церкви: *«Я Пастир Добрий, і знаю Своїх, і Свої Мене знають. Як Отець Мене знає, так і Я Отця знаю, і власне життя Я за вівці кладу. Також маю Я інших овець, які не з цієї кошари, Я повинен і їх припровадити. І Мій голос почують вони, і буде отара одна й Один Пастир!»* (Івана 10: 14–16). Ісус Христос приніс Себе в жертву за всіх людей, а не тільки за ізраїльський народ. Усі, хто повірив у Нього, будуть у одній Божій отарі.

У псалмах згадується як про вавилонський полон Ізраїля, так і про його покаєння та повернення з полону майже через 70 років: *«Пісня прочан. Як вертався Господь із полоном Сіону, то були ми немов би у сні... Наші уста тоді були повні веселощів, а язик наш співання! Казали тоді між народами: Велике вчинив Господь з ними! Велике вчинив Господь з нами, були радісні ми! Вернися ж із нашим полоном, о Господи, немов ті джерела, на південь!»* (Пс. 126: 1–4).

2. Господь – єдиний Цар. Основою біблійного вчення про суспільство є сповідування віри в Бога як єдиного істинного Царя. Людина належить Творцеві. Немає такої області в житті людей, яка не була б підвладна Богові. В історії Його царство знаходиться у становленні. Повністю воно відбудеться лише в кінці часів. Згідно думки богослова Зигмунда Мовинкеля, більшість псалмів про Царство Боже співалося у Храмі в день новоліття (церковного нового року, який відзначали 1 вересня), коли звершувалась святкова і символічна інтронізація Ягве в якості царя народу та світу [2]. Інтронізація – офіційний цивільний чи церковний акт посвячення на найвищу посаду в державі або церкві [4].

Наприклад, Псалом 29 славить космічну владу Ягве: *«Псалом Давидів. Дайте Господу, Божі сини, дайте Господу славу та силу! Дайте Господу славу*

імення Його, у препишній святині впадить перед Господом! Голос Господній над водами, Бог слави гримить, Господь над великими водами!» (Пс. 29: 1–3). Божі сини тут – це Ангели. У Псалмі 67 йдеться про Ягве як Володаря всіх народів і племен землі: *«Хай Тебе вихваляють народи, о Боже, хай славлять Тебе всі народи! Нехай веселяться й співають племена, бо Ти правдою судиши народи й племена ведеш на землі!»* (Пс. 67: 3–4).

Псалом 96 сповіщає про всесвітнє шанування істинного Бога, який царює над усією землею: *«Співайте для Господа, благословляйте ім'я Його, з дня на день сповіщайте спасіння Його! Розповідайте про славу Його між поганами, про чуда Його між усіма народами, бо великий Господь і прославлений вельми, Він грізний понад богів усіх! Бо всі боги народів божки, а Господь створив небеса, перед лицем Його слава та велич, сила й краса у святині Його! Дайте Господу, роди народів, дайте Господу славу та силу, дайте Господу славу ймення Його, жертви приносьте і входьте в подвір'я Його!»* (Пс. 96: 1–8).

4. Сіон і Храм. У старозавітні часи тільки у Храмі відбувалося справжнє богослужіння. Недоторканність Єрусалиму розумілась як знак того, що не можна відмінити обітниці Божі. Проте благовоління до Сіону і Храму можливо тільки за умови, що люди хоронять Завіт Господній [2]. Сіон (гора біля Єрусалиму) є скалою віри та символом обітниці: *«Бог знаний у Юді, Його Ймення велике в ізраїлі! У Салімі намет Його, а мешкання Його на Сіоні...»* (Пс. 76: 1–2). Сіон називали короною краси: *«Прорік Бог над Богами Господь, і землю покликав від схід сонця і аж до заходу його. із Сіону, корони краси, Бог явився в промінні!»* (Пс. 50: 1–2). *«І про Сіон говоритимуть: Той і той народився був у ньому, й Сам Всевишній зміцняє його!»* (Пс. 87: 5).

Єрусалим вважався святим містом, бо у його Храмі перебуває Господь: *«Річка, відноги її веселять місто Боже, найсвятіше із місць пробування Всевишнього. Бо серед нього, нехай не хитається, Бог pomoже йому, коли ранок настане»* (Пс. 46: 4–5). *«Господь любить брами Сіону понад усі селища Яковові. Славне розповідають про тебе, місто Боже!»* (Пс. 87: 2–3). Храм

називали також домом Божим, (синагога – це дім молитви). Бог був присутній у Храмі і давав відповіді на молитви. Псалмоспівець каже, що *«Блаженні, хто мешкає в домі Твоєм, вони будуть повіки хвалити Тебе!»* (Пс. 84: 4). Сам Давид радів, коли йому казали *«ходімо до Дому Господнього»*.

Вірші деяких псалмів відповідали числу сходинок Храму, по яким підіймалися богомольці та співали пісні. У російському перекладі такі псалми називаються піснями «восхождения» (сходження). В українському перекладі – піснями прочан. Прочани підіймалися по сходах і співали хвалу Богові: *«Свої очі я зводжу на гори, звідки прийде мені допомога, мені допомога від Господа, що вчинив небо й землю!»* (Пс. 121: 1–2). Існує думка, що пісні сходження були написані під час або після повернення з вавилонського полону.

У псалмах підкреслюється, що Господь завжди є зі Своїм народом (Ізраєлем): *«З нами Господь Саваот, наша твердиня Бог Яковів!»* (Пс. 46: 11). Господь захищає Свій народ від ворогів *«...грізний бо Всевишній Господь, Цар великий всієї землі! Він народи під нас підбиває, а поган нам під ноги...»* (Пс. 47: 2–3); *«Зібрались владики народів, народ Бога Авраамового, як Божі щити на землі, між ними Він сильно звеличений!»* (Пс. 47: 9).

5. Стражденна людина шукає Бога-Спасителя. Багато зі псалмів є молитвами-лементами, що звернені до Господа від лиця гнаної та страждаючої людини. Екзегети не дійшли спільної думки, коли в цих псалмах мова йде про окрему особу, а коли про цілий народ. Вважається, що в цих псалмах виражаються особисті почуття віруючого, його біль, печаль та уповання, але й одночасно ще і голос народу Божого, що проходить по історії посеред бур та спокус. Ця частина псалтиря у всі віки знаходила найбільший відгук у віруючих. У ній біблійна віра розкривається як віра у спасіння, віра у Бога-Заступника. У таких псалмах показаний стан душі, що знаходиться на грані відчаю. Проте навіть у дуже складних ситуаціях перемагає надія на Спасителя [2].

Показовими у цьому відношенні є псалми Давида, який часто свій душевний біль виливав у піснях. Так, у Псалмі 3 Цар виливає своє горе, бо він ховається від свого рідного сина, який його зрадив і хоче вбити, щоб самому посісти царський престол: *«...Господи, як багато моїх ворогів, як багато стають проти мене! Багато-хто кажуть про душу мою: Йому в Бозі спасіння нема! Але, Господи, щит Ти для мене та слава моя, і мою голову Ти підіймаєш! Своїм голосом кличу до Господа, і Він озветься зо святої Своєї гори. Я лягаю і сплю, і пробуджуюся, бо Господь підпирає мене, і я не побоююсь десяти тисяч люду, які проти мене навколо отаборились! Устань же, о Господи! Спаси мене, Боже мій, бо Ти разиш усіх ворогів моїх в щоку, зуби грішникам крушиш! Спасіння від Господа, і над народом Твоїм Твоє благословення!»* (Пс. 3: 1–8). Тільки Господь може заспокоїти людину і послати мир у серце тому, хто Йому довіряє своє життя: *«У спокої я ляжу, і засну, бо Ти, Господи, єдиний даєш мені жити безпечно!»* (Пс. 4: 8).

Окрім великих військових перемог, Давид багато пережив поневірянь, гонінь і страждань. Відомо, що він часто плакав. Біль душі він передавав у псалмах. Взивав до Господа про захист від ворогів і допомогу: *«Змучився я від стогнання свого, щоночі постелю свою обмиваю слізьми, сльозами своїми окроплюю ложе своє!... Моє око зів'яло з печалі, постаріло через усіх ворогів моїх... Відступіться від мене, усі беззаконники, бо почув Господь голос мого плачу! Благання моє Господь вислухає, молитву мою Господь прийме, усі мої вороги посоромлені будуть, і будуть настрашені дуже: хай вернуться, і будуть вони посоромлені зараз!»* (Пс. 6: 6–10).

Давид доказав своїм життям, що надію треба покладати лише на Господа, Який визволяє людину від неправди всілякої: *«На Тебе надіюсь я, Господи, хай не буду повік засоромлений, визволь мене в Своїй правді!»* (Пс. 31:1); *«Любіть Господа, усі святії Його, стереже Господь вірних, а гордому з лишком відплачує. Будьте сильні, і хай буде міцне ваше серце, усі, хто надію покладає на Господа!»* (Пс. 31:23–24).

Звісно, що в наш час не можна обійти стороною Псалом 91 (у російському перекладі 90). Читання цього псалма допомагає вистояти солдатам на війні, підтримує людей під час епідемій тощо: *«Хто живе під покровом Всевишнього, хто в тіні Всемогутнього мешкає, той скаже до Господа: Охороно моя та твердине моя, Боже мій, я надіюсь на Нього! Бо Він тебе вирве з тенет птахолова, з моровиці згубної, Він пером Своїм вкриє тебе, і під крильми Його захираєшся ти! Щит та лук Його правда. Не будеш боятися страху нічного, ані стріли, що вдень пролітає, ані зарази, що в темряві ходить, ані моровиці, що нищить опівдні, впаде тисяча з боку від тебе, і десять тисяч праворуч від тебе, до тебе ж не дійде!...»* (Пс. 91: 1–7). Ось які обітничі дає Господь тим, хто живе під покровом Всевишнього, тобто знає Бога, служить Йому і Йому довіряє своє життя.

6. Подячні гімни. Однією з вищих форм молитви є подячні псалми. Подяка Богові є найвищою формою молитви, бо вона більш повно виражає любов до Господа. Людина усвідомлює, що все добре у світі виходить від Творця. Подяка (в російському перекладі *хвала*) є жертвою для Бога: *«Принось Богові в жертву подяку, і виконуй свої обітничі Всевишньому, і до Мене поклич в день недолі, Я тебе порятую, ти ж прославиш Мене!»* (Пс. 50: 14–15). Подяка є угодною Богові, бо в ній людина віддає своє серце Господу: *«Як лине той олень до водних потоків, так лине до Тебе, о Боже, душа моя, душа моя спрагнена Бога, Бога Живого! Коли я прийду й появлюсь перед Божим лицем?»* (Пс. 42: 1–2).

Хвалити Бога і дякувати Йому треба і коли на душі сумно та тривожно: *«Чого, душе моя, ти сумуєш, і чого ти в мені непокоїшся? Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дякувати за спасіння Його, мого Бога!»* (Пс. 42: 11); *«Тільки від Бога чекай у мовчанні, о душе моя, від Нього спасіння моє! Тільки Він моя скеля й спасіння моє, Він твердиня моя, тому не захитаюся дуже!»* (Пс. 62: 1–2).

Бога треба не тільки боятися, але й любити, бо Він завжди приходиться на допомогу людині, що благає Його про допомогу. Господь милостивий і милосердний: *«Люблю я Господа, бо Він почув голос мій у благаннях моїх, бо Він нахилив Своє ухо до мене, і я кликатиму в свої дні! Болі смерті мене оточили і знайшли мене муки шеолу, нещастя та смуток знайшов я! А я в ім'я Господа кличу: О Господи, визволи ж душу мою! Господь милостивий та справедливий, і наш Бог милосердний!»* (Пс. 116: 1–5).

Давид оспівує спрагу по Бозі, стремління бути з Ним у єднанні, бо тільки Господь є добрий Пастир, який водить Своїх овець на пасовиська зелені, охороняє їх від усякого зла: *«Господь то мій Пастир, тому в недостатку не буду, на пасовиськах зелених оселить мене, на тихую воду мене запровадить!»* (Пс. 23: 1–2). Останній псалом у Книзі Псалмів написаний як хвалебний гімн Господу, заклик вихвалити Бога піснями в супроводі різних музичних інструментів, радіти і торжествувати у Ньому: *«Алілуя! Хваліть Бога в святині Його, хваліте Його на могутнім Його небозводі! Хваліте Його за чини могутні Його, хваліте Його за могутню величність Його!»* (Пс. 150: 1–2).

7. Добро та зло перед лицем Божим. Віра ніколи не може бути тотожна моралі. Проте ходіння перед Богом немислимо без виконання Його волі. А воля Господня полягає в тому, щоб із слабкої, злої, грішної істоти зробити таку людину, якою вона була задумана при створінні. Ряд псалмів присвячені цій темі. У них вказані два шляхи, за котрими можуть іти люди, в силу дарованої їм свободи: шлях добра і шлях зла. У кінцевому результаті – це шляхи до Бога та від Бога, життя та смерті [2].

Господь випробовує праведних людей, наскільки вони є вірними, а безбожних Він карає і винищує з лиця землі: *«Господь випробовує праведного, а безбожного й того, хто любить насилля, ненавидить душа Його! Він спустить дощем на безбожних горюче вугілля, огонь, і сірку, і вітер гарячий, це частка їхньої чаші. Бо Господь справедливий, кохає Він правду, праведний бачить обличчя Його!»* (Пс. 11: 5–7).

Бог захищає праведних від утисків та ворогів: *«Тепер я пізнав, що спасає Господь помазанця Свого, дає йому відповідь з неба святого Свого могутніми чинами помічної правиці Своєї. Одні колесницями хваляться, а інші кіньми, а ми будем хвалитись ім'ям Господа, нашого Бога: вони похилились і впали, а ми стоїмо та ростемо на силах!»* (Пс. 20: 6–8). Давид говорить, що Господь чує тих, хто боїться Його, надіється на Нього і виконує Його заповіді. Він допомагає їм у життєвій дорозі і захищає від зла: *«Приязнь Господня до тих, хто боїться Його, і Свій заповіт Він звістить їм. Мої очі постійно до Господа, бо Він з пастки витягує ноги мої»* (Пс. 25:14–15).

Цар не раз у своїх псалмах говорив про велику милість Господа, який завжди почує молитву грішника, що визнає свої провини і кається. Так, у псалмі 51 він виливає перед Богом свою душу, кається у своєму гріху (перелюб із Вірсавією і вбивство її чоловіка) і просить прощення: *«Помилуй мене, Боже, з великої милости Твоєї, і з великого милосердя Свого загладь беззаконня мої!»* (Пс. 51: 1). Давид знав, що єдиною правдивою жертвою перед Господом є зламаний дух людини, бо гордим Бог противиться, а смиренним дає благодать: *«Жертва Богові зламаний дух; серцем зламаним та упокореним Ти не погордуєш, Боже!»* (Пс. 51:17).

Отже, навіть праведна людина може спіткнутись та згрішити, проте вона повинна покаятися – і Бог її спасе. Людині завжди дається можливість повернутися до Господа, попросивши в Нього прощення, і почати знову ходити дорогами Його.

У псалмі 73 йдеться про те, що псалмоспівець у якийсь момент позаздрив нечестивим, які живуть у достатку, не працюють, вони пихаті та бундючні, зневажають праведників: *«Псалом Асафів. Поправді Бог добрий ізраїлеві, Бог для щиросердих! А я, мало не послизнувся ноги мої, мало не посковзнувся стопи мої, бо лихим я завидував, бачивши спокій безбожних, бо не мають страждання до смерти своєї, і здорове їхнє тіло, на людській роботі нема їх, і разом із іншими людьми не зазнають вони ударів».* (Псалми 73:1–5). Господь

почув думки Асафа і дав йому відповідь, коли той прийшов до храму: він побачив кінець нечестивих – і тоді звеселилось серце його. Господь ніколи не покине праведного, він веде його за руку і забере до Себе у славу Свою: *«...і роздумував я, щоб пізнати оте, та трудне воно в очах моїх, аж прийшов я в Божу святиню, і кінець їхній побачив: на правду, Ти їх на слизькому поставив, на спустошення кинув Ти їх! Як вони в одній хвилі спустошені, згинули, пощезали від страхів! Немов сном по обудженні, Господи, образом їхнім погордиш, мов сном по обудженні! Бо болить моє серце, і в нутрі моїм коле, а я немов бидло й не знаю, я перед Тобою худобою став!... Та я завжди з Тобою, Ти держиш мене за правицю, Ти Своєю порадою водиш мене, і потому до слави Ти візьмеш мене!»* (Пс. 73:16–24).

8. Псалми про Закон та Премудрість. Головна думка псалмів про премудрість полягає в тому, що джерелом всякої премудрості є Господь. Вона не є інтелектуальним пізнанням, а є пізнанням правди життя. Усе минуще, що повертає марнотних людей, нікчемне в порівнянні з життям у вірі [2].

Закон Божий, у якому накреслений ідеал життя, угодного Богові, є керівництвом для життя людини. Якщо людина буде постійно роздумувати над Законом, вникати у нього, вона знайде там вказівки, дані Самим Богом. Закон відкриває те, що людина не може досягнути своїм обмеженим розумом. Істинна мораль і життя, що достойне людини, мають своїм джерелом волю Всевишнього [2]. Характерним у цьому відношенні є Псалом 1, де описана поведінка людини, що пробуває у Законі Божому. Вона є блаженною і не має участі у справах темряви. Господь благословляє таких людей: *«Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків, та в Законі Господнім його насолода, і про Закон Його вдень та вночі він роздумує! І він буде, як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід своєчасно, і що листя не в'яне його, і все, що він чинить, щаститься йому! Не так ті безбожні, вони як полова, що вітер її розвіває! Ось тому то не встоять безбожні на суді, ані грішники у зборі*

праведних, дорогу бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!»
(Пс. 1: 1–6).

9. Царські, месіанські псалми. У Книзі Псалмів є багато місць, де є пророцтва на часи Нового Заповіту, наприклад: *«З уст дітей й немовлят учинив Ти хвалу ради Своїх ворогів, щоб знищити противника й месника»* (Пс. 8: 2). Ми вище вже відзначали, що це є пророцтвом про події часів святкового входження Ісуса Христа в Єрусалим (Матв.: 21: 16). Олександр Мень вважає, що Псалтирю в цілому притаманний месіанізм. Месіанізм як пророцтво та вчення про те, що Бог спасе людей Своїх через нащадка Давида і що спасіння поширяться по всьому світу, не був даний старозавітній Церкві у закінченому вигляді. Тайна ця розкривалася поступово – по мірі того, як поглиблювалася релігійна свідомість народу.

Початкові поняття «син Давидів», «Царство», «День Господень» та «Спасіння» мали довгу історію у старозавітній релігії. О. Мень виділяє 5 фаз, що пройшло месіанське Об'явлення: 1) Таємниче передбачення Аврааму, що в його роду «благословляться всі племена земні». Ця надія знайшла конкретні риси у сподіванні землі обітованої; 2) Створення старозавітного царства на святій землі, що само по собі сталося лише прелюдією до наступний обітниць; 3) Передбачення Давидові про те, що на зміну його монархії прийде вічне Царство його нащадка (Ісуса Христа); 4) Проповіді пророків про Месію як про Служителя. Він не лише цар, але й Священник. Він має прийти як покірний служитель Бога; 5) Проповідь пророків про Помазаника (Месію, Христа), Який прийде в той час, коли дім Давида позбудеться земної влади. Це буде час Богоявлення. Починаючи з пророка Ісаї, Царство Месії мислиться вже як всесвітнє.

Усі ці етапи та аспекти месіанства відображені у Псалтирі. Перша та друга фаза представлена у псалмах, що пов'язані з уроками святої історії. Третя – відповідає групі псалмів, що названі царськими. Вони співалися в дні інтронізації монарха або в дні царських урочистостей. На думку Діодора

Тарсийського, вони мають подвійний смисл. Дослідник назвав це свойство «феорією» (спогляданням). З однієї сторони, вони прославляють того чи іншого помазаника і взагалі Давидів дім, а з другої – їх слова відносяться до істинного Помазаника, Месії: «...і благословенне навіки ім'я Його слави, і хай Його слава всю землю наповнить!» (Пс. 72: 19). За образом царя видні риси Месії, під покровом якого буде процвітати праведник. Він буде Володарем народів, що поклоняться Йому: «і впадуть перед ним усі царі, і будуть служити йому всі народи» (Пс. 72: 11). Він вибавить бідаря та вбогого, що голосять до Нього. Цей псалом відносять до четвертої фази месіанства: «Хай ім'я його буде навіки, хай росте, поки сонця, наймення його, нехай благословляються ним, будуть хвалити його всі народи!» (Пс. 72: 17).

Про вічність царства Давида говориться у Псалмі 132: «Господь присягнув був Давидові правду, і не відступить від неї: Від плоду утроби твоєї Я посаджу на престолі твоїм!» (Пс. 132: 11). Помазаник Божий повинен був пройти через горнило страждань. Так, у Псалом 22 починається скорботним криком Давида: «Боже мій, Боже мій, нащо мене Ти покинув?» (Пс. 22: 1). Ми знаємо, що набагато пізніше такими словами молився Ісус на хресті.

У Псалмі 2 описується бунт народів проти Помазаника Божого. «Чого то племена бунтують, а народи задумують марне? Земні царі повстають, і князі нараджуються разом на Господа та на Його Помазанця...» (Пс. 2: 1–2). Проте їх зусилля намарні, бо Господь сказав Йому (Ісусу Христу): «Ти Мій Син, Я сьогодні Тебе породив» (2: 7).

Син Божий зображується як камінь, що відкинули будівельники, а він став наріжним: «Камінь, що його будівничі відкинули, той наріжним став каменем...» (Пс. 118: 22).

Псалом 110 сприймають як месіанський, на нього посилався Ісус Христос: Промовив Господь Господеві моєму: Сядь праворуч Мене, доки не покладу Я Твоїх ворогів за підніжка ногам Твоїм! Господь із Сіону пошле берло сили Своєї, пануй Ти поміж ворогами Своїми!» (Пс. 110: 1–2). Давид називає

Ісуса Христа Господом (Адонаєм), Володарем, щоб показати, наскільки Месія перевершує земного Царя. Ісус Христос не тільки Цар, але й посередник між людьми і Богом, священник. Він поєднує у Собі царську і першосвященницьку владу подібно давньому правителю Салиму (давній Єрусалим) Мелхиседеку: *«Поклявся Господь, і не буде жаліти: Ти священник навіки за чином Мелхиседековим»* (Пс. 110: 4).

Месіанська есхатологія псалмів говорить про дві таємничі події майбутнього, про два аспекти Царства Божого: прихід Помазаника і явлення Суцього світові. Ці дві таємниці знайшли свою єдність у Боговтіленні, в Особі Сина Людського, що відкрив Себе як Син Божий і навіки залишився в світі з вірними Йому. *«навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів. І ото, Я перебуватиму з вами повсякденно аж до кінця віку!»* (Матвія 28: 20).

Отже, у псалмах Давида можна виділити такі основні групи псалмів, що близькі по тематиці та по змісту: Бог у світобудові та історії; Господь – єдиний Цар; уроки священної історії; Сіон і Храм; стражденна людина шукає Бога-Спасителя; подячні гімни; Добро та зло перед лицем Божим; псалми про Закон та Премудрість; царські, месіанські псалми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Біблія в пер. Івана Огієнка. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/>
2. Свящ. Александр Мень. Исагогика. URL: <https://www.bible-center.ru/book/isagogika/002/001/001>
3. Толковая Библия Лопухина. URL: <http://www.bible.in.ua/underl/Lop/>
4. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/...>

УДК 159.947.5

Сесик Оксана Олегівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МОТИВАЦІЙНИХ ТЕХНІК У СПІВПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ

Постановка проблеми. Питання необхідності та особливостей використання мотиваційних технік у співпраці вчителя та учнів обумовлене постійним оновленням змісту навчання, зміною його структури, яка все більше вимагає від учнів уміння самостійно одержувати знання. Тому, з метою підвищення якості навчання, необхідно сформувати у дітей стійкий інтерес до пізнавальної діяльності. Таким чином, школа, точніше, педагоги мають знаходити практичні шляхи реалізації цієї мети. Це завдання не слід відокремлювати від навчально-виховного процесу. Несформованість навчальної мотивації призводить до того, що дитина, не маючи інтересу до шкільних занять, не може досягти успіхів у навчанні. Тому вивчення окресленої проблеми доцільно здійснювати, враховуючи, що виховання навчальних мотивів, потреб, інтересів є необхідною умовою ефективності навчально-виховного процесу і гармонійного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень. Зорієнтованість сучасної школи на розвиток особистості учнів, становлення креативної, мислячої, громадсько-активної людини значною мірою визначає необхідність дослідження цього питання. В основу використання мотиваційних технік у співпраці вчителя та учнів покладено ідеї про вільний розвиток і виховання дитини Ж. Ж. Руссо, Й. Песталоцці, філософа, психолога і педагога Дж. Дьюї.

Принципи цієї технології досліджували відомі вчені В. Гончаров, А. Леонт'єв, А. Маслоу, Д. Макклелланд, С. Радомский, Д. Узнадзе, які твердили, що успіх у будь-якій діяльності залежить не лише від здібностей, а й від мотивації, тобто від прагнення самостверджуватися, досягати високих результатів, наслідувати кумирів тощо. Причому, чим вищий рівень мотивації – тим більше чинників (мотивів) спонукають людину до діяльності, тим більше зусиль вона схильна докладати. Традиції своїх попередників розвивають

сучасні науковці Л. Гриценко, Л. Дзюбко, Н. Пророк, І. Спринь та інші, науково обґрунтовуючи думку про те, що сила мотивації та стійкість лінії поведінки особистості не лише інша в різних людей, а й змінюється з часом. Тому завданнями педагога, психолога є сприяння, підкріплення та посилення власної первинної мотивації учнів, які здобули певні досягнення та спрямованість особистості на подальші успіхи у навчанні.

В. Калошин акцентував увагу на тому, що проблема мотивації досягнень належить до старих, традиційних шкільних проблем. Причому підвищити мотивацію шляхом розвитку пізнавального інтересу вдається лише окремим, талановитим учителям.

Постановка завдання. Обґрунтувати доцільність застосування мотиваційних технік та продукування інтер'єр-ідей у співпраці вчителя та учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учителі із власного досвіду знають, що людину не можна успішно навчати, якщо вона ставиться до учіння і знань байдуже, без інтересу, не відчуваючи і не усвідомлюючи потреби в них. Тому перед навчальним закладом постає завдання формування і розвитку в учнів позитивної мотивації навчальної діяльності. Для того, щоб учень по-справжньому поринув у роботу, потрібно, аби завдання, поставлені перед ним у процесі навчання, були не лише зрозумілими, але й внутрішньо прийнятними ним, тобто стали особистісно-значущими.

Спрямованість особистості виявляється через конкретну діяльність, вчинки і поведінку. Саме вона спрямовує рух особистості в соціальному просторі і часі, а в основі спрямованості особистості лежить відповідна мотивація. Вона складається із взаємозв'язку якостей, цілей і потреб особистості, які є стимулами і важливі для досягнення мети в певній ситуації.

Сила мотивації та стійкість лінії поведінки особистості не лише у кожного особлива, індивідуальна, а й змінюється з часом. Тому завданнями вчителя, психолога є сприяння, підкріплення та посилення власної первинної

мотивації учнів, що виявляють бажання вчитися, та відшукування оптимальних мотиваційних технік, спрямованих на подальші успіхи особистості у навчанні.

М. Варій у своїй праці аналізує роботи зарубіжних учених, зокрема вказує на те, що Роббінс визначає мотивацію як процес, який викликає, спрямовує і формує людську поведінку щодо досягнення якоїсь мети. Мотивація спрямована на кожну з цілей поведінки. Грінберг і Берон визначають мотивацію як «процес, який викликає, спрямовує і формує людську поведінку щодо досягнення якоїсь мети». Тотожної думки дотримуються Буханін і Гучинські: «Мотивація – це трудомісткий психологічний процес ініціації, вкладення енергії, наряду і формування цілеспрямованої поведінки». У подальшому автори так вказують на процес ухвалення управлінських рішень: «Мотивація – когнітивний процес ухвалення рішення, який ініціює, вкладає енергію, спрямовує поведінку і керує нею» [5].

Мотивація учіння або навчальний мотив – система природних, соціальних і особистісних чинників, що спонукають до відвідування навчального закладу, виконання вимог учителів чи викладачів, включення у процес навчання, до зусиль, необхідних для подолання труднощів, до реалізації у процесі навчання власної схильності, до розвитку здібностей, до навчальної взаємодії тощо. Мотив учіння – це усвідомлена потреба учня здійснювати організовану навчально-пізнавальну діяльність [6].

Мотивація потреби в досягненнях тісно пов'язана з постановкою мети і стимулює учнів докладати відповідних зусиль для її здійснення. Досвідом і спостереженнями педагогів, шкільних психологів доведено, що чим конкретніше поставлені цілі, тим більшим виявляється їх спонукальний вплив. Загальні, неконкретизовані цілі часто мають характер декларацій і не стимулюють до діяльності. Конкретизація мети, розробка проміжних цілей (етапів) і засобів їх досягнення – важливий мотиваційний фактор успіхів у навчальній діяльності.

До завдання формування мотивації навчання необхідно підходити з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини. Формування мотивації визначається її резервами в кожному віці, зоною її «найближчого розвитку». Ці резерви не актуалізуються самі по собі, а мобілізуються тільки в процесі тісної співпраці вчителя та учнів [6]. Організовувати таку розвивальну діяльність має вчитель. Також при формуванні стратегії досягнення поставлених цілей варто заручитися допомогою шкільного психолога.

Висновки. Отже, для того, щоб підвищити якість навчання, необхідно сформуванню у дітей стійкий інтерес до пізнавальної діяльності. Тому школа має знаходити практичні шляхи досягнення цієї мети. Це завдання не є відокремленим від навчально-виховного процесу. Несформованість навчальної мотивації, що проявляється у небажанні вчитися, відвідувати школу, відсутності інтересу до занять, переважанні негативних емоцій у процесі навчання, страхах, нерозумінні змісту навчання призводить до того, що дитина не може досягти бажаних успіхів. У подальшому цей неуспіх може трансформуватися на інші види діяльності, особливо пов'язані з процесом набуття нових знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Акімова О. В. Розвиток самодостатньої особистості, її соціалізація. *Наша школа*, 2006. № 2–3.
2. Амонашвілі Ш. О. Істина школи / Пер. з російської. Подільський культурно-просвітницький Центр ім. Реріха, 2007. 74 с.
3. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии. М.: Издательство института профессионального образования, 1995. 336 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. К.: Либідь, 2008. 348 с.
5. Варій М. Й. Загальна психологія: [підр. для студ. ВНЗ]. 3-тє вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
6. Дзюбка Л. В. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик / Людмила Дзюбка, Людмила Гриценюк. К.: Шк. світ, 2011. 128 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
7. Концептуальный обзор понятия «педагогическая технология» / В. И. Боголюбов. Пятигорск: ПГЛУ, 2000. 13 с.
8. Лихачев Б. Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей (теоретико-исторический анализ воспитательных ценностей). Самара: СИУ, 1997. 84 с.
9. Монахов В. М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса. Волгоград: Перемена, 1995. 152 с.

10. Прогнозування та планування роботи класного керівника: Метод. посіб. / Авт.-упоряд.: Сорока Г. І. Організація виховної роботи: планування, аналіз, методичне забезпечення. Х.: Основа, 2005.

УДК 316.774:351.751

Сидорська Оксана Ярославівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

РОЛЬ МЕДІАОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

***Анотація.** У статті проаналізовано теоретичні аспекти патріотичного виховання учнівської молоді засобами медіаосвіти, акцентується увага на необхідності практичного використання елементів медіаосвіти в освітньому процесі.*

***Ключові слова:** національно-патріотичне виховання, громадянин, патріот, національна самосвідомість, медіаосвіта, медіаграмотність.*

Патріотизм – це сплав почуття й думки, осягнення святині-Батьківщини – не тільки розумом, а й передусім серцем... Патріотизм починається з любові до людини. Патріотизм починається з колиски.

В. Сухомлинський

Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. Основні принципи патріотичного виховання окреслені в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (Указ ПУ від 16.06.2015 № 641), Стратегії національно-патріотичного виховання (Указ ПУ від 18.05.2019

№ 286/2019), програмі ««Нова українська школа» у поступі до цінностей» та інших нормативно-правових документах. Пріоритетним напрямком національно-патріотичного виховання є формування особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, людини демократичного світогляду. Ця мета повинна конкретизуватись через систему виховних завдань, що є загальними не тільки для освітніх закладів, а й для всього суспільства в цілому.

Патріотичне почуття – одне з найглибших, яке виховується і закріплюється століттями. У своїй основі, воно набувається особистістю не лише через біологічну спадковість, а й під впливом соціального середовища, виховання. Для того, щоб виховати патріота, треба бути ним самому. Патріотизм не формується на пустому місці, красивими гаслами і нав'язливими виховними заходами, які викликають зворотну реакцію. Спершу ми маємо виховати себе, зрозуміти, що патріотизм – це любов і відповідальність. Формувати ці якості важливо з раннього дитинства. Відомий мовознавець, літературний критик Іван Світличний говорив: «Вітчизна – це не хтось і десь. Я теж – Вітчизна».

Головне завдання закладів освіти – так побудувати та організувати виховну діяльність, щоб діти перебували в колективі, наповненому любов'ю до рідної землі, де слова «Україна», «патріотизм» сприймалися б не лише розумом, а й серцем. Адже, формуючи патріота сьогодні, прогнозуємо майбутнє нашої країни.

Принцип патріотичного виховання є одним із ключових у всеукраїнському експерименті з медіаосвіти. Такий підхід у формуванні патріотичних почуттів молоді є одним із інноваційних. В Україні напрацьовано багато різноманітних програм, методичних рекомендацій, статей для формування патріотичних почуттів у молоді, що може ефективно реалізовуватись за допомогою застосування різноформатного медіаконтенту. Суть їх полягає в стимуляції емоцій за допомогою візуального образу, що має

великий вплив на емоційну сферу людини. Комплекс методик містить фотографії, художні та документальні фільми, соціальну рекламу, музичні відеоролики, анімації патріотичного змісту, спрямовані на формування медіаінформаційної культури молоді.

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні йдеться: «... медіаосвіта стає фундаментальною складовою інформаційної безпеки країни, відіграє стратегічну роль у вихованні патріотизму молоді, формуванні української ідентичності». Це зумовлено необхідністю протистояти зовнішній інформаційній агресії. Проте, окремі дослідники вважають, що медіаосвіта і патріотичне виховання не мають нічого спільного. Медіаосвіту розглядають як автономну галузь знань, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури. Відома експертка у сфері медіаграмотності Сполучених Штатів Рене Хоббс вважає, що медіапедагог не повинен бути «пропагандистом ідеологічно», бо це заперечує принцип критичного мислення. Але у реаліях нашого сьогодення в інформаційному просторі спрацьовують спеціальні технології впливу та маніпулювання суспільною думкою. У більшості випадків люди не вміють адекватно сприймати інформацію, чинити необхідний спротив – і це становить серйозну загрозу, соціально-психологічну, загальнонаціональну проблему.

Сьогоднішня молодь – це інформаційне покоління (покоління Z), яке народилося у цифровому світі і вже не може існувати без мобільних телефонів, інтернету та інших гаджетів. Необмежений доступ до інформації може становити безліч загроз і впливів. Необхідне вміння сприймати, аналізувати, критично мислити. Тому питання медіаосвіти і медіаграмотності в національно-патріотичному аспекті є надзвичайно актуальним.

Отже, медіаосвіта в Україні є частиною освітнього процесу, важливим засобом формування національної ідентичності, консолідації суспільства, зміцнення свідомої громадянської патріотичної позиції особистості, медіакультури, створюючи умови для безпечної та ефективної взаємодії із

сучасною системою мас-медіа, враховуючи розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Розвинена медіаінформаційна грамотність є невід'ємною складовою патріотичного світогляду особистості, сприяє не тільки всебічному розвитку молодого покоління, але й дозволяє ефективніше впроваджувати національно-патріотичне виховання в освітніх закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах».

2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/messages/43455-proektkontseptsiyi-natsionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditey-ta-molodi>

3. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. К.: Радянська школа, 1974. 287 с.

4. Сучасне патріотичне виховання: стан, проблеми та перспективи розвитку: рекомендаційний покажчик / Сумська обл. універс. наук. б-ка; уклад. Н. А. Малус. Суми, 2015. 19 с.

5. Челомбійко Т. Л., Рибіна Ю. О. Медіаосвіта як інноваційний засіб на шляху соціалізації учнів: матеріали XI Міжнародної конференції «Стратегия качества в промышленности и образовании». Варна, 2015.

6. Череповська Н. Медіаосвітні засоби у вихованні патріотизму молоді в інформаційну добу: Збірник статей Третьої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». Київ. 16–17 квітня, 2015. С. 59–67.

7. Чорна К. І. Виховання культури гідності старшокласників у позаурочній діяльності: методичні рекомендації. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 72 с.

УДК 930.85 +725

Стромилюк Любов Василівна,
кандидат історичних наук, провідний
науковий співробітник Національного
заповідника «Софія Київська», м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ, РЕСТАВРАЦІЯ ТА РЕКОНСТРУКЦІЯ БРАМИ ЗАБОРОВСЬКОГО В ІСТОРІОГРАФІЇ 1940-Х РР. – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Анотація. Брама Заборовського (1731–1746) – пам'ятка архітектури національного значення, що включена до Списку всесвітньої спадщини

ЮНЕСКО. Вона входить до складу монастирських споруд XVIII ст., розташованих на території Софійського собору (XI ст.). Пам'ятка є одним із найяскравіших зразків українського бароко. Її спорудження пов'язане з ім'ям митрополита Рафаїла Заборовського (Зборовського), котрий народився на Тернопільщині. Вивчення Брами Заборовського впродовж XIX – пер. пол. XX ст. не мало системного характеру. Новий етап у дослідженнях розпочався після закінчення Другої світової війни і триває до сьогодні. Авторкою розглянуто основні праці, що висвітлюють історію спорудження, реставрації, реконструкції та дослідження цієї пам'ятки XVIII ст.

Ключові слова: *реставрація, архітектура, митрополит Рафаїл Заборовський, Брама Заборовського, культурна спадщина, пам'ятка архітектури, українське бароко, Національний заповідник «Софія Київська», ЮНЕСКО.*

Брама Заборовського – пам'ятка архітектури XVIII ст., що має національне значення, розташована на території Національного заповідника «Софія Київська». До складу заповідника входить пам'ятка XI ст. – Софія Київська та комплекс монастирських споруд XVIII ст. на його території, котрі 1990 року було включено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Брама, один з найкращих зразків українського бароко, є складовою частиною комплексу.

Західний (з боку Золотих воріт) парадний в'їзд до резиденції київських митрополитів на території Софійського собору було споруджено 1731–1746 рр. Тоді митрополиту кафедру посідав уродженець Тернопільщини (м. Зборів) Рафаїл Заборовський (Зборовський). Саме на його замовлення архітектор Йоган Готфрід Шедель (Шейден) споруджує свій шедевр козацького бароко – Брам Заборовського.

Яскрава пам'ятка привертала увагу містян та численних паломників, що приїздили до Києва. Про парадний в'їзд на митрополиче подвір'я було написано у путівниках кінця XIX – початку XX ст. [3, с. 201; 4, с. 323–325].

Однак історики, архітектори, мистецтвознавці впродовж XIX – пер. пол. XX ст. не досліджували Брану Заборовського системно. Так, у 1819 році пам'ятку обміряв архітектор Андрій Меленський (щоправда, його кресленики загубилися і їх було віднайдено лише у 1950-х рр.). Відомо, що на початку XX ст. брану досліджувало Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва (М. В. Довнар-Запольський, Д. Ертель), зокрема, порушувало питання про необхідність подальшого вивчення та реставрації.

У 1920–1930-х роках особливе зацікавлення у архітекторів викликав Софійський собор, збудований у XI ст. Брану Заборовського, розташована в західній частині мурів, що оточували собор із XVIII ст., привернула увагу Василя Григоровича Кричевського як об'єкт для обмірів студентами-практикантами, майбутніми архітекторами. Однак згадки про вивчення й можливі реставраційно-відновлювані роботи В. Г. Кричевським наразі не підтверджені архівними джерелами. В. Павловський у монографії «Василь Григорович Кричевський: життя і творчість» зауважує, що з 1922 р. митець працював у різних наукових організаціях та установах. Зокрема, працював у Софійській комісії ВУАН, у Комісії порайонного розроблення історії України, де працював «...над питаннями архітектури будівель Києва кінця XVIII – початку XIX ст., ...а з 1939 р. також і дійсним членом Вченої Ради Софійського Архітектурно-Історичного Музейного Заповідника...» [12, с. 69]. Далі В. Павловський зазначив, що митець «...намагався також реконструювати початковий вигляд деяких споруд, що дійшли до нас у зміненому вигляді або в руїнах. ...він робив спроби реконструкції Золотих Воріт, ... Брани Заборовського в мурах огорожі Софійського собору...» [12, с. 69]. 1928 роком В. Павловський датує появу ряду панно, створених для відділу Старого Києва Історичної Секції ВУАН, серед яких називає твір «Брану Рафаїла

Заборовського» [12, с. 51–52]. Крім того, біограф В. Кричевського вказує, що 1923–1924 рр. художник «...керував практичними роботами студентів-архітекторів 2-го курсу – обмірами давніх київських будівель» [12, с. 48, 147].

Невідомо, чи збереглися ці обміри, зроблені студентами під керівництвом В. Г. Кричевського, але кілька спроб художньої реконструкції Брами Заборовського зберігаються у Національному заповіднику «Софія Київська», в Українському музеї у Нью-Йорку, в архіві родини Кричевських у США [11, с. 31]. Це були тільки графічні реконструкції, а не реставраційні й відновлювальні роботи. Деякі з цих реконструкцій Брами Заборовського було розглянуто О. Нештою [11, с. 30–35].

Колишній директор Софійського заповідника Олекса Повстенко, пригадуючи Київ 1941–1943 рр., про Брану Заборовського писав так: «Дуже сиротливо виглядає замурована і запущена, а колись прекрасна брама Рафаїла Заборовського, яка після забудовування в XIX ст. старого Києва опинилась у глухому і тісному Георгіївському заулкові. Ще й тепер вражає своєю красою її ліплений рослинний орнамент, що в багатьох місцях уже почав відлуплюватись і відпадати» [13, с. 241].

Ідею пристосування пам'ятки XVIII ст. було висловлено Ф. Бахтинським [1, с. 45]. У кількох реченнях автор виклав історію спорудження Брами Заборовського, причини того, чого пам'ятка опинилась замурованою. Трохи більше у короткій замітці Ф. Бахтинський приділив особливостям архітектури та опису декору брами. Зауважив, що медальйон з палаючим серцем – герб Заборовського, «... обсипався, і обвалився» [1, с. 45]. Автор зазначає, що сприйняттю пам'ятки шкодить те, що «... тут влаштовано звалище для сміття та вуличного бруду. Брану настільки закидано, що в неї не тільки не проїде карета розмірів XVIII ст., а навряд чи пройде людина, не зігнувшись» [1, с. 45]. Однак Федір Бахтинський твердо переконаний, що споруда варта того, щоб її відремонтували. Знайшов автор і практичне пристосування для пам'ятки XVIII ст.: «Не завадило б також в самій брані влаштувати будьякий [правопис

збережено – Л. С.] кіоск чи рундучок у відповідному стилі» [1, с. 45]. Вірогідно тут автор мав на увазі легку, відкриту споруду (або критий прилавок) для роздрібної торгівлі.

Новий етап у дослідженнях барокової споруди розпочався після звільнення Києва від фашистської окупації, у 1944 році. Вже 1957 року М. Й. Кресальний, на той час директор Державного архітектурно-історичного заповідника «Софійський музей» (таку назву тоді мав Національний заповідник «Софія Київська»), здійснив розкопки, архітектурно-археологічні дослідження й уточнив обміри залишків брами. Саме він знайшов в архівах Ленінграду (нині – Санкт-Петербург) обміри й кресленики, зроблені в 1819 р. київським міським архітектором А. Меленським [7, с. 35–37; 6, с. 32–33]. Спеціалізований журнал «Будівництво та архітектура» на 1959 р. друкувався українською та російською мовами, тож М. Кресальний підготував публікацію у двох варіантах. Згодом про нові дослідження пам'ятки було опубліковано вже 1976 р. у цьому є журналі [8, с. 32–33].

Окремий розділ у архітектурно-історичному нарисі «Софійський заповідник у Києві» М. Кресальний також присвятив Брамі Заборовського. Автор виклав основні наукові здобутки, що стосувалися історії архітектурно-археологічних досліджень споруди [5, с. 174–179].

І. Тоцька у своїй розвідці «Брама Заборовського» для «Зводу пам'яток історії та культури» зазначала, що давній вигляд споруди було зафіксовано в обмірних кресленнях А. Меленським і в матеріалах архітектурно-археологічних досліджень, здійснених 1946 р. Я. Штейнбергом, М. Кресальним (1957), В. Мирошниченком і Т. Шаменою (1982–1983). Авторка зазначає, що внаслідок досліджень розроблено проєкт реставрації пам'ятки в її первинному вигляді [15, с. 1512].

О. Самойленко та Н. Білоус у статті «Брама Заборовського: повернення із забуття» [14, с. 21–25] також згадують імена архітекторів і зауважують: «Протягом певного часу проводились поточні реставраційні роботи» [14, с. 23].

Досить стисло інформацію про Брану Заборовського можна почерпнути з численних путівників по заповіднику, виданих у різні роки [2; 9; 10]. Звичайно, сучасні путівники вирізняються якісною поліграфією та яскравими ілюстраціями.

У 2007–2009 рр. Національним заповідником «Софія Київська» було проведено масштабні ремонтно-реставраційні роботи Брами Заборовського. Під час реставраційних робіт було відтворено автентичний західний фасад, біля нього понижено рівень ґрунту до первинного, з'явилася нагода потрапити на подвір'я Софійського собору з боку Георгіївського провулка. Зараз пам'ятка використовується для проведення культурно-мистецьких заходів, освітніх програм, у приміщеннях відбуваються періодичні виставки.

Проте для істориків архітектури і дослідників історії реставрації споруд XVIII – початку ХХ ст. значний інтерес становлять попередні ремонтно-реставраційні роботи, а також основні етапи вивчення тієї чи іншої пам'ятки. Відповіді на питання, що виникають при вивченні західного виїзду на подвір'я Софійського собору, можуть дати публікації попередніх періодів. Комплексне вивчення яскравої пам'ятки XVIII ст. – Брами Заборовського – неможливе без аналізу публікацій 1940-х рр. – початку ХХІ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтинський Ф. Брама Заборовського. Архітектура Радянської України. 1941. № 4. С. 45.
2. Державний архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей»: фотоальбом / уклад. І. Ф. Тоцька, авт. тексту В. Н. Ачкасова. К.: Мистецтво, 1984. 250 с.
3. Киев теперь и прежде: [988–1888] / сост. М. М. Захарченко. Киев: Изд. С. В. Кульженко; Паровое Лито-Тип. заведение С. В. Кульженко, 1888. 276 с.
4. Київ: провідник / Н.К.О.–У.С.Р.Р.–Всеукр. АН. Ком. святкування 10-тиріч. ювілею ВУАН; за ред. Ф. Ернста. Київ: Держтрест «К.-Д.»: 2-га Друк., 1930. 797 с.
5. Кресальний М. Софійський заповідник у Києві: архітектурно-історичний нарис. К.: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1960. 426 с.
6. Кресальний М. І. Нові дослідження Брами Заборовського. *Будівництво і архітектура*. 1959. № 3. С. 32–33.
7. Кресальний Н. И. Брама Заборовского – памятник архитектуры XVIII века. *Строительство и архитектура*, 1976. № 4. С. 35–37.

8. Кресальний Н. И. Новые исследования Браны Заборовского. *Строительство и архитектура*, 1959. № 3. С. 32–33.
9. Національний заповідник «Софія Київська» [Текст]: книга-альбом / авт.-упоряд. Ж. Арустам'ян [та ін.]; наук. ред. Н. Нікітенко; вступ. ст. Н. Куковальська. К.: Мистецтво, 2004. 432 с.
10. Національний заповідник «Софія Київська» / National Conservation Area «St. Sophia of Kyiv» / автори: Н. Куковальська [та ін.]; під заг. ред. Н. М. Куковальської; наук. ред. Н. Нікітенко. К.: Балтія-Друк, 2009. 224 с.
11. Нешта О. Софія Київська у творчості Василя Кричевського. *Пам'ятки України*. 2014. № 6. С. 30–35.
12. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: життя і творчість. Нью-Йорк: ВУАН, 1974. 316 с.
13. Повстенко О. Катедра св. Софії у Києві. Нью-Йорк: УВАН, 1954. С. 241.
14. Самойленко О., Білоус Н. Брама Заборовського: повернення із забуття. *Відлуння віків*. 2011. № 1–2 (14–15). С. 21–25.
15. Тоцька І. Брама Заборовського, 1744–1846 рр. *Звід пам'яток історії та культури України*: Енциклопедичне видання. Кн. 1: Київ. Ч. 3: С–Я / Редкол. тому: відп. ред. П. Тронько та ін. Київ: Голов. ред. Зводу пам'яток історії та культури при вид-ві «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2011. С. 1512.

УДК 373.3.091

Ткач Оксана Іванівна,

магістрантка початкових класів
Київського університету імені
Б. Д. Грінченка, м. Київ

ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Сучасний стан інформаційного середовища вказує на актуальність оновлення системи освіти загалом та педагогічних технологій і підходів формування цифрової компетентності педагогів. Недостатній рівень цифрової компетентності педагогів виявляється як на рівні підготовки до освітньої діяльності (наприклад, розроблення навчально-методичних матеріалів), так і в процесі самоосвіти, а також у готовності використовувати ІКТ безпосередньо в освітньому процесі. Одним із креативних заохочувальних засобів формування мотивації педагогів до оволодіння сучасними знаннями може стати електронне навчання (eLearning). Електронне навчання розглядають як навчання із

застосуванням ІКТ та електронних навчальних ресурсів. Так, за визначенням фахівців ЮНЕСКО «e-Learning» – навчання за допомогою інтернет та мультимедіа [2].

Розуміючи важливість розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників (вихователів закладів дошкільної освіти, вчителів початкової школи, вчителів різних навчальних предметів основної та старшої школи, викладачів закладів професійно-технічної освіти, методистів, керівників закладів освіти різних типів), які навчають та виховують дітей ХХІ століття, робоча група за Наказом Міністерства освіти і науки № 38 від 15 січня 2019 року розробила опис цифрової компетентності. Стрімке розповсюдження цифрових технологій на ринку праці і в суспільстві робить цифрові компетентності громадян серед інших життєвих компетентностей. Цифрова компетентність передбачає впевнене та критичне використання цифрових технологій у професійній діяльності, повсякденному житті та спілкуванні [3, с. 3].

В Україні впровадження та підтримка інформаційно-комунікаційних технологій і, зокрема, створення хмаро орієнтованого навчального середовища забезпечуються такими нормативними документами: законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про Національну програму інформатизації», проектом Закону України «Про загальну середню освіту»; указами Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні», «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні»; постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року», наказом Міністерства освіти України № 466 від 25.04.2013 р. «Положення про дистанційне навчання» та ін. [4, с. 8–9.]

Цифрова компетентність сучасного вчителя є ключовою, оскільки традиційна освіта перебуває у стані переформатування, набуває нової форми та ставить нові вимоги до педагогів. Особливо це стосується початкової школи, яка діє за Концепцією Нової української школи та вимагає компетентного вчителя [1, с. 130]. Цифрова компетентність педагогічного працівника має забезпечувати розвиток широкого спектра усіх її складових: від медіаграмотності до опрацювання та критичного оцінювання інформаційних даних, безпеки та співпраці в мережі Інтернет до знань про різноманітні цифрові технології та пристрої, вміння використовувати відкриті ресурси та технології для професійного розвитку, формування в учнів умінь ефективно користуватися цифровими технологіями та сервісами у навчальних та життєвих ситуаціях для розв'язування різних проблем та завдань, застосовувати інноваційні технології для оцінювання результатів їх навчальної діяльності, розуміння поняття кодування, елементів штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності та вирішення професійних проблем за допомогою використання цифрових технологій [3, с. 3].

Учителі використовують хмарні сервіси для навчання, підготовки уроків і власного вдосконалення. Це має низку переваг, оскільки користувач може отримувати доступ до даних, які він зберігає у хмарі, не тільки з персонального комп'ютера, а й із планшета, смартфона та інших пристроїв, не залучаючи додаткових програм і потужностей. Хмарні засоби стануть у пригоді під час дистанційного навчання, роботи у віддаленому доступі з великими аудиторіями. Вчитель може використати їх під час уроків, у позакласній та позашкільній роботі з учнями, батьками та громадою. Велику популярність сьогодні мають так звані електронні портфоліо учнів і вчителів, які зберігаються у хмарах; педагоги широко застосовують для проведення уроків та опрацювання різноманітних даних хмарний сервіс Office 365, створюють блоги, середовища, професійні та навчальні онлайн-спільноти [4, с. 4].

Отже, сучасний заклад освіти потребує вчителів зі сформованою цифровою компетентністю, яка полягає в умінні вільно володіти сучасними технологіями та їх використанням в своїй професійній діяльності, що забезпечуватиме ефективність навчально-виховного процесу. Цифрова компетентність дозволяє людині бути успішною в сучасному інформаційному просторі, керувати інформацією, оперативно приймати рішення, формувати важливі життєві компетенції. Для того щоб підвищити свої вміння до використання комп'ютерних технологій, можна пройти курси, наприклад, є безкоштовна платформа онлайн-курсів – Prometheus.

Ми спостерігаємо швидкий темп розвитку технологій, все це впливає на наше життя, тож зростають і вимоги до особистості сучасного вчителя, оскільки вчитель має передавати свої знання учням і постійно розвиватися сам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гібалова Н., Процай Л. Реалізація компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців електронного навчання: досвід ПНПУ імені В. Г. Короленка. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 8.
2. Коневщинська О. Е. Електронне навчання як засіб розвитку цифрової компетентності педагога. 2018.
3. Морзе Н. та ін. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника (проект). *Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету*. 2019.
4. Овчарук О. В. та ін. Використання засобів хмаро орієнтованого навчального середовища для розвитку ІК-компетентності вчителів: методичні рекомендації. 2019.

УДК 355. 321

Урманець Ольга Дмитрівна,
методист вищої категорії
Великобірківського будинку творчості
школяра Тернопільської районної ради

ІСТОРІЯ СПРОТИВУ ЕКІПАЖУ МОРСЬКОГО ТРАЛЬЩИКА «ЧЕРКАСИ» ЯК ПРИКЛАД МУЖНОСТІ...

Анотація. На підставі відкритих джерел, матеріалів інтерв'ю та особистих спогадів командира морського тральщика «Черкаси» проведений

аналіз перебігу подій та дій українського екіпажу під час окупації Криму наприкінці лютого – у березні 2014 року. Висвітлено чинники, завдяки яким українські військові моряки протистояли Збройним силам Російської Федерації під час окупації ними українського Криму та захоплення кораблів і берегової інфраструктури ВМС ЗС України, зокрема Південної військово-морської бази. Заразом розглянуто обставини й умови, які завадили українським морякам здолати блокаду та прорватися у відкрите море.

Кінець лютого 2014 р. знаменувався початком прямої агресії Росії проти України й анексією Криму, яка дорого коштувала нашій країні. Агресор без бою захопив частину нашої національної території, а ВМС ЗС України втратили більшість кращих кораблів та об'єктів інфраструктури.

У непростій ситуації, що склалася, відрадно, що, залишаючись вірними військовій присязі, окремі екіпажі кораблів та військовослужбовці шукали вихід із територіальних вод Криму до портів материкової України, чинили опір російському «спецназу» та своєю поведінкою показували загарбникам, що вони непрохані гості на нашій землі. Приклад бойового духу та спротиву російській агресії продемонстрував екіпаж тральщика «Черкаси» на чолі з уродженцем Великих Бірок Юрієм Федашем.

Під час штурму і захоплення російськими військовими українських кораблів у Криму тральщик «Черкаси» став останнім українським кораблем, який найдовше чинив спротив, демонструючи високий патріотизм, показуючи приклад військовим, пробуджуючи національний дух в українців і готовність до боротьби з агресором. Велика заслуга у цьому фахового й патріотичного командира корабля.

Морський тральщик, яким керував Федаш, був призначений до Південної військово-морської бази. Вразливим місцем бази є вузький 200-метровий канал, який з'єднує озеро Донузлав із морем.

Блокада українського флоту в озері тривала з 3 по 27 березня 2014 року, яка супроводжувалася потужним психологічним тиском на особовий склад і пропагандою на користь переходу на бік агресора. Вона розпочалася з того, що російський ракетний крейсер «Москва» заблокував вихід із Донузлава, а остаточно вихід 13 українським кораблям було заблоковано шляхом потоплення на вході в канал з боку моря в ніч з 5 на 6 березня російськими військовими великого протичовнового корабля «Очаків» (довжина близько 180 метрів) та рятувального буксирного судна «Шахтар».

23 дні без жодних наказів та директив із Києва екіпаж судна «Черкаси» тримав оборону у заблокованому російськими окупантами озері Донузлав. Вони виконували єдиний наказ серця: служити українському народові.

Це була вірність посеред тотальної зради.

Аналізуючи перебіг подій та дій українського екіпажу під час окупації Криму, мимоволі приходимо до висновку, що в даній ситуації не кожен зміг би вистояти і виконувати до кінця свій військовий обов'язок.

Екіпаж тральщика «Черкаси» був одним із кращих у Військово-морських силах України. Саме завдяки високому рівню вишколу під час міжнародних навчань команді вдалося так довго тримати оборону.

Коли у Криму почали захоплювати військові частини, команда корабля почала підготовку до бойових дій. Екіпаж відчував, що у ситуації, що склалася, можна протриматися і дати відсіч.

Перше, що зробив командир корабля, заборонив військовослужбовцям на своєму кораблі дивитися російські телеканали.

Серед інших наказів і розпоряджень він дав вказівку всім підлеглим якнайшвидше вивезти свої сім'ї на материкову частину України.

Крім того, попідкувався про те, щоб отримати до повних норм боєзапаси і запаси пального.

Він поставив завдання екіпажу організувати посилену охорону та оборону корабля та підготуватися до ведення бойових дій.

27 лютого 2014 р. зі штабу командування ВМС України було отримано сигнал на приведення військових частин у бойову готовність «повна», та цього ж дня його скасовано.

28 лютого по оперативній службі надійшов усний наказ на зйомку з якоря та швартових і вихід усіх кораблів бригади у район розосередження з подальшим переходом до п. Одеса. Усі боєздатні кораблі бригади в найкоротший термін відійшли від причалів і у визначеній командиром бригади послідовності попрямували на вихід з озера Донузлав. При підході першого корабля до вхідних молів надійшов інший наказ від щойно призначеного **1 березня** командувача ВМС України контр-адмірала Березовського Д. В., який, як згодом з'ясувалось, особисто по телефону вимагав повернути кораблі назад. Відповідно, виконуючи наказ командувача, кораблі бригади змушені були повернутися до своїх причалів.

Та вже **2 березня** українські моряки з обуренням та гнівом дізналися про те, що контр-адмірал Д. Березовський зрадив українському народові і присягнув на вірність кримському «уряду». Внаслідок зради певним чином було дезорганізовано ВМС України та й інші силові структури в Криму.

Ситуація на перший погляд була дуже складною, адже вихід кораблям бригади з озера перегороджено, частини Південної військово-морської бази заблоковані військовослужбовцями РФ, прихований зв'язок – відсутній, мобільний – прослуховувався. Заразом моральний дух особового складу дещо покращився після отримання повідомлення ЗМІ про те, що, незважаючи на команду Березовського та дезінформацію, поширювану російськими ЗМІ, **5 березня** до порту Одеса повернувся з бойової служби в Аденській затоці флагман ВМС ЗС України фрегат «Гетьман Сагайдачний», який упродовж 6 місяців виконував завдання щодо боротьби з піратами в операціях НАТО «Океанський щит» та ЄС «Аталанта», та про захід у Чорне море **7 березня** ескадреного міноносця ВМС США «Truxton» для участі у спільних із Болгарією та Румунією військово-морських навчаннях.

Тим часом на борту МТЩ «Черкаси» таємно проводилися наради, до яких залучалися офіцери корабля, бригади інших частин та підрозділів, а також офіцери, що проходили службу в Севастополі. Спочатку група була невеликою, але згодом чисельно зростає. Для встановлення зв'язку було прийнято рішення використовувати приватний канал відомої онлайн гри World of Tanks, який був захищеним від стороннього доступу. Так було організовано скритий зв'язок, цілодобове чергування в цих каналах.

Головним завданням створеної «кризової групи» було визначено пошук проходу для виводу кораблів бригади. Тому наступного дня після затоплення ВПК «Очаків» визначений склад військовослужбовців під керівництвом Юрія Федаша відбув до місця затоплення корабля. Під видом журналістів їм вдалось потрапити на територію Мирненського порту і провести фотографування з різних ракурсів, щоб нанести відповідні позначки на робочу карту. Після проведення відповідних розрахунків було виявлено прохід шириною 30 м між затопленим кораблем та боновими воротами. На жаль, після доповіді керівнику 5-ї бригади надводних кораблів капітану 2-го рангу Віталію Звягінцеву, на цьому місці через 8 годин було затоплене ще одне судно – це означало, що командир бригади був зрадником.

Юрій вперто шукав вихід, пошук фарватеру не припинявся. За його наказом було проведено обстеження північної частини каналу щодо затопленого «Очакова» із залученням водолазів тральщика «Черкаси». За результатами водолазного огляду було виявлено прохід шириною 20 м. Дані висновки було надіслано у штаб ВМС у Севастополі, проте тут знову чекала зрада і через 8 годин було затоплене вже 4 судно.

Через два дні після того, як **16 березня** у Криму та Севастополі відбувся так званий «референдум», «зеленими чоловічками» і кримською «самообороною» було захоплено 5-те військове містечко з прилеглими причалами та штаб Південної ВМБ в селищі Новоозерне. Щоб уникнути захоплення росіянами, кораблі відійшли від причалів, розосередилися по

акваторії озера Донузлав. **19 березня** російські військовики разом із так званою «самообороною» захопили приміщення штабу командування ВМС ЗС України. **20 березня** командир бригади капітан 2 рангу В. Звягінцев скликав на борт ВДК «Костянтин Ольшанський» командирів кораблів та влаштував зустріч із ними представникам РФ.

Цинічно й зухвало українським офіцерам було поставлено ультиматум із вимогою здати до 09.00 **21 березня** свої кораблі або перейти на бік Росії. У випадку відмови офіцерам погрожували жорстокою розправою з їхніми родинами та екіпажами кораблів після захоплення.

Екіпаж морського тральщика «Черкаси» вирішив залишитися вірним Україні і чинити опір.

Хоч більша частина екіпажу була готова на рішучі дії, та з'ясувалося, що серед особового складу є слабкодухі та ангажовані люди. Виявляючи слабкість, вони могли вплинути на морально-психологічний стан екіпажу. Були й такі, хто відверто підтримували окупантів. Командир зібрав усіх на верхній палубі й сказав: «Хто готовий чинити спротив, має перейти на лівий борт, а хто ні – на правий». На правий борт перейшло 12 осіб, серед яких були й два офіцери – старший помічник капітана і штурман. Їм на збори дано було 5 хвилин, після чого усіх посадили на шлюпки та відправили на берег.

Це була найважча зрада, коли бойові побратими, яких вважав надійними друзями, вирішили зрадити присязі, команді і дружбі.

Фактично на кораблі був некомплект, адже на той час залишилося 47 членів екіпажу (із 72 чоловік 12 були у відпустках та навчаннях, 12 зійшли на берег 21 березня і 4–23 березня, проте до екіпажу «Черкас» долучилися троє моряків із морського тральщика «Чернігів»), і в умовах, що склалися, було дуже важко повноцінно управляти кораблем, проте ще дозволяло виконувати завдання. І вони з цим справилися.

Юрій вирішує прорватися у відкрите море. Цього ж дня, **21 березня**, тральщик «Черкаси» зробив спробу відтягнути затоплене водолазне судно з

північної сторони, щоб вийти у відкрите море. Самим не вистачило потужності, почали рватися кінці, а надати допомогу морський тральщик-близнюк «Чернігів» відмовився... Поки відтягували корабель, вертольоти підлітали, снайпери були навколо. Обстановка нарощувалася щохвилини, проте відважні моряки не звертали на це увагу, їх це не лякало.

Після невдалої спроби прориву у відкрите море МТЩ «Черкаси» перейшов до тактики кругової оборони в акваторії озера.

Саме тоді вдалося налагодити взаємодію з кримськими татарами сіл Озерівка, Медведево на північному березі озера Донузлав, які виявилися справжніми патріотами України. З їхньою допомогою вдалося організувати регулярне сполучення з берегом, цілодобове спостереження за береговою смугою озера Донузлав. Також з їхньою допомогою було збережено найцінніші речі, які представляли для корабля та екіпажу історичну значимість, і згодом їх було передано до музею «Юних моряків» у м. Черкаси.

Через два дні, **23 березня 2014 р.**, моряки роблять другу спробу прориву. Вивчивши особливості корпусу затопленого водолазного судна, було знайдено місце для обходу його поза кормою – і корабель пройшов поміж двох затоплених російських кораблів на 80% у відкрите море. Однак до них підійшов російський буксир, почав таранити у лівий борт, зробивши тріщини; вода почала просочуватися в трюм і кубрики, носова частина тральщика «Черкаси» сіла на міліну – корабель змушений був повернутися.

24 березня були спроби висадки на корабель спецназу Російської Федерації. З різних напрямків рухалися малорозмірні швидкохідні катери. Вони були озброєні великокаліберними кулеметами. Але оскільки корабель маневрував, ці спроби зривалися постійно. Ці атаки тривали 12 годин.

За спогадами очевидців і учасників, події розгорталися у швидкому темпі і потребували блискавичної реакції командира та екіпажу корабля.

Чотири доби, щоб заподіяти штурму росіян, корабель маневрував в акваторії озера. Моряки не давали штурмовим групам підійти близько,

обливали водою, відкривали в їхній бік попереджувальний вогонь, кидали гранати, проводили онлайн-відеозйомку.

Маневруючи між ворожими катерами і вертольотами, на прицілі у російського снайпера екіпаж тральщика «Черкаси» продовжував боронити рідний український Крим.

25 березня тральщик штурмували два російські кораблі, два гвинтокрили і три швидкісні катери. Під час двогодинного штурму був пошкоджений рульовий пристрій, а без цього маневрувати в такому вузькому озері, як Донузлав, було важко – довелося забарикадуватися всередині. Розуміли, що протистояти Тамбовському спецназу в такій його кількості неможливо.

Коли Тамбовський спецназ уже заходив на корабель, щоб не кидати екіпаж під такі потужні сили, Юрій Федаш відчинив їм двері і попросив до розмови старшого з них. Звісно, це був ризик, адже цілком можливо, що за такий нахабний жест до капітана корабля могли застосувати силу. Але командир спецназу вийшов на розмову і навіть із захопленням оцінив роботу «Черкас» та з повагою поставився до нашого екіпажу.

Всі умови Федаша були виконані, перша з яких – український прапор не спускати. Команда покинула рідний корабель близько сьомої ранку 26 березня. Останнім зійшов на землю командир.

Однак синьо-жовтий стяг ще довго майорів над «Черкасами». Росіяни не вміли розв'язати хитромудрий вузол, тож для зняття прапора організували цілу «спецоперацію».

І хоча тральщик нині стоїть біля причалу у Севастополі, проте загарбники ніби бояться слави нескорених «Черкас» – вони навіть зафарбували бортовий номер. Зате переповідають, що всередині корабля чужинці почувалися так само, як фашисти у захопленій, але не скореній Брестській фортеці, бо на корабельних стінах медичною «зеленкою» усюди були намальовані українськими матросами тризуби і гасла. А у кают-компанії тральщика

«Черкаси» залишилися слова славного сина Черкащини Тараса Шевченка: «Борітеся – поборете! Вам Бог помагає».

Дії екіпажу морського тральщика «Черкаси» заслужено стали взірцем стійкості та незламності духу українських військових моряків і внесли славу сторінку до історії українського флоту, його героїчних традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ольга Урманець. Юрій Федаш – командир морського тральщика «Черкаси». Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 128 с.

УДК 94 (477.8)

Федорів Ірина Олегівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії та
релігієзнавства Тернопільського
національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА МИРОНА КОРДУБИ У БУКОВИНСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ (1900–1919)

***Анотація.** Авторка аналізує публіцистичну й редакційну діяльність М. Кордуби у буковинський період життя (1900–1919), спрямовану на захист національних і культурно-освітніх прав українців Галичини й Буковини.*

В українській історіографії літературно-критичній, журналістській та публіцистичній спадщині відомого українського вченого Мирона Кордуби (1876–1947) приділено значно менше уваги, ніж його науковій діяльності. Цілком природно, що як науковець він інтегрував різні профілі інтелектуальної праці – історика, письменника, літературного критика і публіциста. Літературно-критична праця була органічним складником духовного світу вченого ще з раннього періоду наукової діяльності. Часто на сторінках періодики з'являлися популярні обробки наукових проблем, котрими цікавився

дослідник. Поточні проблеми національно-політичного життя, заактуалізовані українськими періодичними виданнями, змушували М. Кордубу застосовувати свій публіцистичний хист відповідно до викликів того часу.

Потреба вивчення публіцистичної спадщини М. Кордуби зумовлена відсутністю спеціальних вітчизняних наукових праць, де б сповна висвітлювалось зазначене питання. Хоча в українській історіографії окремі аспекти цієї діяльності вченого досліджували Я. Кравець [14], М. Романюк, М. Галушко [19], Т. Кульчицька [15], Т. Батюк [1–2], Р. Федоришак [20] та ін.

Яскраво демонструє М. Кордубу як публіциста й редактора буковинський період його життя (1900–1919). Його гострі аналітичні статті можна вважати малою енциклопедією тогочасного політичного життя Буковини. Тільки до початку Першої світової війни в Чернівцях з-під його пера вийшло понад 70 публікацій. Зокрема: «Наші дезідерати на полі буковинської історіографії», «Хто ми?», «Дещо з бувальщини міста Чернівців», «Де живуть українці?» [3, с. 21; 6], «Українське життя в Чернівцях» [11], «Переворот на Буковині» [8]. Ці статті стосуються багатьох сфер громадського й культурного життя на Буковині і є неоціненним джерелом вивчення тодішньої ситуації в краї. М. Романюк вважає їх одними з найважливіших статей публіцистичного, історичного та етнографічного характеру, що друкувалися на сторінках тодішньої буковинської преси [19, с. 137].

Переїхавши до Чернівців, М. Кордуба продовжував співпрацю з популярною галицькою газетою «Діло». Галичанам тоді було особливо важливо отримувати об'єктивну інформацію про національне й культурне життя українців із інших регіонів Австро-Угорщини. Історик став найбільш активним чернівецьким кореспондентом «Діла».

М. Кордуба зосереджується на проблемах національної боротьби українців з румунами й німцями, відзначаючи, що «Буковина – се Австрія в мініятурі» [1, с. 7].

Поряд із новинами місцевого буковинського життя, для читачів «Діла» у цей період М. Кордуба надрукував публіцистичний нарис «Лист з Москви» про враження від закордонного наукового відрядження до Москви (1907) за дорученням Археографічної комісії НТШ, де вчений опрацьовував архівні колекції [17]. Історик відзначив відмінність московської і петербурзької українських громад, що полягала у відсутності «людей на становищах», адже центр ділового життя імперії знаходився у Петербурзі [1, с. 7].

Знайомив М. Кордуба читача газети «Діло» й з новинами наукового життя. Для прикладу можна згадати його тогочасну резонансну критичну оцінку докторської праці І. Джиджори «Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 рр.» [9].

Одним із провідних суспільно-наукових фахових періодичних видань українського вчительства Буковини початку ХХ ст. став двотижневик «Каменярі» (1909–1914), постійним дописувачем котрого був М. Кордуба. У журналі висвітлювалися політичні події, лунали закликали до порозуміння між українськими партіями на Буковині, захищалися інтереси української громадськості, окреслювалася роль і місце вчительства у громадському житті [19, с. 253]. Цій темі була присвячена, наприклад, рецензія М. Кордуби на працю М. Грушевського «Про батька козацького Богдана Хмельницького» та підручник «Картини із всесвітньої історії для народних і виділових шкіл» [19, с. 256].

Суттєво сприяло поширенню просвіти серед широких мас Буковини й видання щомісячника для шкільних бібліотек «Бібліотека для молодежи, селян і міщанства». У січні 1911 р. товариство «Руська бесіда» відновило місячник під назвою «Читальня» [21]. Виходив він спочатку за редакцією О. Поповича і Є. Семаки (1911), пізніше – М. Кордуби (1912–1913) і Т. Бриндзана (1914) [19, с. 143; 21]. Зміст просвітнього місячника визначали літературно-художні твори і життєписи буковинських, галицьких і визначних українських письменників, популярні статті історичного і просвітнього

характеру, інформація про нові видання, що вийшли у видавництвах краю [19, с. 282]. М. Кордуба опублікував у ньому історико-пізнавальні статті «Народи Буковини», «Яким чином Буковина перейшла до австрійської держави?», «Де живуть Українці?» [13; 6; 19, с. 283]. У 1912 р., як відповідальний редактор часопису, він вводить постійну рубрику «Нові книжки для народу» з інформацією про найновіші видання, їх зміст і оцінку, що публікували товариство «Просвіта», «Українська школа», «Руська бесіда» у Львові. На обкладинках місячника М. Кордуба вміщував «Пропамятні дні на кожний місяць», в яких зазначав пам'ятні дати життя або смерті українських письменників, історичних діячів, дати історичних подій [19, с. 284–285; 21].

Вагомі завдання покладалися і на першу «науково-педагогічну часопись» «Наша школа», що почала виходити в 1909 р. у Львові, пізніше – у Чернівцях. Редакторами буковинського відділу були М. Кордуба та І. Прийма. Видання мало висвітлювати стан шкільництва. Провідне місце на сторінках часопису займали науково-педагогічні статті з методики та дидактики, розвідки з історії. «Наша школа» опублікувала статтю М. Кордуби «Українські підручники в середніх школах Буковини» [12].

Важливим джерелом щодо вивчення суспільного життя передвоєнного періоду на Буковині є мемуари О. Поповича «Відродження Буковини» [18]. М. Кордуба написав на них рецензію – «У кривім дзеркалі» [10], у котрій зазначив, що події описані автором упереджено, однобоко і неточно. «Для всіх тих, що пережили ці часи на Буковині, буде ця частина споминів справжньою ревелюцією! Бо ж в дійсності справа представляла зовсім інакше!», – писав М. Кордуба [4, с. 117].

Питанням національно-культурної роботи в столиці Буковини в період Першої світової війни присвячена стаття М. Кордуби «Українське життя в Чернівцях», опублікована в «Буковині» [11, с. 2–3]. Історик інформував читача про занепад шкільництва у зв'язку з війною, звертав увагу на діяльність

жіночих організацій, які перебрали на себе частину суспільної роботи. Серед них виділив «Гурток українських пань», створення ними «Комітету для несення помочи раненим жовнірам». Вони організовували матеріальну, національно-політичну і просвітницьку роботу серед учасників та жертв війни. З-поміж інших товариств М. Кордуба відзначив систематичність діяльності «Української школи», заслугою якого було утримування приватної дівочої семінарії. Історик схвалює заснування в червні 1918 р. «Української Народної Книгозбірні» з метою відкриття публічної бібліотеки і читальні [11, с. 2–3].

Особливого значення для буковинської інтелігенції того часу мала стаття М. Грушевського «Галичина і Україна» [16, с. 343]. У ній історик писав про рух «Буковина для буковинців», який посилювався напередодні Першої світової війни. Після підвищення заробітної плати вчителям Буковини вона стала найбільшою в порівнянні з іншими краями імперії. Активним покровителем автохтонства Буковини став О. Попович [4, с. 118]. Проти цього так званого «обласного автономізму» виступили М. Грушевський, С. Смаль-Стоцький і М. Кордуба [16, с. 344]. З критикою буковинського сепаратизму стосовно галичан М. Кордуба виступив у часописі «Каменярі» у статтях «Камо грядемо» та «Буковина для буковинців», у яких закликав до єдності всі національні сили [7; 5].

Планувалося, що «рішуче поборювати буковинське автохтонство, висуваючи на його місце все українство», має газета «Україна» [16, с. 344]. Отримавши матеріальну і моральну підтримку в цій справі від М. Грушевського, С. Смаль-Стоцький почав об'єднувати навколо «України» своїх союзників, перший номер якої з'явився 26 грудня 1912 р. Видавав газету окремо заснований комітет на чолі з М. Ісопенком та М. Кордубою [4, с. 126], поставивши собі за мету знищити тодішню систему на Буковині, репрезентовану послом М. Васильком, ліквідувати місцеву корупцію і безхарактерність [16, с. 127].

Загалом часописи періоду партійної диференціації суспільно-політичного життя краю та Першої світової війни засвідчують найбільш інтенсивний етап не тільки кількісного зростання, а й якісного розвитку української преси періоду австро-угорського панування, до чого суттєво долучився і М. Кордуба як редактор та публіцист політичних і просвітницьких видань. Редагуючи такі періодичні видання буковинського краю, як «Україна», «Читальня», систематично дописуючи у «Буковину», «Рідний край», «Каменярі», «Нашу школу», М. Кордуба сприяв формуванню національної самосвідомості жителів краю, зміцненню почуття етнічної єдності з усім українським народом, загальному прогресу суспільно-політичного життя. Публіцистична і редакторська діяльність ученого особливо яскраво ілюструє його суспільно-політичну роботу в буковинський період життя. Як відзначають дослідники, йому були притаманні принципівість у захисті своєї позиції, толерантність у сприйнятті аргументів опонента, об'єктивність при інтерпретації важливих соціальних тем, постійна робота над вдосконаленням стилістики своєї публіцистики [1, с. 9].

Публіцистичний доробок М. Кордуби становить вагому частину його наукової спадщини, оскільки спрямовувався на захист національних і культурно-освітніх прав українців Галичини й Буковини і має однозначно непересічне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Батюк Т. Мирон Кордуба та газета «Діло»: особливості співпраці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 15. 2016. С. 5–10.
2. Батюк Т. Співпраця Мирона Кордуби з газетою «Буковина». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2013. Вип. 20. С. 147–151.
3. Білинський Б. Мирон Кордуба як політик державницького напрямку. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Вип. 12. Тернопіль. 2001. С. 20–24.
4. Даниленко В., Добржанський О. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. Київ – Чернівці, 1996. 232 с.
5. Кордуба М. Буковина для буковинців. *Каменярі*. 1909. Ч. 7/8. С. 2.
6. Кордуба М. Де живуть українці. *Читальня*. 1912. Ч. 2. С. 5–8.
7. Кордуба М. Камо грядемо. *Каменярі*. 1909. Ч. 6. С. 3.

8. Кордуба М. Переворот на Буковині. *Літературно-науковий вістник*. Кн. X–XII. Т. 131. Львів, 1923. С. 135–333.
9. Кордуба М. Рецензія на докторську дисертацію І. Джиджори «Економічна політика російського правительства супроти України в 1710 до 1730 рр. Львів, 1912». *Діло*. 1912. 12 жовтня. С. 1–3.
10. Кордуба М. У кривім дзеркалі. *Літопис Червоної калини*. Ілюстрований журнал історії та побуту. 1933. Р. 5. Ч. 6. С. 9–12.
11. Кордуба М. Українське життя в Чернівцях. *Буковина*. 1918. Ч. 24. 23 серпня. С. 2–3.
12. Кордуба М. Українські підручники в середніх школах Буковини. *Наша школа*. 1909. Кн. 3/4. С. 4.
13. Кордуба М. Яким чином Буковина перейшла до австрійської держави? *Читальня*. 1912. Ч. 5. С. 2.
14. Кравець Я. Літературознавча і перекладацька діяльність Мирона Кордуби. *З його духа печаттю*: збірник наукових праць на пошану Івана Денисюка. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. Т. 1. С. 131–137.
15. Кульчицька Т. Мирон Кордуба у польських історичних та суспільно-політичних періодичних виданнях (1895–1939). *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка*. Львів, 2007. Вип. 15. С. 112–136.
16. Макар Ю., Добржанський О. Грушевський і українська інтелігенція Буковини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Михайло Грушевський*: збірник наукових праць і матеріалів міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С. 340–345.
17. Михайлович М. [Кордуба М.]. Лист з Москви. *Діло*. 1907. Ч. 249. С. 2–3; Ч. 250. С. 2; Ч. 258. С. 2; Ч. 268. С. 2.
18. Попович О. Відродження Буковини. Мемуари. *Буковинський журнал*. 1992. № 1. С. 123–151.
19. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). Історико-бібліографічне дослідження. Львів: Фенікс, 1999. 428 с.
20. Федорищак Р. Мирон Кордуба та українське підручникотворення на початку ХХ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Педагогіка. 2012. № 3. С. 35–41.
21. Читальня. 1911–1914.

УДК 351.85

Федотова Оксана Олегівна,

доктор історичних наук, ст. науковий співробітник, професор НДІУ Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Анотація. Автором розглянуто основні підходи до визначення змісту державної політики у сфері культури та уточнено ряд базових понять. Показано, що за радянської доби галузь культури розумілася як складовий елемент системи планового господарства. Окреслені пріоритети реалізації державою культурної політики у демократичному суспільстві.

Процеси трансформації соціокультурного середовища у пострадянському суспільстві суттєво позначилися на стані вітчизняної культурної політики. Євроінтеграційне входження нашої країни до світового співтовариства актуалізувало потребу забезпечення рівних можливостей доступу до культурних цінностей, що так само зумовило зміну вектора національної концепції культурного розвитку з урахуванням мобільності основних пріоритетів та інтересів держави у цій важливій сфері.

Формування національної концепції культурної політики залежить від ідеології суспільства, сучасних уявлень про природу культурних процесів, їх впливу на розвиток соціуму, пріоритетності вирішення проблем культури для держави, взаємовідносин як із суб'єктами як творцями культури, так із суспільством загалом. При тому суб'єктами сфери культури виступають: держава, територіальні громади, наукові працівники, професійні кадри, працівники культури, педагогічний склад закладів освіти галузі культури, власне заклади культури, а також установи незалежно від форми власності, головним завданням яких окреслюється робота у сфері культури. Тобто суб'єктами культурної політики є не тільки влада (система державного управління), а й окремі суспільні групи, професійні творчі працівники, митці та бізнесмени.

У Законі України «Про культуру» вказано базові засади реалізації державної політики, однак документ позбавлений визначення згаданого поняття. З того приводу варто з'ясувати сенс застосування дефініцій «державна культурна політика» або «державна політика у сфері культури».

Відповідно до поняття «державна політика» варто уточнити, що її розробляють і впроваджують у життя держава та виконавчі органи, тому вона враховує основні напрями їх діяльності як у суспільстві загалом, так і в певній галузі, зокрема, визначає внутрішній та зовнішній курс країни [3, с. 11].

Зауважимо, що термін «державна політика у сфері культури» також не має чіткого розуміння, що пояснюється різноманіттям підходів до з'ясування сутності державної політики. Дослідниця О. Копієвська трактує культурну політику як специфічний інструмент регуляторного впливу на широку сферу життєдіяльності соціуму, що включає не лише власне культуру як основну галузь, але й освіту, науку та ін. [5].

Головною метою культурної політики в демократичному суспільстві, на підставі визначення, запропонованого міжнародною організацією ЮНЕСКО, є гарантування вільного доступу усіх членів соціуму до культурного життя, а також забезпечення участі в ньому [4, с. 27]. Тобто основну увагу акцентовано на можливості користування культурними надбаннями усіма громадянами.

Надалі, під час роботи круглого столу, ініційованого згаданою вище організацією 1967 р. у Монако, під час дискусії було вказано, що культурна політика держави має сприйматися як система операційних принципів, а також адміністративно-фінансових різновидів діяльності та набору процедур, що формують підґрунтя для реалізації державою функцій у галузі культури [2].

Отже, у даному розумінні терміна перевага надається принципам та видам діяльності на культурній ниві. Не можна не погодитися з точкою зору Ю. Якимця, що таке трактування є доволі дискусійним, оскільки будь-яка діяльність, перш за все, має спрямовуватися на задоволення інтересів членів соціуму [8].

Вивчення історіографії проблеми дозволяє зробити висновок про наявність різних підходів до трактування сутності культурної політики держави. Характерним вбачається те, що за часів СРСР галузь культури розумілася як складовий елемент системи планового господарства.

Централізоване, планове управління процесом культурного будівництва в ході забезпечення потреб широких народних мас визначало зміст державної політики за радянської доби [7]. Основною її метою було виховання людини – «будівельника комунізму» на фоні формування культури за принципом «соціалістичного реалізму». При тому індивід виступав у ролі об'єкта реалізації культурної політики, а не в якості суб'єкта активної культурної діяльності. Відповідно до завдання сформувати безнаціональну спільноту під назвою «радянський народ» українську культуру розглядали лише як елемент радянської культури, наслідком чого стали уніфікація культурних інститутів, недооцінка, сприйняття української культури як другосортної, «загумінкової», «шароварної», що нарешті зумовило ліквідацію та зникнення низки її напрямків [3, с. 12].

Маємо вказати на те, що ряд дослідників вважають базисом державної політики у галузі культури комплекс її завдань, а саме: виховний вплив на населення; збереження національно-культурної самобутності; сприяння дотриманню норм суспільного життя; підтримку творчої діяльності членів соціуму, їх особистого внеску в процес становлення та розвитку духовної культури [8]. Однак, на наш погляд, зміст даної дефініції не варто обмежувати завданнями державної політики.

І. Ігнатченко запропонував 2 основних підходи до реалізації культурної політики: структурно-інституціональний (розглядається під кутом зору повноважень органів державної влади, на рівні органів місцевого самоврядування, громадських організацій) та функціонально-управлінський (висвітлюється з позиції сучасного розуміння культурно-політичного процесу). У першому випадку йдеться про модель державної культурної політики як наслідок функціонування державних інституцій, які здійснюють ряд адміністративних повноважень. Другий – передбачає сприйняття системи державного управління культурою як нескінченного політичного процесу [2].

Дотичним до попередньої точки зору є визначення культурної політики як цілеспрямованої діяльності у галузі культури, а також частини діяльності політичного характеру, що безпосередньо має відношення до культурної сфери, надане О. Гриценком [1].

Отже, за результатами дослідження можна зробити висновок, що на сьогоднішній день існує ціла низка підходів до визначення державної політики у галузі культури, які характеризуються багатовекторністю відповідно до розуміння сутності її реалізації. На нашу думку, державною політикою у сфері культури є чітко організована діяльність, зорієнтована на створення оптимальних умов для національно-культурного розвитку й максимального задоволення потреб членів соціуму, а також збереження національної культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі [Електронний ресурс]. Український центр культурних досліджень. URL: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_1_1_4.php.
2. Ігнатченко І. Г. Особливості реалізації державної політики України у сфері культури: сучасний стан та світові стандарти [Електронний ресурс] *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_1_16.
3. Карлова В. В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Українська Академія державного управління при Президентові України. К.: [б. в.], 2003. 20 с.
4. Концепція державної культурної політики України. Основні положення: проект. *Українська культура*. 1995. № 4. С. 27 – 35.
5. Копієвська О. Державна культурна політика: сучасні концепції та підходи. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. праць. Одеса: Юридична література, 2005. Вип. 26. С. 100–107.
6. Столяров И. А. Управление культурой: организационно-экономический механизм. М.: Экономика, 1989. 208 с.
7. Чукут С. А. Генеза духовної культури: управлінський вимір: [моногр.]. К. : Вид-во УАДУ, 1999. 256 с.
8. Якимець Ю. В. Державна політика у сфері культури. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 64–69.

Хома Світозара Олегівна,
завідувач центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ АКТИВНОГО ПРОЯВУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ ПАТРІОТА-ГРОМАДЯНИНА ЧЕРЕЗ ОРГАНІЗАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Анотація. У статті окреслено питання, пов'язані з формуванням громадянської компетентності учнівської молоді шляхом залучення до діяльності в учнівському самоврядуванні – педагогічній технології, яка сприяє розвитку громадянських якостей дитини в системі демократичних взаємин виховного процесу на принципах самореалізації, самодіяльності та самодостатності особистості.

Ключові слова: Нова українська школа, громадянська освіта, учнівське самоврядування, обдарована дитина, лідерська обдарованість.

Сучасна державна освітянська політика декларує необхідність виховання молоді, що готова самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, яка знає і вміє цивілізовано відстоювати свої громадянські права, яка виконує обов'язки, сприяє громадянському миру і злагоді в суспільстві, успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

Саме на заклади освіти, окрім власне навчальних завдань, покладається функція формування в учнів здатності мати стійку громадянську позицію, вміння жити в рівноправному суспільстві. Більшість зазначених положень можна ефективно реалізовувати шляхом залучення школярів до органів

учнівського самоврядування – педагогічної технології, яка сприяє розвитку громадянських якостей дитини в системі демократичних взаємин виховного процесу на принципах самореалізації, самодіяльності та самодостатності особистості.

Головну роль у вихованні громадянина, патріота, особистості та інноватора має виконувати Нова українська школа. Вона має не просто реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, а має стати авангардом, рушійною силою цих змін. Наші учні підсвідомо розуміють, що світ змінюється. Він стане світом людини і для людини, в якому будуватиметься культура життя, а не смерті: «світом, в якому людське життя, що його цінність ми вкотре для себе відкрили зараз під час епідемії, буде наріжним каменем демократії, міжнародного права та нових глобальних економічних стосунків». Сьогодні варто зробити наголос на активне виховання, виховання через дію, створення ситуацій успіху.

У цьому ракурсі надзвичайно важливим питанням є також робота з обдарованими дітьми. Вчені по-різному підходять до розв'язання цієї проблеми, тобто термін «обдарована дитина» застосовують до різних за здібностями дітей. Обдарованість є багатогранним явищем із різноманітними трактуваннями, і на вікових етапах проявляється по-різному. Тому і видів обдарованості визначено багато. Сьогодні часто говорять про класифікацію типів обдарованості на творчо та інтелектуально обдарованих дітей. Іноді ці типи поєднуються в одній дитині. На основі проведених досліджень учені з'ясували, які особливості відрізняють представників різних типів обдарованості: пізнання творчих школярів спрямовано перш за все на сам процес пізнання, в учнів із інтелектуальною обдарованістю пізнавальна проблема спрямована на досягнення певного результату. Тому-то олімпіади, конкурси поки що не відбирають особливо творчих дітей, а переважно – інтелектуальних. На жаль, творча особистість часто менш зручна для суспільства, менш приємна для вчителя, більш морочлива для батьків. Але

якщо суспільство дійсно цінує творчість і творчу особистість, ми повинні бути уважними до творчої дитини, із більшим розумінням ставитись і до сили, і до слабкості обдарованої особистості.

У контексті творчої обдарованості виділяють такий підтип обдарованості, як соціальна (або лідерська) обдарованість. Це виняткова здатність вибудовувати довготривалі конструктивні взаємовідносини з іншими людьми. У спілкуванні з однолітками обдарована дитина майже завжди бере на себе роль керівника та організатора колективних ігор та справ. Загальні риси лідерської обдарованості: інтелект вище середнього; вміння приймати рішення; здатність мати справу з абстрактними речами, з плануванням майбутнього, з часовими обмеженнями; гнучкість; здатність пристосовуватися; почуття відповідальності; впевненість у собі; наполегливість та ентузіазм; вміння чітко висловлювати думки.

Завдання педагогів – пошук і підтримка учнівської молоді, чий особистісні переконання спрямованні на активну участь у громадському житті молоді, що має організаторські здібності, усвідомлює себе потенційним лідером, має бажання використовувати свою енергію та здібності заради інших. Тобто ми говоримо про лідерську обдарованість.

Школа – це модель майбутнього суспільства. Основи громадянського становлення та демократії закладаються з дитячих років, і самоврядування допомагає учням організувати власне життя та життя своїх товаришів.

Учні потребують практичних навичок управлінської діяльності, і саме вчителі їх забезпечують. Головною умовою розвитку самоврядування стає наявність педагогів, що хочуть і вміють співпрацювати з учнями з лідерською обдарованістю. Від них залежить, чи зможуть довіряти учням самостійно вирішувати більшість питань їхнього колективного життя, чи зможуть переконати у тому, що, крім лідерів, ці обов'язки ніхто не зможе виконати. Тільки тоді самоврядування стане потребою колективу.

Взагалі, учнівському самоврядуванню притаманна раціональна внутрішня організаційність, що виявляється у загальній захопленості справою, нових ініціативах, високому рівні відповідальності за спільну справу.

Ми бачимо, як зараз розвивається нова технологія освітнього процесу на основі самоврядування. У НУШ для учнівського самоврядування відкрилися цілком інші перспективи, а саме: бути реальною часткою педагогічного процесу (участь та співпраця дорослих і дітей у спільних справах).

Отже, учнівське самоврядування – це педагогічна технологія, яка сприяє розвитку громадянських якостей дитини в системі демократичних відносин виховного колективу на принципах самореалізації, самодіяльності, самоорганізації та самодостатності особистості.

Основні завдання діяльності учнівського самоврядування – організація життя учнівського колективу, яка реалізуються у залученні всіх його членів до планування, організації, контролю і підбиття підсумків навчальної і суспільно корисної праці. Основна мета – виховати в учнів активну життєву позицію, підготувати їх до дійової участі в демократичному управлінні суспільством.

Правова основа діяльності органів дитячого самоврядування: Конституція України; Конвенція ООН про права дитини; Закони України «Про охорону дитинства», «Про освіту», «Про дитячі та молодіжні громадські організації».

Саме в дитинстві людиною усвідомлюється її роль у вирішенні справ громадянського життя як основи подальшої позиції в дорослому житті. Учнівське самоврядування будується на підставі співзвучних потреб дитини та суспільства. Головною задачею педагогів у цій системі є постійна підтримка мотиваційно-потребнісної сфери дитини, тобто підтримання такого стану, за якого стає необхідним постійне самовдосконалення та бажання і наміри стати гідним громадянином держави.

Разом із тим реалізація завдань з організації учнівського самоврядування в школі пов'язана з необхідністю подолання такої суперечності: з одного боку, самоврядування потребує самостійності школярів, з іншого – воно неможливе

без удосконалення педагогічного керівництва. Самоврядування не означає залишення дітей сам на сам, а є об'єктом і результатом найскладнішої, найвищої форми керівництва дитячим колективом. Цілком очевидно, що навички управління суспільством стануть надбанням людини тоді, коли участь в учнівському самоврядуванні сприятиме набуттю вихованцем необхідних знань, умінь і досвіду соціальної дії.

Як зробити самоврядування дієвим, цікавим, корисним? У чому ж суть шкільного самоврядування? У кожній школі модель учнівського самоврядування своя. Одне незмінно – чітка схема і суворий розподіл обов'язків. Чим яскравіша і актуальніша сама ідея органів самоврядування, тим насиченішою буде його робота.

Чого не повинно бути у шкільному самоврядуванні?

Перш за все, самоврядування не повинно бути нудним. Діти повинні відчувати себе на своєму місці, не боятися строгості і нагляду вчителя. Вчителі повинні прислухатися до учнів, направляти їх і допомагати. Будь-яку просту справу, аж до збирання макулатури, можна уявити модним, захоплюючим і яскравим проектом. Варто лише дати йому оригінальну назву, зробити привабливу рекламу, винести ідею кращої мотивації і процес представляти в місцевій пресі яскраво і з гумором. І найголовніше, у шкільному самоврядуванні не повинно бути підміни влади. Для учнів це буде тільки корисним і незвичайним життєвим досвідом, унікальною можливістю подорослішати, залишаючись дітьми.

У ТОКІППО активно здійснюється робота щодо підтримки ініціативи й активності учнівської молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Важливою складовою цього напрямку роботи є організація школи управлінської майстерності для педагогів-кураторів та лідерів учнівського самоврядування. Представники районів ОТГ 4 рази на рік приїжджають до нас на заняття, також працюємо з ними дистанційно. Саме ці люди організовують роботу на місцях, діляться набутими знаннями. Так, на час карантину були

розроблені онлайн-проекти для учнівського самоврядування «Все буде добре», «Живімо за Українською Хартією вільної людини», «Онлайн-майстерня для малят», «Твій психолог», «Допоможи бездомним тваринам». Мета цих проектів – творення нової соціальної справедливості, нової парадигми милосердя. Концепції були обговорені під час вебінару з кураторами та лідерами учнівського самоврядування і розміщені у спільноті обласної учнівської асоціації «Авангард» (<https://www.facebook.com/groups/1503977903261578/>).

І ще один важливий момент. Адміністрація та педагогічний колектив школи мають бути єдиними у своїх поглядах стосовно необхідності створення органу учнівського самоврядування, його ролі та функцій. Аби підштовхнути школярів, активізувати їх бажання консолідуватися та утворити органи особистого управління, слід вжити наступні заходи мотивації:

- 1) створити та постійно підтримувати позитивний імідж органів учнівського самоврядування (відсутність негативних чи скептичних висловлювань педагогів стосовно доцільності самоорганізації школярів, здійснення психологічного, а надто фізичного, тиску на лідерів, що прагнуть до самоврядування);
- 2) впровадити та слідувати принципам толерантності, терпимості, демократизму, свободи слова та особистих переконань;
- 3) надати реальні права, повноваження та обов'язки органам учнівського самоврядування; створити умови для фактичного їх використання; знехтувати бажаннями окремих педагогів мати фіктивне, недієздатне учнівське утворення, що існує лише «на папері».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
2. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
3. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р.
4. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.10.2018 року, № 710.

5. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>.
6. Бех І. Д., Журба К. О., Киричок В. А., Чорна К. І., Назаренко Г. А., Шкільна І. М. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навчально-методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2011. 239 с.
7. Брюхович О. Форми і методи організації роботи учнівського самоврядування. *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2016. № 7. С. 6–8.
8. Кіяшко Р. Громадська школа лідерства: Програма навчання учнівського активу. *Виховна робота в школі*. 2016. № 12. С. 33–36.
9. Коврова Є. Б. Урок демократії з лідерами учнівського самоврядування. *Виховна робота в школі*. 2017. № 1. С. 45–50.
10. Послання Блаженнішого Святослава до молоді на Квітну неділю (дано в Києві, при Патріаршому соборі Воскресіння Христового, у день Святого преподобного ісповідника Якова, єпископа Катанського, 3 квітня 2020 року Божого). URL: http://news.ugcc.ua/documents/poslannya_blazhenn%D1%96shogo_svyatoslava_do_molod...

УДК 37.01

Христенко Ольга Мирославівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки вищої школи та
суспільних дисциплін Тернопільського
національного медичного університету
імені І. Я. Горбачевського, м. Тернопіль

ПРОБЛЕМА СВІТОГЛЯДНИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

Анотація. Авторка обґрунтовує педагогічну цінність духовно-етичної світоглядної моделі в сучасних умовах розвитку української освіти, репрезентує соціальні, культурні та політичні потреби духовного виховання молоді, а також порівнює базові цінності духовно-етичної та ліберальної парадигм.

Ключові слова: світоглядні цінності, духовність, християнська етика, лібералізм.

Проголошення Незалежності України в 1991 році ознаменувало вихід із тоталітарної системи та властивих їй атеїзму, інтернаціоналізму... Відтак,

перед українським народом постало одне з фундаментальних завдань – національно-духовне відродження власних справжніх ментальних рис, світоглядних цінностей, стилю життя (від індивідуального до загальнодержавного, політичного), ідей та практик ефективного виховання і державотворення.

Водночас, з огляду на нові геополітичні реалії, міжнародну співпрацю Незалежної Української Держави, інтеграційні та глобалізаційні процеси в світі, доцільними також є дослідження і творення нових шляхів, ідей, цінностей задля вирішення актуальних проблем людини та країни.

За три десятки років побудови нашої держави спостерігаємо різні політики щодо пошуку / формування ідеологічної основи української державності. Головним чином, це політика різних президентів, парламентів та урядів у сферах законодавства, інформації, освіти, науки, культури тощо. Втім, на практиці Україна досі не має єдиного цілісного стратегічного бачення ідейних засад свого розвитку. Така ситуація відповідно впливає на українську освіту, насамперед, у частині присутності та змісту навчальних дисциплін, що покликані формувати світоглядні цінності молодій генерації. Зокрема, етики, основ християнської етики, історії України, християнської етики в українській літературі тощо. Згадані навчальні дисципліни можуть бути запроваджені, вилучені, наповнені різним змістом, і результатом цього є формування в учнів / студентів певних світоглядних цінностей. Або їх відсутність... Практичні наслідки нерозв'язаної проблеми світоглядних цінностей у сучасній українській освіті можна виміряти рівнем моральності / аморальності, злочинності / законопослушності, духовності / бездуховності підростаючого покоління безпосередньо у різних життєвих ситуаціях. До того ж, треба враховувати, що нам слід не просто виховати не-злочинця, а людину моральну, здатну творити добро в мікросередовищі та на загальнодержавному рівні.

Втім, незважаючи на пріоритетну важливість формування високодуховної особистості українського громадянина / української громадянки – майбутніх

гідних творців сімейного, професійного, громадського, державного життя – сьогодні спостерігаємо тенденцію до нівелювання духовно-етичної складової української освіти. Нині науковці, журналісти, громадські, церковні, політичні діячі полемізують, з одного боку, про доцільність викладання у закладах освіти світоглядних дисциплін духовно-етичного змісту (етика, основи християнської етики, християнська етика в українській літературі), а з іншого – про запровадження альтернативної ліберальної секуляризованої моделі світоглядних цінностей.

Мета нашого дослідження – обґрунтувати педагогічну цінність духовно-етичної світоглядної моделі в сучасних умовах розвитку української освіти.

Результати дослідження. За роки Незалежності в Україні розроблено навчальні програми, підручники, інше методичне забезпечення викладання навчальних дисциплін духовно-етичного змісту. Наприклад, викладання курсу «Основи християнської етики та моралі» для підготовки фахівців у медичних закладах вищої освіти України зумовлене такими причинами:

– загальною кризою моральних цінностей, наслідком якої є нівелювання пошани людського життя, намаганням у певному розумінні підпорядкувати природний закон цивільному праву: все те, що дозволене правом, є етично дозволим, але така пропаганда зазвичай хибна;

– поширенням концепції абсолютної свободи індивіда, владної людини зі своїми інтересами, переконаннями, суб'єктивними оцінками і домаганнями, що може призвести до поневолення людиною інших людей;

– проникненням у суспільну ментальність «культури смерті», яка виражає тенденцію драматичної агресивності, спрямована на людське життя, сприяє широкому проникненню в суспільство індивідуалістичних, матеріалістичних, утилітарних ідей;

– глибокою духовною кризою, якої зазнала Україна внаслідок панування недавнього тоталітаризму та масового атеїзму, бездуховного виховання членів суспільства на державному, політичному, побутовому рівнях (корупція,

ошуканство, зневага до людини, злочинність, самогубство, пияцтво, наркоманія, розлучення, аборти, контрацепція тощо);

– потребою реалізації конституційної відповідальності за виховання дітей, підлітків, молоді на засадах християнської етики і моралі;

– потребою не тільки фахової підготовки студентів, а й виховання їх у дусі любові до ближнього, милосердя, готовності до самопожертви в ім'я хворих, співчуття їм у горі, високої гуманності, моральності [2, с. 2].

Курс «Основи християнської етики і моралі» належить до відносно нових комплексів аксіологічних орієнтацій громадянського суспільства в Україні, особливо за умов девальвації духовних і моральних цінностей. В силу традиційно-релігійно-духовної орієнтації ментальності українського суспільства вивчення названого курсу спрямоване на формування особи студента на засадах альтруїзму, людяності та обов'язку у ставленні до хворого, милосердя, чесності, працьовитості; духовно багатой особистості. Цьому сприяє і та обставина, що програма складена без конфесійної тенденційності, носить екуменічний характер.

З іншого боку, існує ліберальна модель світоглядних цінностей (представлена, наприклад, гендерною теорією), яку зазвичай називають альтернативною, протилежною щодо духовно-етичної моделі. Втім, якщо йдеться про гендерну теорію задля «утвердження політики рівних, незалежно від статі, можливостей самореалізації людини в різних сферах соціальної практики» [1, с. 28], то такий підхід загалом не суперечить духовно-етичним християнським загальнолюдським цінностям. Єдиною важливою умовою при цьому має бути повага до людини, її гідності та життя (з моменту зачаття до природної смерті). На практиці це означає захист прав ненароджених дітей, цінність інституту сім'ї, порядність та відповідальність у міжособистісних стосунках тощо. Якраз ці поняття є фундаментальними з точки зору духовно-етичної парадигми (котра фактично відображає історично сформовані ментальні цінності українців) і водночас залишаються контроверсійними у контексті «взаємин» згаданих двох моделей світоглядних цінностей.

Висновки. Сучасна українська освіта повинна розвиватися на засадах світоглядних цінностей із власної історико-культурної спадщини, серед яких домінує духовність, особлива повага до жінки, матері, свободолюбність, родинне виховання тощо. Водночас, ураховуючи сучасні реалії, слід використовувати прогресивні світові ідейні надбання, які не суперечать духовно-етичній моделі світоглядних цінностей, а удосконалюють та доповнюють її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: «К.І.С.», 2004. 536 с.
2. Основи християнської етики і моралі: примірня програма навчальної дисципліни... Міністерство охорони здоров'я. Центральний методичний кабінет з вищої медичної освіти. Київ, 2018. 32 с.

УДК 371.135

Чистух Володимир Ярославович,
член Національної спілки краєзнавців
України, лауреат обласної премії в галузі
культури у номінації «Краєзнавство»
імені Петра Медведика, м. Тернопіль

ЗРАЗОК УЧИТЕЛЯ ТА ПАТРІОТА. ІГОР ЄВГЕНОВИЧ СИВАН (1933–1996)

Здається, ніби вчора всю навколишню округу потрясла страшна звістка: у школі, не дійшовши кількох десятків кроків до свого робочого кабінету, помер Ігор Євгенович Сиван – весела і життєрадісна людина, великий трудівник, патріот, справжній Вчитель.

Під листопадними туманними зорями, коли готувалася до зимового спочинку земля, в Затурині, в простій селянській хатині Євгена та Олімпії Сиванів з'явився на Божий світ син, якого нарекли Ігорем. Це сталося 19 листопада 1933 року.

З дитячих років рука Ігоря потягнулася до письма, душа – до Бога, а серце – до людей, що допомагало йому пізніше підкоряти дитячі душі, зачаровувати і вести їх у світ незвіданого. Із цим багатством пройшов він по життєвих дорогах, аж поки не відійшов у вічність.

Як і у всіх дітей воєнного часу, життя не балувало Ігоря. У грізному 1941 р. батька призивають в армію, звідти – на фронт разом із односельчанами Кушлаком Бартком, Дармолою Панасом, які засвідчили його загибель під Білою Церквою. Мати, залишившись із перестарілими батьками та хворим дідом, незважаючи на воєнне лихоліття, посилає Ігоря в школу. У 1945 році він закінчує чотири класи в Затурині, у 1948 р. – сім у Завалові, у 1950 р. – дев'ять у Підгайцях.

Ігор прагне знань. Але події воєнного та післявоєнного часу, які відбуваються у рідному селі та на його околицях, підкріплені дідовими розповідями про козаків, українських січових стрільців, пробуджують у хлопця глибокі патріотичні почуття, які він зберіг до кінця своїх днів. Поряд із точними науками він цікавиться історією, етнографією, любить та із задоволенням співає українські народні, стрілецькі, повстанські пісні.

Закінчивши 9 класів у Підгайцях, Ігор йде до Станіславова (нині – Івано-Франківськ). Мама благословляє його на успішне продовження навчання, і щоб він не забував ніколи, де б не закинула його доля, рідної домівки, рідної землі.

У Станіславові Ігор починає працювати в деревообробній артілі, одночасно навчаючись у вечірній школі робітничої молоді, яку закінчує у 1951 році. Тоді ж поступає на фізико-математичний факультет педінституту, де навчається до 1955 року. Після закінчення інституту була робота вчителя математики і фізики в сільській школі одного з гірських районів Карпат, служба в армії на території Німеччини, робота вчителя у Голгочах вже рідного Підгаєцького району. Там він зустрів свою долю в особі молодої красивої вчительки історії Марії Михайлівни, з якою поруч пройшов майже чотири десятиріччя .

А 1 вересня 1959 року молодий, енергійний, красивий, знаючий, підтягнутий, ще у військовій гімнастерці, вчитель Сиван Ігор Євгенович вперше заходить на урок фізики у Завалівській середній школі. І вже через чотири роки він пожинає перші плоди своєї праці. З його першого випуску 1963 року 8 учнів успішно здають вступні іспити з фізики та математики і стають студентами фізико-математичних факультетів. Пізніше Ігор Євгенович згадував: «Як критерій по забезпеченню успішності, прищепленню інтересу до свого предмету, приймаю порівняння оцінок в атестаті і на вступних іспитах у вузах. Другі, практично, ніколи не були нижчими».

Серед отих перших: вчитель фізики Завалівської школи, нині пенсіонер, Хархан Марія Петрівна, вчитель математики у Завалові, а згодом у Тернополі, Рокецька Марія Іванівна, вчитель фізики зі Збаража Боїло Ольга Миколаївна, вчитель фізики з Гнильчого Банах Ярослава Миколаївна ...

Уже з перших років роботи Ігор Євгенович зумів втілити у дитячі серця те, що називається учнівською любов'ю та повагою. Свідченням цьому є лист, написаний учнями до нього у лікарню:

Добрий день, дорогий Ігорю Євгеновичу!!!

З привітом до Вас учні 10 класу. Ми дуже-дуже засмучені тим, що Вам через хворобу доводиться лежати в лікарні, і тому бажаємо Вам якнайшвидше видужати та знову повернутись до нас у школу.

У нас справи йдуть більш-менш добре. Фізику викладає Ольга Григорівна. Уроки вона проводить добре, але на уроці фізики в класі ніби чогось немає. Немає Вашого улюбленого «Ану виходь і признавайся, що ти на сьогодні вчив і в кого списував задачі», немає «Він повинен робити і виглядати класично», – про що Ви так часто любили повторювати на занятті радіо гуртка. Ех, коли б Ви вже швидше повернулись у школу і щоб у кабінеті після уроків знову лунало: «Подай конденсатор на 2200 пікофарад! Єй, ти, лопух, де ти поклав паяльник? Не видиш, що я через тебе вже третій раз обпікся до нього!»

У нас зараз весна і дуже багато було води. Всі долини були залиті водою і нерідко можна було побачити заїдливого рибалку, котрий зранку до вечора кукав над водою, чекаючи щасливого випадку, щоб хоч побачити, якщо не зловити яку-небудь рибку.

Вчора Івано-Франківський театр імені Івана Франка ставив у нас п'єсу «Катерина» і учням 9–11 класів було дозволено йти на цю п'єсу. І наші дівчата мали такий шанс з апетитом поплакати, що сам потоп не доказав того, що вони.

Але все це – єрунда проти світової революції. Головне, що ми хочемо Вам побажати – це якнайшвидше видужати та з новими силами повернутись до нас у школу.

12/ІУ-64 р.

Учні 10 класу.

У вересні 1969 року районна газета «Нове життя» поміщає фотографію Сивана Ігоря Євгеновича і статтю про нього під промовистим заголовком **«Сіач доброго, вічного»** («Н. Ж.», 06.09.1969 р.):

«Розпочався новий навчальний рік. Як велике свято, зустріли його студенти, учні, вчителі. Для Ігоря Євгеновича – викладача фізики Завалівської середньої школи – він особливий ще й тим, що йде десятий рік його педагогічної діяльності. Той, хто не працював у школі, не завжди може уявити, скільки то тривог, недоспаних ночей було в учителя, аби дохідливіше подати ту чи іншу тему, продумати, кому якої складності доручити практичну роботу. І в той же час незрівнянне щастя бачити випускників, які йдуть працювати чи вчитися, але всюди проявляють себе як справжні патріоти своєї рідної землі.

Кожен урок в Ігоря Євгеновича – постійний пошук, безустанна турбота про ефективність сприйняття поданого матеріалу. Вчитель слідкує за новинами науки і техніки, постійно читає, ... чимало сил приділяє позакласній

роботі. Поважають Ігоря Євгеновича трударі артілі «Іскра», бо не стоїть він осторонь громадського життя, знаходить час на агітаційно-масову роботу».

Через півроку, у березні 1970 року про Ігоря Євгеновича пише інспектор шкіл району Михайло Сивобородько у статті «**Покликання**»:

«З Ігорем Євгеновичем Сиваном ми зустрічаємося не перший раз... нас цікавили секрети роботи і творчих пошуків вчителя. Тому ми у кабінеті фізики на занятті факультативу.

– Все, що ви тут бачите, крім складних заводських виробів, – говорить Ігор Євгенович, – виготовили ми самі – ініціатори факультативу та науково-технічного гуртка. Це по силі кожному вчителю, якщо приплюсувати ініціативу учнів... Вони допомагали в обладнанні фізичного кабінету, виготовляли прості прилади для лабораторних робіт, фізичного практикуму. Потім ми реконструювали звичайні столи, демонстраційний стіл, провели самі електрифікацію кабінету, робочих місць... З ініціативи учнів діє виставка саморобних приладів.

– Факультативні групи, – підкреслює Ігор Євгенович, – в нас почали запроваджуватись ще в 1959–1960 навчальному році, задовго до того, як вони офіційно були визнані міністерством освіти... Я знайомлюся з учнями, які починають вивчати фізику в 6 класі, виявляю здібних, охочих, любителів, а тоді з ними працюю.

Любов і покликання вчителя до своєї професії передається учням. Можна сказати, що Ігор Євгенович Сиван готує свою «школу фізиків». Завалівська школа протягом багатьох років – незмінний учасник обласних і республіканських олімпіад по фізиці, а в 1968 році учень Шкіра Юрій був учасником Всесоюзної олімпіади фізиків у місті Єревані. Завалівських школярів, учнів Сивана І. Є., знають у Львівському університеті і політехнічному інституті, у вузах Тернополя. Його учні на рівних йдуть з випускниками фізико-математичних шкіл Львова і Києва.

Виставки, конструювання саморобних приладів, олімпіади, розв'язування складних задач, вивчення додаткової літератури – все це щоденна робота вчителя з учнями».

Йдуть роки. У школу приходять нові школярі, закінчують її нові випускники, їдуть на районні, обласні олімпіади нові учні, успішно витримують випробування з фізики нові абітурієнти у вузах, приходять і вже дихають Ігорю Євгеновичу у спину ним же виховані нові вчителі фізики та математики, серед них: вчителі Завалівської школи Чистух Віра Омелянівна, Чистух Володимир Ярославович, Гнида Віра Василівна, Барбарич Софія Дмитрівна, Кифор Ярослава Петрівна; методист райвно з фізики Чудакевич Михайло Миколайович, тривалий час директор Угринівської школи вчитель фізики Твардовський Остап Матвійович, директор школи з Горожанки Монастириського району вчитель фізики Джуман Олег Михайлович, вчитель року з фізики з Тернопільського району Ящик Богдан Григорович, вчителі фізики з Тернополя Кравець Надія Юліанівна та Побурко Ганна Юріївна, вчителі фізики з Бережан Клюба Євгенія Ярославівна та Печена Надія Степанівна, кандидат технічних наук викладач Львівського державного університету Лаба Ганна Петрівна і багато-багато інших.

У цей час слава про вчителя фізики із Завалова Сивана Ігоря Євгеновича лине далеко за межі школи, району і навіть області. У Всесоюзному журналі «Фізика в школі», що видавався у Москві, № 3 за 1973 р. під рубрикою «Майстри педагогічної праці» друкується стаття завідуючого кабінетом Тернопільського інституту удосконалення вчителів В. А. Миколайчука **«Ігор Євгенович Сиван»:**

«Завалівську середню школу Бережанського району на Тернопільщині вважають віддаленою. Але вчителя фізики цієї школи Ігоря Євгеновича Сивана добре знають не тільки в районі, але і в області. І це не випадково: його учні, як правило, мають глибокі знання з предмета, його вихованці завжди серед

кращих на районних і обласних олімпіадах юних фізиків, експонати його гуртківців постійно радують око на районних, обласних, республіканських виставках технічної творчості школярів.

Ось уже 19 років працює Ігор Євгенович в школі, з них 15 – у Завалівській. Він захоплений фізикою і це захоплення та любов до предмету передає дітям. Його уроки завжди живі і цікаві.

Навчаючи інших, Ігор Євгенович і сам постійно вчиться. Вивчає праці по шкільній психології, педагогіці, методиці викладання фізики. У фізичному кабінеті створена спеціальна педагогічна бібліотека вчителя.

Охоче ділиться Ігор Євгенович Сиван досвідом своєї педагогічної роботи з вчителями фізики району. Він веде «Школу передового досвіду», часто виступає на засіданнях методичного об'єднання, на районних і обласних педагогічних читаннях».

Після цієї публікації на адресу І. Є. Сивана почали надходити листи зі всіх кінців тодішнього Радянського Союзу. Один із них – із далекої північної Комі АРСР:

Селище Залізнодорожне, 15 травня 1973 року

Дорогий Ігорю Євгеновичу!

Пише Вам починаючий колега з далекої Комі АРСР. Тільки що прочитала про Вас, про Ваші захоплення, творчі пошуки і захотіла дізнатись детальніше. Як бачите, Ви не тільки захопили своїх дітей, але викликали цікавість і у дорослих. Якщо у Вас знайдеться вільна хвилинка, поділіться, будь-ласка, своїм багатим досвідом.

Мене дуже хвилює питання про створення фізкабінету в наших сільських умовах. У Вас він вважається кращим у районі. Цікавить мене буквально все, навіть дрібниці. Правда, дрібниць у нашій роботі не буває. Як у Вас стоять учнівські столи, стільці, чи електрифіковані столи, як? Як, на Ваш погляд, це краще зробити? Як обладнаний Ваш демонстраційний стіл, яким чином

зроблено затемнення, чи удосконалена дошка? Як оформлений сам кабінет? Де знаходиться у Вас шафа з приладами, де і як зберігаються таблиці? Де встановлена кіно- і проектувальна апаратура? Чи є вода у фізкабінеті? Де Ви діставали кошти на обладнання? Коли займались підготовкою кабінету: на канікулах, чи після уроків з дітьми? Чи діє у Вашій школі кабінетна система?..

Ви знаєте, Ігорю Євгеновичу, мені дійсно хочеться у Вас запитати буквально про все, але боюсь показати себе надто настирливою. З великим задоволенням я побувала б на Ваших уроках, а поки що дуже буду чекати на Вашу відповідь.

До речі, наближаються випускні экзамени. Як Ви готуєте своїх учнів і домагаєтесь глибоких знань?

Пишіть за адресою: Комі АРСР

Княжпогостський район

селище Залізнодорожне

середня школа № 1 , Хабаровій Альбіні Афанасьєвій.

Надзвичайно буду Вам вдячна, отримавши практичні поради або теоретичні.

Популярність Ігоря Євгеновича, як віддяка за щоденну копітку напружену до самозабуття працю, зростає. Його запрошують на розбір типових помилок на вступних экзаменах у вузи України в числі вчителів, чиї учні при вступі найчастіше здають фізику – в Чернівецький університет, в Кременецький, а згодом і в Тернопільський педінститут.

Він бере участь у республіканських і міжреспубліканських педагогічних конференціях, що проходять в Ужгороді, Вінниці, Києві.

Йому врешті-решт пропонують посади директора школи, інспектора райво у Бережанах, завідуючого кабінетом Тернопільського обласного інституту удосконалення вчителів. Приходить запрошення навіть із далекого

Сахаліну. Але вірний своєму покликанню – навчати дітей у рідній школі, він від всіх пропозицій скромно відмовляється.

І знову напружена праця. Крім уроків – участь у районних і обласних педагогічних виставках саморобних приладів, конкурси раціоналізаторів і винахідників (до речі, «Ватметр», виготовлений гуртківцями школи, демонструється на Всесоюзній виставці досягнень народного господарства у Москві), опис саморобного приладу для удосконалення фізичного експерименту поміщається у Всесоюзному журналі «Фізика в школі». Про досягнення гуртківців неодноразово пишуть районна газета «Нове життя», обласна «Вільне життя», республіканська «Молодь України».

А ще – оформлення кабінетів, відкриті уроки та обмін досвідом, різноманітні позакласні та позашкільні заходи.

А ще – виступи у трудових колективах, оформлення шкільного краєзнавчого музею, участь у шкільному драмгуртку, сільському хорі, вокальному квартеті.

А ще – вітання колег з ювілеями, їхніх дітей з одруженнями, ... А ще... А ще... А ще...

І все ж людські можливості не є безмежними. У 1978 році Ігор Євгенович переносить інфаркт міокарда. Але чи є час остаточно відновлювати здоров'я, коли будують і відкривають нову школу. Тоді ж у школу прибуває група практикантів із педінституту у кількості 6 чоловік, четверо з яких недавні випускники школи – його учні. Тепер Ігор Євгенович стає вже на два місяці учителем завтрашніх учителів.

І знову напружена праця чергується із серйозним захворюванням. Але, звичайно, переважає перше. Адже такий він – Ігор Євгенович Сиван.

Із статті *«Особистість»*, поміщеній в районній газеті «Нове життя» від 28 травня 1988 року:

«Урок іде чітко за планом. Ні учні, ні вчитель не відволікаються ні на хвилину. І так щоразу. Ігор Євгенович Сиван прагне, щоб діти не лише знали

формули, а й розуміли правильне застосування їх на практиці. Не легка це справа. А йому вдається. Чи не гучно сказано? Ні. І тут, немов на підтвердження таким судженням, анкети учнів Завалівської школи... На запитання «Хто твоїй улюблений вчитель?» учні відповідають:

- Ігор Євгенович. На його уроках цікаво. Тут можна почути такі речі, про які й рідко де прочитаєш. І, взагалі, він дуже розумна і весела людина...

- Я хотів би наслідувати Ігоря Євгеновича...

- На уроках фізики не відчуваєш замкнутості.

Вчитель не перебиває, дає змогу висловити думку до кінця.

Перелік анкетних даних можна було б продовжувати. Але суть не в тому. Основне, що дитячі серця сказали все, що є в дійсності. Любов до того чи іншого предмету самим навчанням не прищепити. Коли діти люблять вчителя (за знання, творчий підхід до справи, ентузіазм), то люблять і його справу.

У Ігоря Євгеновича кожний день заповнений щиртю. Робота, гурток, громадські доручення – це як і в кожного. Але не просто робота, а справа, заради якої варто жити на землі...

Посіяні зерна дають відчутні плоди. Значить недаремно минуло понад тридцять років, присвячених освітянській ниві.

За сумлінне виховання підростаючого покоління Сивану Ігорю Євгеновичу присвоєно високе звання «Відмінник народної освіти України», він – вчитель-методист, нагороджений ювілейною медаллю. Ці високі звання та нагороди набувають особливої вагомості тоді, коли особистий приклад педагога залишає слід у молодих людей на все їхнє наступне життя. Саме такий слід намагається залишити у своїх вихованців Ігор Євгенович Сиван».

Не кожному вчителю учні присвячують віршовані рядки. А Ігорю Євгеновичу молода поетеса, яка підписалася просто «1971 рік. Учениця 10-А класу» адресувала такі рядки:

Незабутнє

Не тихне в серці моїм неспокій,
Та не шукаю я іншу путь.
Мої бентежні учнівські роки
З тобою, Вчителю, в пісню йдуть.
З тобою йтиму крізь дальні гони,
Крізь шторми й бурі в майбутній день
З тобою легко поборю втому
І заспіваю дзвінких пісень.
Бо завжди в тебе знайду пораду,
Бо завжди скажеш: «Не треба так...»
Розумне слово, що силе радість,
Крізь даль почую і крізь літа.
Життя вирує в крилатім леті...
Весна прилине й розтане сніг.
І засіяє рососою вмита
Єдина стежка з усіх доріг.
На ній розквітне зелена рута,
Розсипле чари вишневий цвіт.
Тому не можна ніяк забути
Шкільних веселих учнівських літ.
Весняні ранки ... роки бурхливі ...
Хіба забути про їх красу?
Любимий вчитель! Я тим щаслива,
Що спів про тебе в житті несу.

Ігор Євгенович до глибини душі був не лише фізиком, але і ліриком. У чорновому варіанті збереглися, на щастя, окремі його записи, які сміливо можна назвати поетичними творами.

Випускникам

Коли в срібній імлі на прощання тобі
«Кру-кру-кру» журавлі закурличуть,
Чи не бачиш й себе в журавлинім ключі.
Коли зрілості стежі покличуть?
І вкрадеться легка в твоє серце туга,
Що сімнадцять вже весен минуло.
Наче хвиля одна. Й рідна школа твоя
Вже путівку в життя простягнула.
На розпутті тобі стане безліч доріг
І питання «котру з них обрати?»
Будь же вірний одній, хоч й важкою буде,
Май наснагу її подолати.

Так інколи здаля, мов орля до гнізда,
Прилітайте до рідної хати.
Пам'ятайте свою шкільну дружну сім'ю,
До якої привела вас мати.
Тут світанки твої серед скошених трав
Солов'ї у дібровах віщали.
Тут добірним зерном золотих колосків
Трударі рідний край звеличали
Тут у грози страшні проти орд і навал
Твої предки за волю вставали,
Щоб у небі твоїм і у щасті твоїм
Грізні тіні війни не снували.
В надвечір'ї згадай, як шумить Золота
Липа наша у травні весною,
Як ходили разом, як дружили гуртом,
І як рідне усе це до болю.
Тут ви вперше колись чули голос батьків
І пісню свою колискову,
І гомін вітрів, тихий шелест дібров,
І казку зеленого бору.
І про що соловей до півночі співав,
Як до дуба хилилась калина.
Оце все пам'ятай, де дитинство пройшло,
Де початок бере Батьківщина.
Щасливого плавання вам! В добрий час!
Великого щастя в майбутнім!
Хай радість ніколи не кидає вас
І вітер хай дме вам попутні.

Односельчанам за кордоном
Закурени стріхи давньої оселі,
Червона калина в саду,
Замріяні верби твої, Україно,
Приходять у сни у чужому краю.
Діток твоїх милих по білому світу
Розкидала доля лиха.
Пригорни до себе, багатостраждальна,
Бо волі зійшла вже зоря.
Гордись, наша ненько, що там за кордоном
Вони не зганьбили ім'я твоє.
В них іскра жевріла козацького роду,
І пісня, і дума, і слово твоє.

Колезі у день ювілею
Мчать секунди і години,
Мчать роки, немов хвилини.
І куди це вони спішають?
На табло горить: «5-5».
Дві п'ятірки – це чудово,
Та не всі радіють з того.
Ювіляр наш зокрема.
Та збагніть ви: це – жнива.
Найсправжнісінькі, вагомі.
Ваші близькі і знайомі
Вас вітають із днем жнив.
З ними – весь наш колектив.
Вам бажаєм, як і досі
Майстерність кувати,
Знання – учням, досвід – людям
Свій передавати.
Хай ніщо вас не тривожить:
Ні кашель, ні грипа.
Живіть довго, пливіть плавно,
Як Золота Липа.
Щоб усіх ви зігрівали
Словом, як перина,
Щоб веселі були в дощ
І в сонячну днину.
І щоб дні ваші прийдешні
Були світлі і веселі,
І щоб щастя не цуралось
Вашої оселі.
Ще бажаємо удачі
На всіх сходинках життя.
Будьте серцем ви гарячі,
Як колись у 22.

Молодцям у день весілля
Як хочеться всім на пам'ять
Цю мить зупинити
І на цьому рушникові
Вас благословити.
Будьте чисті, як рушник той,
Що вишила мати.
Заповіти батьків своїх

Щоб не забувати.
Як узори миловидні
На цьому рушничкові,
Нехай будуть дні барвисті
Без сумних кольорів.
Нехай буде ваша хата
Щедра та ласкава.
Нехай звучить у ній пісня
Тиха, коліскова.
Живіть в мирі, праці, згоді
Для добра народу.
Знайте, сила батьківщини
В силі свого роду.
На цьому слові, молодята,
Я уже кінчаю.
Із весіллям, з святом вашим
Щиро вас вітаю.

Про весільного горе-гостя
Не раз, не два на весіллях
Судилось бувати...
Тут, головне, – якось першим
Прорватись до хати.
А там далі, за столом...
О, сестри і браття!
Скільки гість той проявляє
Пафосу й завзяття!
Все він вміє, все він може
Діяти, творити...
Та скажіть лише йому
Гост проголосити.
Встає. Кашляє. Сопе.
Галстук поправляє.
Крутить гудзики в руках,
Чуть не відриває.
Далі мимрить щось під ніс:
От попав в халепу,
Краще вже було б стрибнути
У Золоту Липу.
Потім – трохи відійде,
Крикне, як у лузі:
«що тут довго говорити? –
Будьмо! Гей! Будьмо! Друзі!

*Дітям на Новоріччя
Від сузір'я Козерога,
З океанів бур і гроз
Вирушає в даль космічну
Новорічний Дід Мороз.
На небесній колісниці
Калачі і верболоз
Подарунки везе дітям
У пакунках Дід Мороз.
Калачі – сумлінним учням,
Ледацюгам – буки з лоз.
Працю високо цінує
Вчитель наш – Дідусь Мороз.
Бо наука – шлях тернистий,
Не аляя тишних рож.
Хто вершини досягає,
Тих шанує Дід Мороз.
Чуєте? Кортєж вже близько –
Урочистий йде обоз.
На порозі з Новим роком
Вас вітає Дід Мороз!*

І ось 24 серпня 1991 року! З початку 90-х в Ігоря Євгеновича вже нові турботи – він приймає якнайактивнішу участь у переоформленні фізичного та історичного кабінетів, в оформленні Залів Державності та Історії села, допомагає колегам в оформленні інших кабінетів. Докладає чимало зусиль для організації свята Андрія, Вертепу, виступу екологічної бригади, до створення у школі молодіжної організації «Сокільський доріст». І навіть пише слова гімну для неї:

*Соколи, соколи, соколи
В нас зльоти навчальні – це гарт
За рідну державу
Готові на справу.
Це – лицарське слово, не жарт.*

*Соколи, соколи, соколи –
Найкраща України юнь.
Хай сурми лунають,*

*В табори скликають
На стежі геройських відлунь.*

*Соколи, соколи, соколи,
На зліт до зелених дібров.
Хто страху не знає.
Хто вишкіл вважає,
На поклик ставайте до лав!*

*Соколи, соколи, соколи,
Гаряча козацька в нас кров,
Хоробрість стрілецька,
Відвага повстанська –
Не стертим ми більше оков!*

Ігор Євгенович бере активну участь у створенні Залу народного художника України, уродженця Завалова, Антона Манастирського і, навіть, присвячує йому свого вірша, в якому виражає не лише повагу до Генія, але й висловлює, напевно, своє ставлення до рідної природи, до рідної землі.

Антону Івановичу Манастирському

*Ти, може, так, як і Тарас,
Коли тринадцять літ минало,
Тут, за селом, ягнята пас,
З-за гір ще й сонце не вставало.
А за Валом рідне село
Солодко спало під горою.
В тумані срібною стіною
Зливались стріхи і сади
Й плакучі верби над рікою.
Там, за ставами, на горбі,
Хороми панські і остроги...
Скриплять вози в досвітній млі,
Сопуть ліниво круторогі
І йдуть до праці злидарі.
Горіли барвами світанки.
З Карачину ти бачив ранки
Як сон, як казку, як міраж.
Вставали перші силуети, –
На полотнах люди і портрети,
І краю рідного пейзаж.
За ними спогади колишні,*

*Що чув не раз їх від дідів,
Як гнали шляхту з України
Загони славних козаків.
Усе збирав, хотів все знати:
Широкий степ, струнки Карпати
В уяві буйній малював.
Не тільки верби і тополі,
Народ ти бачив, людські долі...
За ними ти уболював.
Пісні народу і звичаї,
Його порив, його печалі
Ти воскресив на полотні.
І за шрапнелями розкатом
Ти бачив мир, селянську хату
І перший трактор на ріллі.
Будуть нащадки пам'ятати:
Зумів ти пензлем розказати,
Як на оновленій землі
Народ буде хазяйнувати,
Настануть дні – чудовий час!
І він настав: в житті обнова,
Ідей і дум міцна основа.
Твої герої знову з нами
Щось розмовляють з земляками
І ти, Антоне, серед нас!*

Із створенням Підгаєцького району Ігор Євгенович Сиван дає згоду (вперше в житті!) на деяке тимчасове підвищення у посаді: 28 серпня 1992 року його призначають методистом з фізики та астрономії Підгаєцького районного відділу освіти. Але це – не задоволення своїх власних амбіцій, а, швидше всього, намагання допомогти у налагодженні методичної роботи новоствореному районному відділу освіти. До речі, вже після нього на цій посаді кілька років працювала його учениця Чистух Віра Омелянівна, а зараз її займає ще один учень – Чудакевич Михайло Миколайович.

І ось настало страшне 18 жовтня 1996 року. Ігор Євгенович Сиван, як завше, під'їхав під школу своїм «Жигулем» (пішком ходити йому було вже надзвичайно важко), зайшов на перший поверх. Залишилось піднятись ще два

до свого рідного фізичного кабінету, де чекали його (хто б міг подумати?!) вже о с т а н н і одинадцятикласники. Але щось стиснуло в грудях, запекло під серцем. «Нічого. Пройде, – сказав Вчитель, – замініть кимось мій урок, а я зараз підйду».

Не вийшло... Не підійшов... Сів на крісло, схилившись на руки своїх колишніх вихованців, і відійшов у вічність..., осиротивши десятки, сотні, а, може, і тисячі своїх учнів, а найбільше вірну йому дружину, не менш шановану у селі людину Марію Михайлівну.

Перегорнувши останню сторінку життя Ігоря Євгеновича Сивана, ми бачимо, що воно вражає своїм виповненим високим змістом і багатогранною подвижницькою працею. Здається, що фізичних сил однієї людини, навіть дуже талановитої і енергійної, не могло вистачити для здійснення усього ним зробленого. Згасла його зірка ще в 1996 році, але, напевно лише для того, щоб запалити десятки, сотні нових зірок на безхмарному небосхилі України. І в цьому, напевно, і полягає смисл і щастя життя людського.

А на надгробному пам'ятнику Вчителя вигравіювана ним же складена епіграма:

*Я ніс вантаж своєї долі
Крутою стежкою життя.
Упав не воїном у полі,
А мрійником за майбуття.*

Наймолодшим учням Ігоря Євгеновича – вже сорок, а отим першим – вже далеко поза сімдесят. Незадовго вже виповниться майже чверть століття, відколи його нема з нами. Але пам'ять про цю Людину жива. І коли його короткий життєпис був поміщений у фейсбуці до Дня вчителя, буквально за лічені години були надіслані сотні відгуків про Вчителя від вдячних учнів...

Яковишин Руслан Ярославович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

***Анотація.** У статті розглянуто педагогічні погляди Г. С. Сковороди. Особливу увагу зосереджено на аналізі морального виховання та ідеї «спорідненості праці» у творчості видатного філософа.*

***Ключові слова:** самопізнання, моральне виховання, «сродна праця», розумове виховання.*

Г. С. Сковорода більшу частину свого життя був народним учителем, який надавав виняткового значення правильному вихованню, адже воно, як відзначав Г. Сковорода, може дати «те, чого не дадуть ні чин, ні багатство, ні походження, ні милість вельмож» [7, с. 64]. Ідеал його виховання – Людина. Людина, здатна зрозуміти, що відбувається з нею і навколо неї. Людина пізнаюча, людина добра, людина щаслива, людина, яка перебуває на шляху пізнання Бога і самої себе: «Слухай, християнине з твоїм поганським серцем! Чи довго тобі лежати на землі! Чи будеш ти коли-небудь людиною? Не будеш – чому? Вернися ж у дім твій, о буйний чоловіче! Очисти спершу свою світлицю, знайди всередині себе світло, тоді знайдеш і біблійним сміттям засипану драхму...» [7, с. 83].

Спираючись на таке етико-філософське бачення та досвід, Сковорода висловив свої педагогічні погляди у діалогах, віршах, байках, притчах, листах. Зокрема, проблеми виховання піднімаються у таких притчах, як «Благодарний Еродій», «Убогий Жайворонок», «Харківські байки» [3, с. 56].

У поглядах Г. Сковороди на освіту яскраво відбилась ідея народності, що має пронизувати увесь процес навчання і виховання: «Своє виховання

зберігається у природі кожного народу, як вогонь і світло невидимо зберігається у кремні. Притули ж губку або трут, не пошкодуй же руки: удар кресалом – і викресиш вогонь у себе дома, не ходитимеш по сусідах – «позич, мовляв, мені вогню», – писав він [5, с. 329].

Г. Сковорода обстоював ідеї розумового, трудового виховання і всебічного розвитку дітей незалежно від їхнього становища і заслуг батьків. За його твердим переконанням, «виховання й убогим потрібне». Він висміював дворянсько-аристократичне виховання, вважав, що виховання має бути загальнодоступним, безплатним та на рідній мові [7, с. 435].

«Добре виховання» розпочинають батьки. Від батька та матері залежить вироблення характеру й тих моральних засад, які й будуть визначати людину в майбутньому. Основою батьківського виховання, як стверджував Сковорода в притчі «Вдячний Єродій» [5], є: 1) «добре народження»; 2) піклування про здоров'я дитини; 3) виховання вдячності. Справу батьків продовжують педагоги та школа [7, с. 447].

Г. Сковорода одним із перших в українській педагогіці звернув увагу на особистість вчителя. Справжній вчитель, за Сковородою, керується принципами поваги і любові до особистості учня, гідності наставника, безкомпромісності, чесності, служіння добру: «Долго сам учишь, если хочешь учить других» [7, с. 57]. До вчителя мислитель ставив великі вимоги: насамперед, глибокі знання, відданість своєму народу, гуманність, повагу до учнів, здатність переконливо володіти словом, терплячість, безкорисливість. Важливими також є його думка про взаємоповагу і дружбу між учителем і учнем: «...дружба, що робить велике малим, дешеве – дорогим, а просте – приємним», – писав він у притчі «Убогий жайворонок» [7, с. 455].

Сковорода цінував бесіди і моральні поради, але вважав, що навчати потрібно не тільки словом, а й всією своєю поведінкою. Заслужовують на увагу нетрадиційні форми навчання педагога-просвітителя. Це – уроки серед природи з вихованцями Харківського колегіуму, просвітницькі уроки серед людей.

Педагог вперше використовував листування як метод навчання. У численних листах він, враховуючи самотність та індивідуальність учнів, надавав їм поради у роботі з книгою, з питань самоосвіти та самовдосконалення.

Листи Сковороди до Михайла Ковалинського дозволяють окреслити головні напрями професійного «доброго виховання». Філософ навчає свого вихованця християнських чеснот, необхідності боротьби з пристрастями, «золотої мірноти», тобто дотримання міри в усьому, щирої дружби, говорить про ідеал Христової бідності та рятівні розмови із самим собою [1, с. 55–57].

Сковорода першим в історії української педагогічної думки висунув ідею природного виховання. Виховання людини, вважав він, повинно бути спорідненим із її природою, під якою розумів її обдарування та нахили. «Якщо хтось прагне чогось навчитися, то до цього йому належить народитися» (притча «Вдячний Єродій») [7, с. 436]. «Без природи – як на манівцях: чим далі йдеш, більше заплутуєшся», – вчить байка «Собака і Кобила» [9]. На думку Сковороди, головне завдання виховання полягає в тому, щоб допомогти розкрити в дитині її природні здібності та спрямувати її на шлях дійсного щастя і служіння батьківщині. У думках Сковороди про виховання, про природу дитини є багато такого, що нагадує ідеї Руссо про вільне виховання, за що його називали українським Руссо [3, с. 85].

Велику увагу український філософ приділяв самопізнанню. Людина, як вважав Г. Сковорода, повинна пізнати свою істинну, божественну природу. Тільки тоді вона стає здатною правильно побудувати своє життя. Про людину і народ, які не дійшли до стадії самоусвідомлення, можна сказати словами Г. Сковороди: «Грустит и мятется, будто пчела, заперта в горниці, а солнечный світлішій луч, окошка пронзающій, зовет ее на цвітоносные луга» [5, с. 430].

Бажання духовного пізнання стало мотивом звернення українського мислителя до античної спадщини. Починаючи з ХХ ст., багато вчених називають Сковороду «українським Сократом». Філософ активно застосовує спадщину античності з метою морального пробудження людей, запозичуючи

досвід Сократа по впровадженню такого типу освіти, який би передбачав пізнання духовних законів Всесвіту, «калокагатії», що в античній культурі означає ідеал людини. У педагогічному аспекті це означає безпосередній, органічний зв'язок науки, що вивчається учнем, із конкретикою його життя. Вчитель повинен впливати на учнів власною поведінкою, ефективно проводити освітню діяльність. Він не тільки теоретично, а і власним прикладом демонстрував практичне втілення своїх педагогічних ідей [10].

Заклик пізнати самого себе, що пролунав ще в сиву давнину, як відомо, був написаний над входом до храму Аполлона в Дельфах. Новим у філософії Сковороди було те, що самопізнання він пов'язував зі «сродною» суспільно корисною працею, яка що найбільше відповідає природним уподобанням людини. Заклик пізнати самого себе набуває у Сковороди гуманістичного звучання. Смісл цього гуманізму полягав у ствердженні права людини на своє щастя відповідно до пізнаних у собі природних здібностей.

Виховний потенціал містить його творчий розвиток сократівського діалогу засобом моделювання образів співрозмовників. Живе слово діалогу забезпечує дію ефекту присутності, на який розраховували як Сократ, так і Сковорода. Сократівський та сквородинівський діалоги передбачають взаємодію осіб, для яких істина та знання є проблемою, а не тільки предметом вивчення, не передаються, а розкриваються у свідомості учасників діалогу, а діалогічний метод виступає своєрідним «випробовуванням» співрозмовника [10, с. 655].

Г. Сковорода, мабуть, чи не першим із філософів нового часу висунув ідею перетворення праці із засобу до життя в найпершу життєву потребу і найвищу насолоду [12]. Народний мудрець висловив думку щодо залежності почуттів від діяльності людини, від її праці. Він рекомендував батькам і вихователям якомога раніше виявляти в дитини її нахили і прилучати до відповідної діяльності [8, с. 26]. Споріднена праця – праця цілеспрямована, обов'язкова її ознака – це її корисність, потрібність іншим. Сродності, згідно з

ученням Г. Сковороди, розподіляє Бог і, отже, розподіляє найкращим чином. За його переконанням, краще бути талановитим бондарем, ніж бездарним письменником. Природно, що в праці людина з найбільшою повнотою реалізує свої можливості, приносячи найбільшу користь суспільству. Загалом виховання повинно здійснюватися насамперед через працю, яку Сковорода вважав основою суспільного життя, як «начало» і «вінець» щастя, як смисл життя людини.

Вчити людину треба тому, до чого у неї природний нахил, що для неї передбачила «блаженна натура»: «Сокола швидко навчиш літати, але не черепаху. Орла в один момент призвичаїш дивитися на сонце й бавитися, але не сову» [7, с. 436]. У «Вхідних дверях до християнського благочестя» Г. Сковорода пише, що успіх у діяльності людини зумовлюється не лише її здібностями, а й такими якостями, як працьовитість, терплячість, вміння володіти собою, поміркованість, доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, скромність, бадьорість духу, а також гуманізм та милосердя [7, с. 62].

У моральному вихованні важливо навчити дитину вдячності, адже у ній «так заховалося всяке благо, як вогонь і світло втаїлося в кремінці», – пише філософ у притчі «Вдячний Єродій» [7, с. 431]. Сковорода вважав невдячність джерелом багатьох вад суспільства: «Із невдячності – сум, туга й спрага, зі спраги – заздрощі, із заздрощів – лестощі, крадіжки, злодійство, кровопролиття й уся безодня беззаконь. Невдячність... Тут корінь і тут пекельне дно...» [7, с. 440]. Він осуджує нагромадження багатства, прагнення до фізичних насолод: «Вдовольняйся лиш малим. Не прагни непотрібного й зайвого». «Не той бідний, хто убогий, а той, хто жадає много» пише філософ у притчі «Убогий жайворонок» [7, с. 442–443].

Фізичне виховання, на думку Сковороди, повинно починатися ще до народження дитини і полягати в здоровому способі життя батьків, в турботі про матір у період вагітності і годування дитини. Засобами фізичного виховання

називає режим, чистоту, акуратність, правильне харчування, поміркованість у всьому, фізичні вправи, працю і здоровий спосіб життя.

Велику увагу приділяв просвітителю естетичному вихованню засобами музики, яка повинна бути обов'язковою складовою освіти, має облагороджувати людей, допомагати у житті і праці. Дбаючи про естетичний розвиток учнів, він навчав їх гри на органі, флейті та сопілці, організовував на лоні природи заняття хору [11].

Метою виховання у Григорія Сковороди має бути людина мисляча, чуйна, яка пізнає навколишній світ серцем: «Людина без серця все одно, що горіх без зерна». У притчі «Убогий жайворонок» автор навчає судити людину не за обличчям, а за розумом і серцем. Великий предтеча вказує нам на такий виховний ідеал: «Шляхи твої всередині себе закінчиш», «У тобі джерело життя» [7, с. 457].

Як виразник демократичних ідей української культури – гуманізму і просвітництва, Г. С. Сковорода зробив значний внесок у розвиток вітчизняної педагогіки. Він вважав сенсом життя людини подвиг самопізнання та саморозвитку, ідеалом його була людина праці. Г. Сковорода подарував нам вчення гармонійного життя, сказав про світ та людину таке, чого не сказали інші, учив людину жити так, як не вчили інші.

На освіту педагог дивився як на засіб виховання всього народу. Суспільний добробут, на думку філософа, в кінцевому результаті залежить від ступеня організації освіти. Г. Сковорода подає нам повну програму виховання людини, стрижньовими компонентами якої є добро, любов і самопізнання, що забезпечують самоактуалізацію людини у житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Альчук М. Про гармонійне поєднання релігійного та світського виховання в творчості Г. Сковороди. *Григорій Сковорода – український мислитель: ювілейні читання до 270-річчя від дня народження*. Львів: Львівський університет ім. І. Франка та ін., 1992. С. 55–57.

2. Жижченко В. П. Значення філософії Г. С. Сковороди для формування української національної ідеї ХХІ століття. *Грані*: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет. Центр соціально-політичних досліджень, 2000. № 3 (11) травень – червень. С. 62–65.
3. Історія педагогіки: курс лекцій: навчальний посібник. К., 2004. 171 с.
4. Максимюк С. П. Педагогіка: навчальний посібник для вузів К.: Кондор, 2009. 670 с.
5. Сковорода Г. Сродность к богословию. Повне збір. творів, у 2-х т. К.: Знання, 1973. Т. 2.
6. Сковорода Г. С. Твори: У 2 т. К.: АТ «Обереги», 1994. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 480 с. С. 104–137.
7. Сковорода Григорій. Пізнай в собі людину / Пер. М. Кашуба; Пер. поезії В. Войтович. Львів: Світ, 1995. 528 с.
8. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.
9. Життя і творчість Григорія Савича Сковороди. Байка «Собака та кобила». URL: <http://skovoroda.info/stories.php?page=18>
10. Леонід Ушкалов. Григорій Сковорода: Семінарії. URL: <http://ru.scribd.com/doc/80645923/78/Притчі-Сковороди>
11. Міхеєва Л. В. Історія педагогіки і загальної педагогіки. URL: http://bookdn.com/book_228.html
12. Шинкарук В., Іваньо І. Григорій Сковорода: Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov102.htm>

УДК 133.2

Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДУХОВНОГО ТА МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні Україна перебуває на етапі корінних змін як на економіко-політичному, так і на суспільному рівнях. Сучасне суспільство ставить перед собою мету: трансформувати соціальну реальність, ту модель відносин між людьми, яка була раніше, переосмислити її, виробити нові орієнтири національного державотворення. Але, як свідчить історія, «...модернізаційні зміни не мають успіху без відповідності традиційним цінностям, релігійним та

моральним установкам, що складають духовну основу будь-якого суспільства» [2, с. 438].

Цінність – це те, що найбільш важливе, що нам допомагає жити та розуміти сенс нашого життя. Це знання, які ми здобуваємо ціле наше життя, переймаємо від своїх батьків, через досвід поколінь свого народу, що допомагають нам робити правильні рішення. Але прийняти правильні рішення непросто, бо соціум пропонує свої цінності, а християнство – інші. Ускладнює цю ситуацію те, що часто наша молодь зростає на стереотипах антикультурного середовища – споживацтва, егоїзму, насилля, лихослів'я тощо, які згубно впливають на її ще недостатньо сформовану свідомість і психіку, а відповідно – «...замість справжніх цінностей нав'язується духовний сурогат...» [9, с. 172].

Вивченням цінностей на християнських засадах, взаємозв'язку церковних доктрин зі світською мораллю, їх впливу на формування духовного розвитку людей нового покоління в процесі трансформації суспільства займалися ряд філософів, релігієзнавців, богословів, педагогів: В. Бондаренко, А. Колодний, Г. Пирог, Р. Гавеля, А. Кармін, О. Новікова, А. Жаловага, Ю. Карпюк, В. Малахов, А. Баумейстер, Л. Филипович, В. Єленський, В. Лубський, М. Закович, Б. Лобовик, Л. Чупрій, Н. Химич, П. Яроцький та інші [4; 5; 6].

Слід зазначити, що у вітчизняному релігієзнавстві цінності розглядаються як сукупність ідей, норм поведінки, дій, за допомогою яких відбувається задоволення духовних потреб вірянина [8, с. 376]. Релігійні цінності надані в заповідях, повчаннях і сприймаються їх носіями як такі, що дані самим Богом або через його пророків, тому людина повинна обов'язково їх дотримуватись, на відміну від світських моральних кодексів [6, с. 84]. Християнство «...запропонувало нову шкалу цінностей, засудивши жорстокість, насильство, возвеличивши «страждених і обтяжених». Не «знаю», а «вірую», не зовнішнє, а внутрішнє, не плоть, а дух... Християнство відкрило і затвердило часто

непотрібні з позиції розуму ірраціональні пошуки людиною віри, добра, справедливості, милосердя, співчуття» [7].

У світському розумінні – це соціально схвалювані дії та уявлення більшості людей про те, що таке добро, зло, справедливість, чесність, патріотизм, любов, дружба тощо [11]. У цьому випадку християнські цінності залежать від конкретної духовної і соціокультурної ситуації, вони постійно змінюються і не завжди несуть позитивне значення. Ситуація ускладнюється й тим, що в умовах інформаційного суспільства, часто традиційні християнські цінності багатьом видаються архаїчними, несуттєвими. Химич Н. Є. стверджує: «Християнська мораль – фундамент загальнолюдських та національних життєвих цінностей – спрямована не на зовнішність особистості, а на її внутрішній світ. Розбудова, плекання внутрішньої людини – ось у чому суть духовного вдосконалення. А ідеалом досконалості є ціннісні засади християнства, закріплені в універсальних вічних цінностях життя: правда, добро, краса, любов, свобода, відповідальність, щирість, віра, надія, гідність, справедливість, чесність, скромність, великодушність, милосердя та багато інших...» [9, с. 173].

Отже, ми можемо стверджувати, що справжні християнські цінності – це цінності, що наділяються священним значенням, є соціально прийнятними, акумулюють у собі національні традиції, укріплюються в свідомості людини як незаперечна істина і сприяють її духовному вдосконаленню.

Тисячоліттями українська церква формувала суспільну мораль на засадах християнства, українську самобутність, пропонувала ідеальні моделі міжособових та суспільних відносин [6, с. 85]. Зараз в Україні відбувається повна трансформація системи морально-етичних цінностей суспільства, модифікація історично складених традицій, заміна попередньої системи духовних цінностей новою, що повинно сформувати новий світогляд у сучасній молоді. Адже попри масове звернення до релігії, її християнських канонів, на перших позиціях перебувають цінності та людські якості, що необхідні

індивідам для комфортного і безпечного співіснування в його межах. Сучасна людина орієнтується на особисту систему цінностей, бере на себе відповідальність за вирішення всіх проблем, за успіхи й невдачі [7]. Як зазначає А. Колодний, «нині типовим стає віруючий, у структурі релігійності якого домінують не догми чи обряди, а суб'єктивне самовідчуття своєї причетності до Всевишнього... Свої прагнення до суверенітету, подолання залежності від зовнішнього світу вона компенсує у своїх уявленнях про гаранта цієї незалежності – Бога, доступ до котрого можна отримати через пізнання самого себе» [6, с. 88].

Особистість розвивається, формується і виховується в суспільстві, в сім'ї. Дитина повинна не лише оволодіти правилами поведінки в соціумі, але й мати «внутрішню цілісність, яка б робила для неї ясними різноманітні прояви добра і зла...». Отже, поряд із такими високими цінностями, як вірою в Бога, безсмертя, працелюбністю, патріотизмом, важливе місце належить морально-етичним цінностям: любов до людей, милосердя, повага до батьків, близьких, свобода, справедливість тощо. «Через добродійність, творення добра розвивається не лише любов до Бога, а також до своєї сім'ї, народу, Батьківщини» [3, с. 62]. «Духовного зростання нації не відбудеться без прямого чи опосередкованого осягнення християнських святинь» [9, с. 174]. Таким чином, християнські цінності формують не лише морально та духовно освічену особистість, але й закладають духовний фундамент розвитку сучасної держави, впливають на процес становлення нації [7].

Ми повинні зрозуміти, що ні щоденне напучування батьками дітей основам християнської моралі, ні її входження в шкільне життя не захистить зростаючу особистість від аморальних проявів у соціумі, хоча може суттєвим чином поліпшити загальний рівень моральності [1]. Засвоєння християнських цінностей впливає на формування власних цінностей дитини, її ставлення до оточуючої дійсності, до інших людей, до самої себе, що проявляється в її адекватній поведінці та моральній оцінці вчинку. Найважливішою умовою

опанування законів моральності є оптимальна задіяність у ньому самого учня як активного суб'єкта [1]. Такою базою для морального вдосконалення особистості в школі можуть бути такі заходи: традиційні бесіди, лекції, диспути, круглі столи; ігри-драматизації, розгляд та аналіз соціальних ситуацій морально-етичного характеру; робота з книгою, творчі роботи, створення презентацій, читання з обговоренням; зустрічі з цікавими людьми; благодійні акції, екскурсії до духовних святинь та історичних пам'яток тощо.

Тому, коли сьогодні Україна переживає епоху кризи свого соціально-політичного буття, коли відбувається історична переоцінка основ морального становлення суспільства, саме духовенство, освітяни, науковці мають спільно з найяскравішими представниками нації сформувати в дітей та молоді такі християнські цінності, які б допомогли їм у майбутньому приймати правильні моральні рішення не лише для себе, а й для всього людства. Адже християнські цінності є основою не тільки для формування високодуховної особистості, але й громадянського суспільства в цілому. Суспільне життя, яке не спирається на фундамент християнських цінностей, буде нестабільним і прямуватиме до суспільного беззаконня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпюк Ю. Я. Християнські цінності – непересічні орієнтири духовного розвитку особистості людини. *Психологічні науки*. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnadps_2012_2_17.pdf
2. Ковальський Г. Є. Християнсько-традиціоналістичний конструкт соціальної реальності. Вісник донецького національного університету, серія Б: гуманітарні науки. Випуск 1–2. 2014. С. 438–446. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdnug_2014_1-2_66.pdf
3. Коліщук С. В. Християнські цінності в системі підготовки молодшого спеціаліста. Таврійський вісник освіти. 2013. № 2 (42). С. 60–64. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tvo_2013_2_14.pdf
4. Мартишин Д. С. Роль і місце християнських цінностей в системі суспільно-політичного розвитку сучасної держави. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429>
5. Моральні цінності християнства в контексті становлення сучасної парадигми права. URL: <https://www.religion.in.ua/main/21925-moralni-cinnosti-xristiyanstva-v-konteksti-stanovlennya-suchasnoyi-paradigmi-prava.html>

6. Онищук С. В. Християнські цінності в контексті трансформації світоглядних пріоритетів української нації. *Менеджер*. ДонДУУ. 2014. № 2 (68). С. 83–90. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Nzhm_2014_2_16.pdf
7. Пирог Г. В. Християнські цінності у сучасному українському суспільстві. *Науковий вісник Чернівецького Університету*: зб. наук. праць. Чернівці. 2004. Вип. 203–204. Філософія. С. 22–26. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/23297/1/2004...>
8. Релігієзнавчий словник / За ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. К.: Четверта хвиля, 1996. 376 с.
9. Химич Н. Є. Християнські цінності у духовноморальному вихованні студентів. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2012. Випуск 21. С. 171–178. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/2485/1/24.pdf>
10. Християнські цінності (відкритий урок для 9 класу). URL: <https://slovovchitelyu.org/rubrik/metodika/hrystyyanski-tsinnosti-2/>
11. Цінність. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/...>

УДК 94 (477)

Яценко Діана Степанівна,
методист, в. о. завідувача лабораторії
науково-дослідного та навчально-
методичного забезпечення дисциплін
еколого-природничого спрямування
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

АВТОРСЬКА ШКОЛА ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНУ РОБОТУ ШКОЛЯРІВ

Постановка наукової проблеми та її значення. Головним аспектом функціонування освіти на сучасному етапі має бути питання підготовки вчителя до інноваційної діяльності у сучасній школі. Ключовим завданням освіти України у XXI сторіччі є розвиток мислення, орієнтованого на нове майбутнє. Сучасний ринок праці вимагає від випускника освітнього закладу не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати як у стандартних, так і в нестандартних життєвих ситуаціях. Важливим є

формування життєвої компетентності громадян, що вмітимуть працювати у команді, вирішувати складні проблеми, володіти своїми емоціями та розуміти інших, усвідомлено ставитимуться до необхідності берегти фізичне здоров'я, створювати для цього необхідні умови тощо. Тому в суспільстві виникає потреба у школах нового формату, що сприятимуть виникненню та поширенню педагогічних новацій.

Школа – це живий організм, тісно пов'язаний із ідеалами та цінностями кожної дитини. На тлі намагання створити освітній простір, який відповідав би запитам учнів, батьків та викликам сучасності, відбувається реформування авторських ідей освітян щодо мети, шляхів і засобів освітнього процесу.

Українська педагогіка знає багато інноваційних авторських освітніх систем, зокрема: В. Біблера, В. Дурдуківський, Н. Гонтаровська, М. Гузик, О. Захаренко, Г. Матвєєва, В. Сухомлинський, Я. Овсієнко, М. Палтишев, А. Сологуб, М. Чумарна, В. Шаталов. Відмова від ідеологічних установок адміністративно-командної системи управління освітою, введення академічної свободи вчителя, регламентованої законодавчою базою України, стало основою для розвитку авторських шкіл. Щоправда, освітні заклади розвиваються як авторські при дотриманні ряду умов:

- наявності оригінальних ідей, які дають змогу досягати вагомих результатів діяльності; забезпечення її змістом, засобами, формами та методами реалізації, створення сприятливих умов для розвитку особистості вихованця, розробок нестандартних технологій освітнього процесу;
- підбір висококваліфікованих, професійно підготовлених педагогічних кадрів, спроможних творчо розв'язувати різноманітні педагогічні завдання;
- розробка авторських навчальних планів і програм, що відображають особливості авторської школи, її профіль;
- підготовка авторських навчальних посібників, підручників, кабінетів, лабораторій;

– створення авторських традицій, які властиві саме даному закладу освіти, що акумулює накопичений педагогічний досвід [3].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз досліджень із проблеми розвитку авторських шкіл, зокрема створення еколого-здоров'язбережувального освітнього простору, та їх специфіки привертала увагу багатьох науковців, зокрема О. Дубогай, Н. Пустовіт, С. Шмалей, Л. Виготський, О. Леонтєв, Л. Даниленко, В. Ільченко тощо. Окремі дослідники вважають, що авторська школа – це експериментальний заклад освіти (М. Ярмаченко, Т. Цирліна, С. Гончаренко), інші називають авторські школи інноваційними закладами (І. Дичківська, М. Поташник). «Цей феномен – авторська школа, як педагогічне явище, зазначає О. Сухомлинська, – отримав своє розповсюдження в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли змінилася соціально-культурна й економічна ситуація, держава послабила свій тиск на школу, а педагоги отримали можливість творчо розвивати й реалізувати свої ідеї» (О. Сухомлинська).

Виклад основного матеріалу. У педагогічній літературі зустрічаються різні тлумачення поняття «авторська школа». На думку А. Асмолова, «авторська школа» не можна зводити до поняття експериментального закладу освіти. Вітчизняні науковці Ю. Завалевський та О. Мариновська визначають поняття «авторська школа» як інноваційний заклад із високим рівнем розвитку інноваційної діяльності. Згідно з тлумаченням енциклопедії сучасної України «авторська школа» – експериментальний освітній заклад, діяльність якого ґрунтується на психолого-педагогічній концепції, розробленій автором чи авторським колективом. Одним із прикладів є створення працівниками лабораторії ТОКІППО інноваційного освітнього закладу «Еко-школа», метою якого є розроблення та перевірка ефективності моделі формування навичок експериментальної роботи та науково-дослідної діяльності, вирішення проблем інноваційного розвитку закладу освіти з урахуванням пріоритетів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів педагогічного процесу, спрямованого на

особистісний розвиток учнів, шляхом збереження екології, а також створення педагогічних умов для впровадження дослідницького методу навчання.

Сьогодні в Тернопільській області існує ряд авторських шкіл, це і Коропецький військовий ліцей, і обласна школа мистецтв ім. І. Герети та правовий ліцей № 2 м. Тернополя та інші. В основі цих освітніх закладів лежать педагогічна система, яка базується на педагогіці партнерства, створення комфортного та безпечного освітнього середовища, надання кожній дитині можливості реалізовувати свої інтелектуальні та творчі можливості в атмосфері позитиву й успіху, можливості самоствердитись.

Висновки. На основі проведених досліджень можна стверджувати, що під поняттям «авторська школа» розуміється:

- безпечний та комфортний освітній простір;
- реалізація певної освітньої стратегії, покликаної реалізувати потенціал учня через дослідництво, експеримент та позитивну атмосферу успіху;
- продукуються та апробовуються інноваційні форми та методи освітньої роботи, покликані виховувати новатора та патріота своєї держави.

Враховуючи сучасний розвиток освіти в Україні, вважаємо, що розвиток «авторських шкіл» буде поглиблюватися і розширюватися відповідно до викликів суспільства та учасників освітнього процесу. Адже освіта є динамічним явищем і має швидко відповідати потребам ринку праці та запитам батьків і учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42479
2. Матеріали X Міжнародного фестивалю педагогічних інновацій / [Упор. Назаренко Г. А.] У двох томах. Том 2. Авторські школи України. Черкаси: ЧОПОПП, 2018. 202 с
3. Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / За ред. П. І. Матвієнко. Полтава: ПОПОПП, 1999. 376 с.

ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 372.853

Вітенко Ігор Михайлович,
кандидат географічних наук, заступник
директора з науково-методичної роботи
та міжнародного співробітництва
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

В умовах сьогодення гостро постали перед людством екологічні проблеми: забруднення ґрунтів, повітря, водою токсичними відходами, зникнення численної кількості видів рослин та тварин, знищення озонового шару та озоніві діри, збереження та поява генофонду та ін. Головною причиною усіх негараздів природи була і є людина. Не усвідомлюючи свого місця у навколишньому природному середовищі, вона шкодить насамперед собі та позбавляє можливості існування майбутніх поколінь.

На сьогодні перед учителями постає першочергове завдання екологічної освіти – формування екологічних компетентностей у підростаючого покоління як запоруки збереження навколишнього природного середовища.

У перших наукових дослідженнях поняття «екологічна компетентність» ототожнювалося вченими з такими як «екологічне мислення», «екологічна мудрість» та «природоохоронне мислення». Але з плином часу ці поняття були інтегровані в дефініцію «екологічна компетентність».

Отже, екологічна компетентність – здатність особистості до ситуативної діяльності в соціальному та природному середовищі, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення,

усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. На відміну від екологічної культури, яка може бути властива як спільноті суспільства, так і окремої особистості, екологічна компетентність, як і компетентність загалом, характерна лише для певної особистості. Набуття компетентності об'єднує нормативний, когнітивний, емоційний, аксіологічно-мотиваційний і практичний компоненти, забезпечує на їх основі екологічну рівновагу у відносинах з природою, попереджає екологічно небезпечні ситуації.

Сутність компетентнісного підходу полягає у зміщенні акценту з процесу формування системи знань, умінь та навичок на розвиток екологічної компетентності. Екологічна компетентність проявляється в систематичному прийнятті рішень щодо врахування екологічних наслідків власної діяльності, що чинить певний вплив на довкілля. Якщо цей вплив буде позитивним, він не порушить крихкої динамічної рівноваги у біосфері. Основою екологічної компетентності є екологічні знання, досвід практичної діяльності в довкіллі. Набуті екологічні знання є особистісними надбаннями, вони формуються внаслідок отримання певних типів інформації. Таку інформацію учні одержують під час навчання із занять з природничої освітньої галузі.

Для формування екологічної компетентності потрібно дотримуватися принципів екологічної освіти та виховання:

- єдність та взаємозв'язок глобального, національного та краєзнавчого підходів;
- розвивальний та виховний характер навчання;
- культуровідповідність;
- природовідповідність;
- демократичність та відкритість;
- доступність;
- системний характер навчальної діяльності, теоретичних знань і практичних умінь особистості;

– єдності інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності по її збереженню, догляду за нею і поліпшенню її якісного та кількісного складу.

Екологічна освіта і виховання у закладах освіти нашої країни здійснюється за багатопредметною і змішаною моделями.

Основні аспекти формування екологічної освіти:

- Пізнавальний – представлений у змісті природничих і гуманітарних предметів.

- Ціннісний аспект змісту визначається морально-ціннісною спрямованістю ставлення людини до природи, відчуттям відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями, розглядом природи як унікальної, універсальної цінності.

- Нормативний – містить систему норм, правил, приписів і заборон щодо взаємодії людини з довкіллям, правових основ природокористування, екологічних прав і обов'язків громадян.

- Діяльнісний – являє собою сукупність різноманітних видів і способів діяльності, спрямованих на формування у школярів пізнавальних і практичних умінь і навичок екологічного характеру, розвиток вольових якостей, а також потреб і умінь виявляти активність у вирішенні екологічних проблем.

Особливе значення для формування екологічної компетентності має усвідомлення особистістю власної причетності до екологічних проблем. Для цього необхідна інформація, що стосується їх прояву на побутовому рівні і у повсякденній діяльності [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Висоцька О.Є. Освіта для сталого розвитку [Текст]: науково-методичний посібник / О.Є. Висоцька. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2011. 200 с.

Лопатка Ганна Федорівна,
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри змісту і методик навчальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ (ЗСЖ) У МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. У статті акцентується увага на формуванні здорового способу життя у молодого покоління. Привернуто увагу на методи формування ЗСЖ та виховання цінностей ЗСЖ з урахуванням основних принципів тренування.

Людський організм функціонує за законами саморегуляції. При цьому на нього діє багато зовнішніх факторів. Більшість із них впливає на організм дуже негативно. Сюди насамперед необхідно віднести: порушення гігієнічних вимог режиму дня, режиму харчування, навчального процесу; недостатнє харчування за калорійністю; несприятливі екологічні фактори; шкідливі звички; низький рівень медичного забезпечення; недостатню рухову активність тощо.

Одним із найбільш ефективних засобів протидії цим факторам є виконання правил здорового способу життя (ЗСЖ). Так само в ЗСЖ основна роль відводиться правильно організованій руховій активності, яка складає близько 30% із 50%.

Однак необхідно зі всією відповідальністю зрозуміти, що успішне вирішення проблеми здоров'я можливе лише в тому випадку, коли молода людина поряд із правильною організованою руховою активністю буде систематично виконувати й інші складові збереження здоров'я: правильно дихати, правильно пити, правильно їсти, правильно розслабляться, правильно берегтись, правильно думати й ін. [6].

Дотримання цих і їм подібних принципів та правил мав на увазі ще у 20-ті роки ХХ століття перший нарком охорони здоров'я І. А. Семашко, коли стверджував, що для укріплення здоров'я людина має займатись фізичною культурою 24 години на добу. А для цього вона повинна: а) освоїти це і робити; б) знати, як правильно це робити; в) вміло реалізувати свої потреби і знання у своїй практичній діяльності в процесі самовдосконалення. Цьому і повинна сприяти вся система фізичного виховання підростаючого покоління.

Для правильної ефективності організації ЗСЖ для молодого покоління необхідно систематично стежити за своїм способом життя і намагатися дотримуватись таких умов: достатня рухова діяльність, раціональне харчування, наявність чистого повітря і води; постійне загартовування, найбільш можливий зв'язок із природою; дотримання правил особистої гігієни; відмова від шкідливих звичок; раціональний режим праці і відпочинку. Все це і є дотримання ЗСЖ [1].

Отже, ЗСЖ – це процес дотримання людиною визначених норм, правил і обмежень у житті, які відповідають за збереження здоров'я, оптимальне пристосування організму до умов середовища, високий рівень працездатності в навчальній і професійній діяльності.

Стиль ЗСЖ обумовлюється особистісно-мотиваційними особливостями, можливостями і нахилами молоді людини. Він передбачає активну діяльність зі збереження і зміцнення особистого здоров'я, у якому можна виділити такі основні компоненти: свідоме, цілеспрямоване застосування різнобічних форм і засобів фізкультурної активності; цілеспрямоване засвоєння гігієнічних навичок і навичок збереження здоров'я; використання природних факторів в укріпленні здоров'я, ставлення до природи; активна боротьба зі шкідливими звичками і їх повне викорінювання; діяльність з пропаганди і впровадження ЗСЖ у життя кожної людини і суспільства [3].

Під індивідуальним стилем ЗСЖ необхідно розуміти наявний у конкретної людини спосіб організації життєдіяльності, який враховує

індивідуальні інтереси, потреби, можливості та зв'язок їх із навчальною, професійною і побутовою діяльністю.

Головною з умов, якої необхідно дотримуватись для збереження і укріплення здоров'я, є правильно організована достатньо по об'єму та інтенсивності рухова активність. «Саме основне в режимі збереження здоров'я є заняття фізичними вправами, а потім вже режим їжі і режим сну», – писав на рубежі першого і другого тисячоліть Абу-Алі ібн Сина (Авіценна) в книзі «Канон лікарської науки» у розділі «Збереження здоров'я».

Фізична активність людини – головний і вирішальний фактор збереження і укріплення здоров'я, нічим не замінимий засіб профілактики недуг і сповільнення процесів старіння організму.

Руховий режим людини неоднаковий у різному віці. Для школярів і студентів він рекомендований науковцями 8–12 годин на тиждень. Однак загальне полягає в тому, що фізична активність абсолютно необхідна дитині, молоді, дорослій людині, людині похилого віку. Вона повинна бути постійним фактором життя, головним регулятором усіх функцій організму.

Тому фізична культура не просто одна зі складових, але і найголовніший компонент ЗСЖ. Вона представлена в ньому у вигляді ранкової гігієнічної гімнастики кожного дня, регулярних фізкультурно-оздоровчих занять, систематичних процедур загартовування, а також інших видів активності, направлених на збереження і зміцнення здоров'я.

Ось чому і стоїть завдання на сучасному етапі для всіх керівників фізичної культури, вихователів, учителів, батьків, людей, які ведуть ЗСЖ, формувати у молодого покоління цінності ЗСЖ.

Виховання цінностей ЗСЖ повинно відбуватися диференційовано. Це проявляється у виборі методів виховання. Повинен здійснюватися диференційований підхід із урахуванням фізичного розвитку і підготовленості, під час загартовування з урахуванням здоров'я молоді. Молодь із байдужим і

негативним ставленням до оздоровчих занять повинна бути предметом постійної уваги наставників.

Сформованість у молодого покоління цінностей ЗСЖ сприятиме здійсненню широкого позитивного впливу на організм і їхню особистість. У поведінці це проявляється у більшій життєвій енергії, зібраності, комунікабельності, привабливості, оптимістичному настрої, культурі життєдіяльності [4]. У психологічному аспекті цінності ЗСЖ виражаються у якості психічного здоров'я, гарному самопочутті, стійкості, рішучості, впевненості у своїх силах, володінні собою, цілеспрямованості у досягненні поставленої мети.

У функціональному прояві можна виділити такі цінності: вищу якість здоров'я, підвищення працездатності, тренованості, зниження захворювань, посилення імунних механізмів захисту організму, активність обміну речовин, посилення статевої потенції, нормалізацію маси тіла, гарну поставу та легку ходу. Ці цінності можуть бути розширені, а методика їх виховання застосована для різних вікових груп.

Формувати ЗСЖ потрібно за допомогою методів, які можуть бути різними. Це методи переконування, методи вправ, позитивного і негативного прикладу, методи покарання [2]. Під методом переконування розуміється такий вплив на молодь, коли фактором виховання є слово: розповіді, лекції, бесіди, диспути, телебачення. Без сумніву, основним методом формування ЗСЖ могло б бути телебачення, якби воно рекламувало ЗСЖ хоча б на рівні 10%.

Метод вправ – це спосіб виховання молодого покоління через організацію відповідної виховної діяльності на заняттях фізичними вправами, іграми тощо. Особливе місце в системі педагогічних впливів займає приклад – як позитивний, так і негативний. Позитивний приклад батьків, вчителів, викладачів, тренерів, людей, які ведуть ЗСЖ і усвідомлюють його цінності, є одним із основних методів виховання. Позитивний приклад стимулює

формування у молоді переконань і навичок поведінки, сприяє високій результативності формування ЗСЖ.

Негативний приклад людей, чия ціннісна система здійснює свій виховний вплив. На цих прикладах молоде покоління краще усвідомлює переваги ЗСЖ; відбувається формування особистісної ціннісної системи. Робота з виховання в молоді цінностей ЗСЖ повинна проводитись із урахуванням основних принципів тренування: доступності та індивідуалізації, свідомості й активності, систематичності і динамічності.

В основі принципу свідомості й активності є розуміння сутності поставлених перед ними завдань і зацікавленість у їх вирішенні. Завданням учителя є стимулювати інтерес до оздоровчих занять, свідомий аналіз, самоконтроль і раціональне використання сили, виховувати ініціативність, самостійність і творче ставлення до виконання завдань.

Сутність принципу системності розкривається у питаннях, що стосуються регулярності занять, системи чергування навантаження і відпочинку, послідовності занять і їх варіантності. Принцип динамічності полягає у постановці і виконанні учнями нових завдань, у поступовому збільшенні об'єму та інтенсивності тренувань.

Формування ЗСЖ, культури здоров'я, підвищення їх виховних можливостей потребує максимальної уваги до мотиваційної сфери дітей та молоді у прагненні бути здоровими. Мотивація на ЗСЖ – це система ціннісних орієнтацій, внутрішніх спонук до збереження, відновлення і зміцнення здоров'я [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Куценко Г. И. Книга о здоровом образе жизни. М.: Профиздат, 1987. 256 с.
2. Коцько Н. И. К вопросу о методах и средствах пропаганды здорового образа жизни / Н. И. Коцько, Г. С. Калмыкова, Л. С. Посыпай. *Здоровье – через образование: тез. докл. расширенного Украинского методического Совета кафедр медицинской подготовки.* Бердянск. 1992. С. 62–64.
3. Мартыненко А. В. Формирование здорового образа жизни молодежи / А. В. Мартыненко, Ю. В. Валентик, В. А. Пачевский. М.: Медицина, 1998. 192с.

4. Свирида С. Навчаємо дітей здорового способу. *Учитель*. 2000. № 46. С. 27–31.
5. Тимофєєва Л. Є. Упровадження авторської програми «Формування мотивації до здорового способу життя старшокласників» / Л. Є. Тимофєєва, І. М. Конельська. URL: http://arcive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/obros2012_7/24.pdf (дата звернення: 15.05.2020)
6. Шульга М. Формування здорового способу життя у молодого покоління. Рівне, 2001. С. 193–195.

УДК 94 (477)

Пришляк Ірина Михайлівна,
методист відділу методики навчальних предметів та професійного розвитку педагогів Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

**ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ ТЕРНОПІЛЛЯ: ЧАЙКОВСЬКИЙ МИКОЛА
АНДРІЙОВИЧ – УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ-МАТЕМАТИК, ПЕДАГОГ,
ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ**

«...Я знаю, я твердо вірю, що тільки в науковій діяльності – і лише в ній – я знайду своє щастя. Я не поет і не відаю того натхнення, яке описують поети, але я знаю хвилини не самовдоволення, не гордості – все це приходить потім, а моменти, коли розум цілком охоплює ідею, що раніше відскакувала, наче м'яч. Тоді я забуваю, що існую, я бачу перед собою ідею».

М. Чайковський

Історія знає багато прикладів, коли людина присвячувала своє життя лише одній меті – змінити світ на краще. І завдяки її натхненню, силі духу та рішучості вона назавжди залишилась в історії нашої країни. На мою думку,

саме такою людиною був Микола Чайковський. Його життя можна порівняти з життям всього українського народу: непросте, загартоване, але нескорене.

Микола Чайковський все своє життя важкою працею та стражданнями присвятив не лише вивченню математики, а й вихованню молодого покоління української інтелігенції.

Його життєвий шлях перетинався з багатьма талановитими людьми, серед яких були його соратники Михайло Кравчук, Володимир Левицький, талановитий фізик Іван Пулюй, письменники Іван Франко, Осип Маковей та багато інших.

Він був одним із тих небагатьох галичан, хто вижив, пройшовши «Біломор» і «Соловки» [1, с. 46]. У роки ув'язнення Миколу Чайковського врятувало блискуче знання латини. Це допомогло йому влаштуватись у табірний лазарет. Давню мову Чайковський знав як професійний математик. Адже найважливішою його працею вважається словник українських математичних термінів. Він припускав, що наукова термінологія «необхідна для існування національної культури так само, як літературна мова та правопис». Такий патріотичний дух, закладений ще з дитинства, був визначальним у життєвому кредо Чайковського.

Народився Микола Чайковський 2 січня 1887 р. у Бережанах Тернопільської області, де його батько довгі роки був адвокатом, займаючись одночасно письменницькою роботою та віддаючи чимало часу громадській діяльності. Мати Миколи, Наталія Гладилевич, працювала вчителькою.

У батьківській хаті було багато друкованого слова, що зародило у хлопця любов до книги та науки. У спогадах «Мої Бережани» Микола Чайковський писав: «Я змалечку жив серед книг, вони стали для мене свого роду святістю. У батька була велика бібліотека – майже вся українська література, правда, її тоді не було ще занадто багато. Крім цього, було в нас чимало польських, німецьких та російських книг. Батьки мені дали здоровий організм і прищепили здорові моральні риси і любов до свого народу, обов'язок щиро працювати» [8, с. 2].

Навчався М. Чайковський у Бережанській початковій школі, а потім – у Бережанській гімназії, яку закінчив з відзнакою у 1905 р. Математикою почав цікавитися уже в молодших класах, коли, граючись циркулем, відкрив відому ще в X ст. істину, що сторона правильного семикутника, вписаного в коло, наближено дорівнює половині сторони правильного трикутника, вписаного в те ж коло.

Але не тільки математикою захоплювався Чайковський у гімназії. Коли в 1893 р. до Бережан приїхав мандрівний театр «Руська Бесіда», усі діти «загорілися» театром, і пізніше Миколі (якому не було ще десяти років) довелося писати різні театральні п'єси.

У великій пошані в родині Чайковських була музика. Батьки грали на гітарі та з малих років залучали до музики дітей. Двоє старших синів разом із батьком співали під акомпанемент гітари популярні українські пісні «Ой, пушу я кониченька в саду», «Закувала та сива зозуля», «Ой, наступила та чорна хмара» та інші.

При співучасті Андрія Чайковського та відомого українського композитора і диригента Остапа Нижанківського в Бережанах було відкрито хорове товариство «Бережанський Боян», яке стало центром культурно-освітнього життя.

Відтоді любов до музики та рідної пісні ніколи не покидала його. Уже будучи відомим математиком, він у складі Української республіканської капели під керуванням талановитого українського композитора і диригента Олександра Кошиця вирушає в 1919 р. у концертну подорож по Європі, де виконує обов'язки адміністратора хору. Капела побувала в Чехословаччині, Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Англії, Німеччині.

Щира дружба єднала Чайковського з відомим українським композитором і диригентом професором Миколою Колесою.

Із гімназії Микола Чайковський виніс ґрунтовні знання з української літератури, був обізнаний зі світовою класикою. Його вчителями були

видатний український письменник Богдан Лепкий та відомий мовознавець Іван Зілінський, які згодом стали професорами Краківського університету.

У гімназії Чайковський брав участь у таємному гуртку, де учні займались вивченням української історії й літератури, а також цікавилися суспільними проблемами.

Великий інтерес М. Чайковський проявляв до фізики та астрономії. Ще навчаючись у гімназії, він пише свою першу науково-популярну роботу «Сонячні та місячні затміння», яка була надрукована в 1905 році в журналі «Руска хата».

Після закінчення гімназії Микола Чайковський їде до Праги, де вчиться у Німецькій вищій технічній школі, а згодом – в університеті; повністю віддається вивченню улюблених предметів: математики і філософії. У Празі Чайковський знайомиться з місцевою українською громадою, зустрічається зі своїми видатними земляками, уродженцями Західної України, яким не судилося працювати на рідній землі – із фізиком Іваном Пулюєм та всесвітньо відомим біохіміком Іваном Горбачевським.

Празький німецький університет не задовольнив сподівань Чайковського, і через рік він перейшов на філософський факультет Віденського університету, в якому провчився три роки. У той час Віденський університет був найбільшим в Австрії та одним із найбільших університетів у Європі. З глибокою повагою Чайковський згадував про високий рівень викладання математики в цьому університеті, про блискучі лекції професора Ф. Мертенса, відомого знавця теорії Галуа. Прослухавши 120-годинний курс алгебри, Микола Чайковський звернувся до професора з проханням підказати йому тему для докторської дисертації. Професор Мартенс порекомендував йому прочитати праці Каміля Фордана і запропонував йому тему «Про рівняння степеня p^2 ». Молодий математик наполегливо взявся за джерельні студії, вивчив усі спеціальні статті, що були у Відні. Чайковський самостійно довів усе до кінця і віддав у деканат готову дисертацію. «Та вийшла осічка, «прогорів» на

своїй надмірній «самостійності»: допустив помилку, через яку дисертація була відмінена» [5, с. 21]. Ця невдача сильно вразила молодого математика. Порадившись із батьками, невдовзі їде до Львова. Із жовтня 1909 року стає студентом Львівського університету. У Львові йому вдалося виправити помилки у своїй дисертації.

Весною 1911 р. Чайковський успішно захистив у Віденському університеті дисертацію і здобув ступінь доктора філософії, а через рік склав іспит на звання вчителя математики і фізики середньої школи. У цей час він займається популяризацією математики та її історії на сторінках місцевих українських журналів, веде активну наукову роботу як член НТШ.

У 1910–1929 роках викладає математику в середніх школах Галичини: у Львові, Тернополі, Раві-Руській, очолює приватні гімназії в Яворові та Рогатині.

16 червня 1912 р. Микола Чайковський одружується з Наталією Іларіонівною Тунівною, а незабаром отримує від австрійського міністерства освіти стипендію для наукового відрядження до Берліна, куди виїжджає разом із дружиною. Академічний рік у Берліні проводив разом із другим міністерським стипендіатом психологом Степаном Балеєм з Великих Бірок, своїм давнім знайомим, згодом – доктором філософії й медицини, членом Польської Академії наук, із 1927 р., професором Варшавського університету.

У 1918 р. гетьманський уряд України заснував у Кам'янці-Подільському університет, до якого були запрошені у жовтні 1918 р. четверо молодих учених-галичан: історик Іван Крип'якевич, хімік Юліан Гірняк, фізик Володимир Кучер і математик Микола Чайковський. У лютому 1919 р. М. Чайковський як приват-доцент новоствореного університету почав читати лекції з вищої математики. «Я можу з великою гордістю сказати, – згадував він пізніше про цей період діяльності, – що був другим, хто викладав вищу математику українською мовою; першим був Михайло Пилипович Кравчук у Києві...» [7, с. 149].

У квітні 1919 року Рада Народних міністрів УНР виділила університету кошти на придбання обладнання під майбутню друкарню. Виконати це завдання доручили Д. Дорошенку (доцент університету, колишній міністр закордонних справ гетьманського уряду) та М. Чайковському. Однак закупити обладнання їм не вдалося. Як писав 13 вересня 1919 року з Відня М. Чайковський до ректора І. Огієнка: «Українські гривні за кордоном не мають офіційно установленого курсу, а без європейської валюти продати друкарське устаткування ніхто не хоче» [3, с. 13].

У зв'язку з воєнними подіями Микола Чайковський не зміг повернутися у Кам'янець-Подільський. У Відні доля пов'язала українського математика з хором Олександра Кошиця. Після дворічної мандрівки по Європі Микола Чайковський у 1922 р. отримав запрошення від львівського громадянства викладати математику у Львівському таємному українському університеті. У цьому закладі він працював два роки.

У «Збірнику математично-природописно-лікарської секції НТШ» він друкує свої роботи. Поряд із суто науковими дослідженнями з математики Чайковський приділяє багато уваги питанням української наукової і, зокрема, математичної термінології, а також підготовці підручників із математики українською мовою.

Маючи значні наукові здобутки в галузі математики та неабиякий педагогічний хист, М. Чайковський, однак, як українець в умовах панування польського шовінізму у Східній Галичині не міг мріяти про роботу у вищій школі на рідній землі. Працюючи в 1924–1929 роках у приватних українських гімназіях, він терпів усякі політичні утиски влади та постійні матеріальні нестатки. Листуючись із київським професором математики Михайлом Кравчуком, Чайковський з радістю сприймає інформацію про можливості, що відкрилися для розвитку української національної культури і науки в Радянській Україні, мріє про переїзд на Велику Україну. У своїх листах М. Кравчук заохочує його до цього. Активно підтримував Миколу

Чайковського в його намірі переїхати за Збруч молодший брат Андрій, член Комуністичної партії Західної України. Сім'я Чайковських переїжджає в Одесу.

Про перший рік перебування сім'ї Чайковських в Одесі довідуємось зі спогадів дочки вченого Катерини Чайковської (журналіст за професією, жила в м. Каневі), де, зокрема, вона пише: «Тоді батькові було 42 роки, був у розквіті фізичних і творчих сил, в перспективі була цікава й бажана робота у вищому навчальному закладі на Великій Україні, куди завжди линули думки всіх галичан... Батько багато працював в Інституті народної освіти, читав лекції по-українськи, а на німецькому відділенні (були ще тоді такі!) – по-німецьки» [9, с. 7]. Через рік Чайковський бере активну участь в організації нового фізико-хіміко-математичного інституту, де призначається першим завучем. У стінах цього інституту, що готував викладачів вишів, близько трьох років проходила його основна діяльність.

Напружена організаторська, викладацька та громадська робота в Одесі не завадила Чайковському займатися і наукою.

Листи були тоді єдиним мостом між Чайковським та рідною йому Галичиною, між ним та його батьками й родиною. У нього, задоволеного натхненною працею в Одесі, десь у глибині душі ятрились докори сумління, що покинув своїх стареньких батьків, відірвався від рідного кореня. Це відчувалося у листах М. Чайковського до батька. В одному з них він писав: «Тату мій любий, рідні мої! Я знаю, як Вам важко. Між мною і Вами – державний кордон, хоч всі живемо на українській землі. Тепер мій дім тут, у сонячній Одесі, у державному університеті, де вільно звучить наша мова, де студенти й професори – свояки мені й брати. Я часто, майже щодня, буваю коло моря і вглядаюсь у його простір. Вглядаюсь і наче чую ваші, тату, розповіді про козацькі чайки, які наганяли страх на мусульманський світ. Ех, тату, який жаль, що тут, на Великій Україні, немає вас, який жаль, що Збруч перерізав надвоє наше серце, нашу культуру. У мене є все: кафедра, студенти, воля, море. Немає лише вас. Немає спокою в серці» [6, с. 155].

Однак активна, багатогранна і натхненна праця М. Чайковського раптово була перервана. Він став жертвою сталінського терору. 19 березня 1933 р. його заарештували та засудили до 10 років ув'язнення за сфабрикованою справою.

Про ці десять років ганебних поневірянь Чайковського та його сім'ї так пише Катерина Чайковська у своїх спогадах про батька: «Пам'ятаю той сонячний березневий день у 1933 р., коли батько пішов на роботу в інститут і не повернувся додому. А вночі прийшли до нас з обшуком. Перевернули все догори дном, переглянули всі книжки, нічого не знайшли і пішли собі геть.

Через деякий час арештували і маму, і ми з братом залишились одні. Протримавши кілька місяців в Одесі у в'язниці, батька перевели на північ в місто Кемь, в Карелії. Туди переїхали і ми. Там був табір славнозвісного ББК (Біломорсько-Балтійського каналу), де батькові належало перебувати.

З початком війни батька перевезли в Архангельську область, де він і пробув до кінця свого ув'язнення, до березня 1943 року. Але про це ми дізналися набагато пізніше. А тоді ми розгубили одні одних. Тільки щасливий випадок допоміг нам знайтися серед цього воєнного хаосу» [9, с. 10].

Про працю Миколи Чайковського після повернення на волю читаємо в його спогадах такі слова: «Мені дозволили поїхати в Томськ, де я сподівався знайти працю в одному з численних тамтешніх вузів. Приїхавши туди, я вже 1 квітня 1943 року приступив до праці – викладав фізику в середній школі № 1; лаборантом кабінету математики в педагогічному інституті з мізерною зарплатою 350 крб. І тут я довго не втримався. Покинувши педінститут, я влаштувався викладачем математики у вечірньому технікумі на шарикопідшипниковому заводі. Це теж було свого роду «ходіння по муках».

Порятунок прийшов від влади, і мені запропоновано за 10 днів покинути Томськ, який мав стати «режимним містом». У Семипалатинську, куди прибув у листопаді 1944 року, працював до літа 1947, потім переїхав до Уральська (теж Казахстан), де працював до 1954 р.».

Працюючи у Казахстані, М. Чайковський пише ряд науково-методичних робіт, працює над монографією «Квадратні рівняння» (посібник для вчителів та студентів педінститутів), бере активну участь у наукових конференціях педвузів Уральської зони, організовує математичні олімпіади. Тут йому довелося читати всі основні математичні курси.

У 1945 р. йому було надано звання доцента. У травні 1954 р. М. Чайковський приїжджає в Україну; відшукує своїх родичів, друзів, зустрічається зі «своїм дитинством» – Бережанами. З великим зворушенням згадував він тоді свою дитячу фразу «Ні за які скарби світу не віддав би я Бережан», яку ще на початку цього століття написав у домашньому творі «Бережанський став», прочитавши який, його вчитель польської мови щиро сміявся з ентузіазму юнака [6, с. 162].

Бажаючи повернутися до педагогічної праці в Україні, Чайковський подає документи на конкурс на заміщення вакантних посад у вишах Києва, Вінниці, Миколаєва, Херсона, Ужгорода, Дрогобича, Станіслава (нині Івано-Франківськ). Однак всюди отримує відмову через своє «минуле». Лише влітку 1956 р., коли був реабілітованим, він пройшов за конкурсом і був зарахований на посаду доцента Львівського педагогічного інституту, де пропрацював 3,5 роки – до об'єднання цього інституту з Дрогобицьким педінститутом.

З 1961 р. Чайковський працює доцентом, а потім – професором Львівського університету. Вчене звання професора йому було надано у 1962 р. У цей час він тісно співпрацює з Дрогобицьким педінститутом, де систематично читає спецкурси. Також читав спецкурси в Івано-Франківському педінституті.

Повернення в Україну збагатило вченого новою енергією та натхненням. «Роки роботи у Львівському педагогічному інституті були найбільш продуктивними в моєму житті», – говорив М. Чайковський.

Не забуває Чайковський і про українську математичну термінологію. Багато праці вкладає у вивчення історії математики в західних областях України.

Працюючи в багатьох вишах, Микола Чайковський був педагогом за покликанням, усією душею віддавався своїй справі. Він завжди шукав кращих шляхів навчання математики, засобів прищеплення молоді зацікавленості до цієї науки. У своїх науково-популярних книгах і статтях вчений намагався розкрити красу математичної науки, романтику наукового пошуку.

Микола Чайковський був широко ерудованою, високоосвіченою та надзвичайно працьовитою людиною, щирим другом учнівської та студентської молоді. Вчений-математик, він глибоко знав літературу, тонко розумів мистецтво. Широким колам читачів він відомий також своїми публіцистичними виступами в пресі, статтями з історії української літератури й мистецтва, які друкувались як у нашій пресі, так і в часописах Польщі і Канади.

Микола Чайковський був дуже дотепним, любив жартувати. Його гумор був м'яким і витонченим. Багато ласкавих дотепів вставляв між серйозними рядками в листах до друзів та колег по роботі; любив підписувати листи словами: «Ваш дід-прадід».

Наукова спадщина Чайковського ще чекає свого дослідника. Багато ненадрукованих праць із його архіву, які знаходяться в різних людей, є актуальними й сьогодні. Вихід на пенсію 1965 р. зовсім не означав, що Микола Андрійович пішов на заслужений відпочинок. М. Чайковський був людиною працелюбною, відповідальною перед суспільством, не байдужою до науки і педагогіки. Він продовжував бадьоро і продуктивно трудитися на ниві математичної освіти своїм талановитим пером, своїм переконливим словом.

Час минав, сил у професора ставало все менше, бо ж, мабуть, залишили слід нелегко прожиті роки. А планів було ще багато (як він любив говорити: «у мене ще «гук» роботи»). Підірвала його здоров'я та погіршила самопочуття смерть дружини у 1967 р.

Студенти, колеги по роботі високо цінували методику викладання професора, його лекції були проблемні, полемічні. Як вчений, він прагнув завжди самовдосконалюватись, і ці якості над усе цінував у молоді.

Відійшов із життя Микола Чайковський 7 жовтня 1970 р. Поховано його на Личаківському цвинтарі у Львові. Біля скромної могили зупиняються відвідувачі, кладуть квіти, схилиють голови. Тут похований М. Чайковський – вчений, громадський діяч і патріот. Пам'ять про нього живе в серцях українських людей.

Микола Андрійович Чайковський – це наша історія і разом з тим наша сучасність. Наш земляк, який щедро поєднав у своїй душі і математика, і музиканта, і науковця. Він і сьогодні вчить нас бути наполегливими математиками, у цифрах, формулах, рівняннях чути музику.

Закінчую розповідь про М. А. Чайковського словами поета Б. Грінченка:

*Невелику я ниву зорав,
Та за плугом ніколи не спав.
Що робив – все робив я до краю
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невпинную клав.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Возняк Г. М. А. Чайковський і мистецтво: монтаж. *Возняк Г. Математики – дійсні члени наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка у Львові*. Т., 1994. С. 53–61.
2. Возняк Г. М. Микола Чайковський – видатний український математик і громадський діяч. Т.: Навчальна книга – Богдан, 2007. 96 с.
3. Загальнюк О., Конет І. Микола Чайковський – доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету: матеріали наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження видатного українського вченого, математика Володимира Левицького. Тернопіль, 1997. С. 11–13.
4. Маланюк М. П. Педагогічні праці М. Чайковського / М. П. Маланюк, Г. М. Возняк. *Маланюк М. Стежини до коренів істини* / М. П. Маланюк, Г. М. Возняк. Т., 1993. С. 37–40.
5. Пташник Б. Всю силу на роботу клав / Б. Пташник, Л. Дутко. *Наука і суспільство*. 1989. № 10. С. 27–30.
6. Пташник Б. Життя для народу / Б. Пташник // *Аксіоми для нащадків*. Л., 1992. С. 142–169.

7. Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. 36 нарисів / Упоряд. і передм. О. К. Романчука. Львівська історико-просвітницька організація «Меморіал», 1992. 544 с.

8. Чайковський М. А. Моя автобіографія. *Тернопільський обласний державний архів*. ф. 3444. оп.1, спр.3. 25 с.

9. Чайковська К. Микола Чайковський – вчений-математик, доктор філософії, професор, педагог, член НТШ, громадський діяч. *Жайвір: Літ.-мистец., іст.-краєзн. альманах*. Бережани, 2001. № 1 (берез.). С. 11.

УДК 37.016: [5+62]: 37.091.313-044.247

Туркот Тетяна Іванівна,

к. пед. н., доцент кафедри теорії й методики дошкільної, початкової освіти та мовних комунікацій КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон;

Коновал Олександр Андрійович,

к. ф-м. н., д. пед. н., професор, завідувач кафедри фізики і методики її викладання Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг

STEM-ОСВІТА ЯК ОРІЄНТИР МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті аргументується актуальність упровадження STEM-методик в процес навчання фізико-математичних дисциплін на засадах принципів наступності, інтеграції та практичного застосування міжпредметних знань.

Бурхливі науково-технічні та соціальні трансформації початку третього тисячоліття загострюють потребу оновлення змісту і технологій фізико-математичної та технологічної підготовки майбутніх учителів, *актуалізують* потребу впровадження нових дидактичних методів в освітній процес середніх, вищих навчальних закладів, систему післядипломної освіти. У цьому сенсі варто звернутися до дидактичних можливостей STEM-освіти. Як відомо,

аббревіатура «STEM» складається з чотирьох термінів: Science (наука), Technology (технологія), Engineering (інжиніринг), Mathematics (математика). Наразі вже актуалізована проблема STEAM-освіти (із додаванням до звичної аббревіатури ще й Arts – мистецтво). Зважаючи на суспільно-освітні виклики, варто дослідити можливості STEM-освіти щодо модернізації сучасних методик навчання фізико-математичних дисциплін, що й визначаємо **метою** статті.

Насамперед підкреслимо, що для моделі STEM-освіти важливим є інтегративний, системний підхід до організації навчального процесу. Так, Всесвітня доповідь ЮНЕСКО акцентує увагу на міжпредметних зв'язках і прикладному характері STEM-освіти: «STEM – це навчальна програма, що ґрунтується на ідеї освіти дітей у чотирьох дисциплінах (наука, технологія, інжиніринг та математика) як прикладних, так і пов'язаних між собою» [5]. Зазначимо також, що «Нова українська школа» вже пропонує вивчення інтегрованих предметів у початковій та основній школах. Вочевидь, майбутні вчителі повинні бути готовими до реалізації цієї концепції.

У методико-праксеологічному розумінні це означає, що під час викладання окремих предметів у вищій та середній школах необхідно приділяти більше уваги міждисциплінарним зв'язкам. Основним інструментом тут є «впровадження» або «інфузія», традиційним прикладом чого може бути використання математичних функцій і графіків під час вивчення механіки. Цей прийом можна використовувати для підвищення мотивації до вивчення фізики та математики, багатьма школярами, а іноді й студентами, для яких ці дисципліни не є фаховими, сприймаються як абсолютно не пов'язані зі шкільними й життєвими реаліями, а тому й непотрібними для засвоєння.

Підкреслимо, що ефективна реалізація STEM-навчання можлива на засадах забезпечення принципу наступності. Зокрема, у молодшій школі завданням STEM-освіти має бути створення умов для стимулювання інтересу дітей до вивчення природничо-математичних дисциплін, техніки. Так, у Великобританії Міністерство освіти з 2014 року ввело освітню робототехніку

до навчального плану для дітей шестирічного віку. У КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» вчителі початкової, основної, старшої школи і вихователі закладів дошкільної освіти залучені до лекційних і практичних занять з метою оволодіння методиками STEM-навчання.

Як позитивний факт зазначимо, що наразі STEM-підходи в українській освіті реалізуються на принципах інтеграції шкільної та позашкільної освіти (шляхом проведення різноманітних олімпіад, Малої академії наук, навчально-виховних закладів позашкілля, різноманітних конкурсів і заходів: Intel Techno Ukraine; Intel Eco Ukraine та ін.). Базою реалізації підходів до впровадження принципів STEM-освіти є мережа спеціалізованих навчальних закладів, створення класів із профільним вивченням окремих предметів, упровадження авторських програм, навчальних інтегрованих курсів, системи спецкурсів, факультативів і гуртків у школах та позашкіллі, спрямованих на реалізацію творчого потенціалу особистості та її допрофесійної підготовки. Інтеграція шкільної та позашкільної STEM-освіти сприятиме посиленню інтересу школярів до неї. Наприклад, на уроках фізики учні вивчають теоретичні аспекти прояву сили тяжіння Землі, а в STEM-гуртках ці знання будуть зміцнюватися, якщо діти запускатимуть власноруч виготовлених повітряних зміїв, будуватимуть макети аеропланів чи ракет.

Важливою дидактико-методичною проблемою є теоретичне обґрунтування, розробка та упровадження STEM-технологій в освітній процес вищої школи, і, зокрема, у процес вивчення природничо-математичних та інженерних дисциплін. Так, в США передумовою обґрунтування нових моделей викладання природничо-математичних дисциплін стало оголошення Адміністрацією президента США 2009 року Роком Освіти для інновацій (Educate to Innovate). Метою цієї кампанії визначалося як стимулювання студентів до вивчення STEM-дисциплін, так і стимулювання їх до створення практично значущих наукових робіт, проєктів, які можуть претендувати на високі досягнення у світовій науково-технічній сфері [4, с. 47].

Особливої значущості набуває упровадження STEM-підходів у вищій школі під час вивчення природничо-математичних та інженерних дисциплін, що обумовлюється кризою природничо-математичної та інженерно-технічної освіти [1; 2; 4]. Слід зазначити, що одним із перших кроків у вирішенні цієї проблеми є оголошення 2020–2021 року «Роком математичної освіти» в Україні.

Резюмуючи викладене, підкреслимо, що, на наш погляд, реалізація принципів STEM-навчання в усіх ланках системи освіти України може ефективно реалізовуватися на засадах, серед яких можна виокремити:

- розроблення та впровадження міждисциплінарних програм у середній школі та в позашкільлі з акцентом на вивчення STEM-предметів;
- розроблення та упровадження в навчальний процес вищої школи дидактичних технологій, орієнтованих на стимулювання студентів до вивчення STEM-предметів;
- розвиток в учнів та студентів умінь і навичок співробітництва на засадах інтелектуального взаємозбагачення як умови підготовки до науково-дослідницької діяльності в STEM-галузі;
- посилення уваги вчителів-практиків до оволодіння STEM-технологіями в системі післядипломної освіти;
- розробка, апробація, масове виробництво інноваційного обладнання для фізичних кабінетів, лабораторій, робота з яким формуватиме готовність випускників шкіл і вишів до практичної реалізації концептуальних засад STEM-освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бугра А. В. Дидактичні засади індивідуалізації самостійної навчальної діяльності з математичних дисциплін студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2016. 21 с.
2. Грень Л. М. Забезпечення мотивації досягнення професійного успіху у студентів ВТНЗ. *Педагогічний альманах*. 2011. № 9. С. 121–125.
3. Кириленко С., Кіян О. Поліфункціональний урок у системі STEM-освіти: теоретико-методологічні та методичні сегменти. *Рідна школа*. 2016. № 4. С. 50–54.

4. Коваленко О., Сапрунова О. STEM-освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США. *Рідна школа*. 2016. № 4. С. 46–49.
5. К обществам знания. Всемирный доклад ЮНЕСКО. Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 2005. 231 с. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf> (дата звернення: 20.04.2020)

Видавець – ТОКІШПО

Адреса для кореспонденції: 46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1

Електронна пошта: admin@ippo.edu.te.ua

Веб-сторінка: <http://ippo.edu.te.ua/>

Тел.: (0352) 43-57-83

Підписано до друку 15.06.2020 р. Здано до друку 17.06.2020 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний. Тираж 100 примірників.

46027, м. Тернопіль, вул. Громницького, 1.